МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ДМИТРА МОТОРНОГО

ТЕТЯНА ЯВОРСЬКА

СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Навчально--методичний посібник

Запоріжжя
2025

УДК 330.341:351.82](078)
Я – 22

Рекомендовано до друку вченою радою факультету економіки та бізнесу Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (Протокол № 2 від 9 вересня 2025 р.)

Рецензенти:
Волощук Катерина Богданівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Закладу вищої освіти «Подільський державний університет»
Ортіна Ганна Володимирівна - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту та публічного адміністрування, Таврійського державного агротехнологічного університету ім. Дмитра Моторного
Ткачук Василь Іванович - доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, підприємництва та туризму Поліського національного університету

Я22 Яворська Т.І. Стратегії сталого розвитку: навчально-методичний посібник. Запоріжжя: ТДАТУ, 2025. 176 с.

У навчально-методичному посібнику викладено історію становлення концепції сталого розвитку, її зміст, особливості практичної реалізації, сучасні складності та результати впровадження, перспективи у майбутньому. Він охоплює ключові аспекти сталого розвитку: екологічні, економічні та соціальні і демонструє їх взаємозв'язок.

Посібник містить методичні рекомендації, приклади, завдання для самостійної роботи, що допомагає здобувачам застосовувати теоретичні знання на практиці і сприяє розвитку стратегічного мислення щодо впровадження принципів сталого розвитку на міжнародному, державному та регіональному рівнях.

Рекомендовано для здобувачів, які навчаються за другим (магістерським) рівнем вищої освіти зі спеціальностей С1.01 «Економіка», J3 «Туризм та рекреація», D7 «Торгівля». Посібник може бути корисним для спеціальностей, пов'язаних з екологією, менеджментом та державним управлінням.

УДК 330.341:351.82](078).
© Яворська Т., 2025
© ТДАТУ, 2025

З М І С Т

ВСТУП (ПЕРЕДМОВА)……..	4
1. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ…….	5
2.НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	8
Тема 1. Теоретичні засади сталого розвитку……..	8
Тема 2. Системний характер концепції сталого розвитку…….	25
Тема 3. Індикатори та індекси сталого розвитку……	37
Тема 4. Глобальні Цілі сталого розвитку 2030 ……..	58
Тема 5. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року……	76
Тема 6. Моделі економік сталого розвитку……	93
Тема 7. Перспективи формування стратегії сталого розвитку туризму..	111
Тема 8. Спільна аграрна політика ЄС та сільський розвиток в Україні..	125
Тема 9. Стратегії сталого розвитку регіонів……...	140
Тема 10. Процес планування місцевого сталого розвитку……	155
ГЛОСАРІЙ…….	171

ПЕРЕДМОВА

Розвиток виробництва і зростання масштабів господарської діяльності, у ході яких людина використовує дедалі більшу кількість природних ресурсів, зумовлюють тотальне посилення антропогенного тиску на довкілля та порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі. Це у свою чергу, призводить до загострення соціально-економічних проблем. Актуальність впровадження стратегії сталого розвитку в Україні обумовлена необхідністю стабілізації техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та розв'язання комплексу екологічних проблем в умовах соціально-економічного зростання.

Важливим кроком на шляху до введення туризму у напрямок сталого розвитку є розробка та впровадження у дію шляхів та програм екологізації. Це дозволить знайти правильні, екологічно-обґрунтовані напрями розвитку туристичної діяльності, забезпечить охорону та раціональне використання природних багатств, визначить шляхи відновлення пошкоджених природних територій та об’єктів.

Метою вивчення дисципліни “Стратегії сталого розвитку” є використання міждисциплінарного і системного підходу до вивчення основних проблем взаємодії людини і навколишнього середовища з точки зору принципів і стратегій прогресивного розвитку суспільства з врахуванням потреб майбутніх поколінь.

Завдання навчальної дисципліни полягає у ознайомленні із сутністю, основними поняттями і принципами концепції сталого розвитку, економічними, соціально-політичними, екологічними та етичними проблемами розвитку та вивченні системи управління сталим розвитком, яке передбачає конструктивну взаємодію державних, громадських і приватних структур, формування спільного бачення розвитку країни, галузей і регіонів, визначення стратегічних цілей та пріоритетів розвитку, взаємодію та довгострокове стратегічне планування.

В результаті вивчення дисципліни студент повинен знати:

• Поняття про сталий розвиток;

• Мету, завдання та принципи забезпечення сталого розвитку.

• Основні напрями державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів;

• Соціальні, екологічні, економічні передумови стійкості регіонів;

• Індикатори сталого розвитку.

Вміти:

• Виявляти пріоритети сталого розвитку;

• Розробляти стратегії сталого розвитку;

• Визначати екологічні, економічні та соціальні індикатори сталого розвитку;

• Здійснювати моніторинг індикаторів сталого розвитку.

1. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»

Тема 1. Теоретичні засади сталого розвитку

Визначення і сутність сталого розвитку. Економічні функції навколишнього природного середовища. Розгляд питань стійкості економіки та рівноваги в економічних теоріях. Об'єктивні закони, на яких базується теорія сталого розвитку.

Основні причини виникнення проблем сталого розвитку. Загальні процеси-проблеми, які загрожують людству за визначенням нобелівського лауреата Конрада Лоренца. Зміна клімату як одна з основних проблем для людства. П`ять головних принципів, які є необхідною умовою переходу суспільства до сталого розвитку. Екологічно орієнтована економіка як складова сталого розвитку.

Тема 2. Системний характер концепції сталого розвитку

Історія становлення та головні принципи концепції сталого розвитку. Характеристика економічної, екологічної, соціальної складових сталого розвитку. Методи здобування первинної та вторинної інформації для розробки стратегії сталого розвитку. Головні завдання стратегії сталого розвитку. Умови прогресивного розвитку соціально-економічних систем. Принципи, яким підпорядковується функціонування всіх існуючих систем. Основні характеристики стійкості систем. Необхідні ознаки феномену розвитку системи. Системний підхід як сукупність методологічних принципів і положень.

Тема 3. Індикатори та індекси сталого розвитку

Цілі і завдання моніторингу сталого розвитку. Блок-схема системи моніторингу сталого розвитку. Сутність і види моніторингу сталого розвитку. Системи індикаторів сталого розвитку.

Характеристика системи екологічних, економічних, соціальних та інституціональних індикаторів сталого розвитку. Система факторів (індексів і індикаторів) на основі метрики для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСР) в Україні. Загальна методологія розрахунку індикаторів та індексів сталого розвитку. Приклади агрегованих показників. Індекс людського розвитку (Human Development index).

Тема 4. Глобальні Цілі сталого розвитку 2030

Основні складові Резолюції «РІО-2012» та їх характеристика. Програма сталого розвитку «Порядок денний на XXI століття». Резолюція ООН від 25 серпня 2023 року, в якій проголошено 2024-2033 роки Міжнародним десятиліттям науки для сталого розвитку. Програмний документ «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на

період до 2030 року» (18 вересня 2015 р.), яким визначено 17 цілей розвитку Світової економіки та людської цивілізації.

Ціль 1. Подолання бідності. Ціль 2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства. Ціль 3. Міцне здоров'я і благополуччя. Ціль 4. Якісна освіта Ціль 5. Гендерна рівність. Ціль 6. Чиста вода та належні санітарні умови. Ціль 7. Доступна та чиста енергія. Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання. Ціль 9. Промисловість, інновації та інфраструктура. Ціль 10. Скорочення нерівності. Ціль 11. Сталий розвиток міст і громад. Ціль 12. Відповідальне споживання та виробництво. Ціль 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату. Ціль 14. Збереження морських ресурсів. Ціль 15. Захист та відновлення екосистем суші. Ціль 16. Мир, справедливість та сильні інститути. Ціль 17. Партнерство заради сталого розвитку.

Тема 5. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року

Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». Цілі сталого розвитку, адаптовані для України (2015–2030 роки). Національні завдання ЦСР. Законодавча база з питань розроблення стратегічних та програмних документів розвитку регіонів (областей) та територіальних громад в Україні.

Головні аспекти та проблеми України на шляху переходу до сталого розвитку. Характеристика Добровільного національного огляду щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку. Найбільш пріоритетні цілі сталого розвитку ООН для України. Огляд впровадження в Україні стратегічна цілей: 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх; 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними; 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.

Тема 6. Моделі економік сталого розвитку

Еколого-економічний підхід як новий науковий напрямок, який має за мету зв’язати в одне ціле природні та економічні фактори. Розробка еколого-економічних моделей глобального рівня: «Світ-2», «Світ-3» та ін.

Екологічна економіка (екоекономіка) як нова парадигма економічного зростання та теорії сталого розвитку. Принципи екоекономіки: «екологія важливіша за економіку» та «обов’язкова реструктуризація економіки», зокрема її ключових галузей – енергетичної, сировинної і продовольчої. Біоекономіка як модель економіки, заснованої на знаннях і біологічних ресурсах, яка зменшує залежність від викопного палива та орієнтована на використання біологічних ресурсів і біотехнологій для виробництва товарів, енергії та послуг.

Зелена економіка — модель економічного розвитку, яка поєднує економічне зростання з екологічною відповідальністю та соціальною справедливістю. Циркулярна економіка як ключова складова зеленої економіки, основною ідеєю якої є повторне використання матеріалів, а принципом – утримання ресурсів у використанні, із продовженням їх життєвого циклу, а також реалізацією безвідходного виробництва.

Економіка спільного використання (шерингова економіка) як модель, яка базується на спільному використанні, обміні або оренді активів і ресурсів через цифрові платформи з акцентом на ефективність, екологічність та соціальну взаємодію.

Тема 7. Перспективи формування стратегії сталого розвитку туризму

Сталий туризм: основні передумови, концепції та стратегії. Передумови проведення екологізації туристичної діяльності. Вплив туризму на основні компоненти довкілля. Поняття екологізації туризму та її значення для сталого розвитку. Екологізація системи управління туристичною діяльністю в Україні. Основні шляхи проведення екологізації в туризмі.

Тема 8. Спільна аграрна політика ЄС та сільський розвиток в Україні

Стратегія сталого розвитку ЄС як шлях прогресу, що інтегрує і збалансовує соціальні, економічні і природозахисні аспекти. Відповідні напрями та головні індикатори сталого розвитку ЄС. Сутність спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу в контексті сталого розвитку. Дев'ять цілей стратегічного плану САП на 2023-2027 рр. та їх взаємозвязок із іншими стратегіями сталого розвитку ЄС. Стала стратегія Європейської Зеленої Угоди (The European Green Deal). Чотири цілі, які повинна забезпечити FARM TO FORK STRATEGY та їх характеристика.

Тема 9. Стратегії сталого розвитку регіонів

Регіональні аспекти сталого розвитку. Логіко-структурне відображення розуміння поняття «сталий розвитку регіону». Завдання державної регіональної політики сталого розвитку. Сім основних блоків чинників стійкого розвитку регіонів. Об'єкти, мета та організація сталого розвитку на місцевому рівні. Особливості Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку». Специфічні рекомендації ООН щодо розвитку міст і населених пунктів. Цільові програми як документ сталого розвитку. Управління соціоекологічною системою територіальної громади.

Тема 10. Процес планування місцевого сталого розвитку

Процес планування й підготовки Стратегії сталого місцевого розвитку. Формулювання Стратегії сталого місцевого розвитку. Прийняття рішень щодо стратегії: визначення головної мети (бачення), завдань і пріоритетів, цілей та індикаторів. Впровадження, моніторинг та оцінювання Стратегії сталого місцевого розвитку

2. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Тема 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Навчальні питання:

1. Визначення і сутність сталого розвитку.
2. Об'єктивні закони становлення теорії сталого розвитку та глобальні проблеми, які загрожують людству
3. Завдання і головні принципи переходу до сталого розвитку.
4. Екологічно орієнтована економіка як складова сталого розвитку.

1. Визначення і сутність сталого розвитку

Термін "сталий розвиток" є офіційним українським відповідником англійського терміну "sustainable development", дослівний переклад якого з урахуванням контексту може бути "життєздатний" або "тривкий розвиток", а розширене його тлумачення –Теоретичні самопідтримуваний розвиток.

Близького змісту має термін „екорозвиток", сформульований Морісом Стронґом у 1972 році (Стокгольмська конференція ООН з навколишнього середовища): екорозвиток – це екологічно зорієнтований соціально-економічний розвиток, при якому зростання добробуту людей не супроводжується погіршенням середовища їх існування і деградацією природних систем.

Існує багато теорій сталого розвитку. Ще у першій половині XIX ст. Джон Мілль звернув увагу на суперечності між економічним зростанням й обмеженістю природних ресурсів і висунув ідею підтримки у майбутньому «стаціонарного стану» економіки.

В 30-х роках XX століття Артур Пігу виділив такі економічні функції навколишнього природного середовища:

1) суспільне споживання;
2) розміщення відходів;
3) територіальна база для господарської діяльності економічних суб'єктів;
4) запас сировини.

Кожна з цих функцій, враховуючи обмеженість (вичерпність, граничність) факторів виробництва, зменшує потенціал економічного зростання внаслідок кількісного якісного виснаження. «Неокласична теорія» екологічного регулювання А. Пігу доводить ефективність такого господарського механізму природокористування, який дозволив би трансформувати так звані зовнішні витрати на компенсацію екологічних збитків у внутрішні витрати по їх запобіганню, які мають включатися у собівартість та ціну продукції.

В цей же період ідеї гармонізації взаємин між суспільством і середовищем на екологічних засадах були висловлені академіком

Володимиром Вернадським, який невід'ємним атрибутом ноосфери вважав високий рівень розвитку науково-технічної думки, який би дозволив розумно регламентувати відносини суспільства і біосфери.

Ноосфе́ра — сфера розуму; сфера взаємодії суспільства та природи, в межах якої розумна людська діяльність стає визначальним фактором розвитку.

Важливо пам'ятати, що відповідно до принципу ієрархічності системою найвищого порядку можна вважати "Всесвіт", далі – Галактика "Чумацький шлях" – "Сонячна система" – Земля – "Біосфера" і нарешті система "Суспільство-Природа".

Біосфера (грец. біос – життя, сфера – оболонка) – оболонка Землі, в якій існує життя. Вперше в такому розумінні цей термін ввів австрійський геолог Едвард Зюсс (E. Suess) у 1873 р.

Більш широкого поширення термін "сталий розвиток" набув після того, як у 1987 р. комісія ООН під керівництвом Гру Харлем Брунтланд опублікувала звіт "Наше спільне майбутнє", в якому це поняття визначалось *як розвиток суспільства, що задовольняє потреби сьогодення, не приносячи при цьому в жертву здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.*

У 1990 році Міжнародна спілка охорони природи спільно з Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP) та Всесвітнім фондом дикої природи (WWF) підготували доповідь "Турбота про Землю", в якій сталий розвиток розглядався як "поліпшення якості життя людини в межах потенційної ємності екологічних систем, що забезпечують умови життєдіяльності людини".

За визначенням Всесвітнього комітету з питань довкілля і розвитку при ООН "сталий розвиток" можна розглядати як зобов'язання суспільства діяти у спосіб, що підтримує життя, і дозволить нашим нащадкам жити комфортно у дружньому, чистому і здоровому світі. Іншими словами сталий розвиток – це розвиток суспільства без зростання, яке би призвело до виходу за межі господарської ємності біосфери. Тут під розвитком мається на увазі якісне поліпшення, а під зростанням – кількісне збільшення.

Термін «сталий розвиток» на Конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 році в рамках прийняття «Порядку денного на XXI століття» визначався як «розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [5]. Всі наступні визначення поняття за основу брали саме це тлумачення сталого розвитку. Власне термін «сталий розвиток» має досить суперечливий характер. Дане поняття відповідає російському «постоянный / стабильный», тобто постійний/стабільний розвиток, проте у країнах СНД неабиякого поширення набув термін «устойчивое развитие» Англомовний оригінал розглянутого поняття — «sustainable development»- означає «підтримуваний розвиток». Досить цікавим є французький варіант даного терміну — «developpment durable» — «міцний/тривалий розвиток». У будь-якому

випадку термін перекладається у значенні «сталий розвиток», хоч і породжує різне розуміння його змісту.

Проте, найбільш розповсюдженим і загальноприйнятим поняттям сталого розвитку залишається визначення із доповіді Світової комісії з питань навколишнього середовища та розвитку (WECD, 1987 р.) – «Наше спільне майбутнє», де *під «сталим розвитком» розуміють такий розвиток, що задовольняє потреби сьогодення і гарантує таку ж можливість майбутнім поколінням.*

2. Об'єктивні закони становлення теорії сталого розвитку та глобальні проблеми, які загрожують людству

Глобальна біосферна криза – це сучасний стан стійкого порушення динамічної рівноваги між потребами людського суспільства і ресурсними можливостями природи, що призводить до деградації навколишнього природного середовища.

Біосферними ми називаємо фундаментальні закони, що *об'єктивно діють у біосфері* – як у природі, так і в людському суспільстві. Теорія сталого розвитку базується на цих законах, і в практиці управління розвитком не можна допускати різкі відхилення від них. Цими законами є.

Закон історичної еволюції свідчить про те, що майбутнє базується на сучасному, яке у свою чергу є продовженням минулого. Як колись влучно твердив Ньютон: «Я бачу далеко тому, що стою на плечах моїх попередників». В. І. Вернадський на цьому законі базував вчення про наукову думку як планетарне явище і вчення про перехід біосфери в ноосферу.

Закон різноманіття і конкуренції – прогрес можливий лише за умов конкуренції (змагання), яка у свою чергу вимагає різноманітних варіантів. Перемагає та система, в якій найбільш ефективно використовується речовина, енергія та інформація. Саме тому ООН приділяє значну увагу збереженню біологічного і ландшафтного різноманіття. Останні дослідження екологів Обернського університету (США) виявили, наприклад, залежність виникнення нових інфекційних захворювань як наслідок деформування екологічних лісових систем після вирубки лісу.

Закон екологічної піраміди вказує на неможливість передачі і використання енергії, речовини чи інформації без втрат. Чим більше перетворень, чим більше «посередників» між джерелом та споживачем – тим більше втрат. Споживач зацікавлений в безпосередньому контакті з джерелом. У цьому, зокрема, переваги енергетичних систем, які використовують первинні природні джерела енергії.

Закон еволюційно-біфуркаційного розвитку констатує, що будь-який еволюційний процес обмежено часом, коли він сягає крапки біфуркації (невизначеності). Подальший розвиток подій передбачити неможливо. Тому необхідно заздалегідь вжити превентивних заходів.

Закон оптимуму (толерантності) стверджує, що дія будь-якого фактору в широкому діапазоні викликає різну реакцію об'єкта. У діапазон

толерантності дія фактора відповідає найкращим умовам існування об’єкта, коли його визначальний показник сягає найвищих значень. При значеннях фактору, що виходять за межі оптимуму, величина показника об’єкта зменшується.

Закон константності підтверджує думку стародавніх греків про те, що ніхто, навіть боги, не можуть створити щось із нічого. Сутність закону полягає в тому, що нічого нікуди не зникає, а лише змінює свій вигляд, усе пов’язане з усім. Найвищий прояв цього закону зафіксовано в теорії Ейнштейна.

Закон системної емерджентності свідчить про збільшення властивостей будь-якої системи залежно від ієрархічного рівня – на наступний рівень переходять спадкові властивості, і утворюються нові, додаткові, емерджентні. Тому система найвищого рівня – біосфера – має таку безліч властивостей, яка робить її практично безсмертною. І навпаки, малі системи більш вразливі внаслідок недостатнього різноманіття.

Нобелівський лауреат Конрад Лоренц, називає 8 загальних процесів-проблем або "смертних гріхів", які загрожують людству.

Одним з ***головних гріхів людства*** називають перенаселеність Землі. При цьому, перенаселеність змушує людину захищатися від надлишкових соціальних контактів і пробуджує агресивність унаслідок скупченості людей у тісному просторі.

Другий головний гріх людства – це спустошення природного життєвого простору. Говорячи про руйнування навколишнього природного середовища, К. Лоренц підкреслює, що головним результатом цього є зникнення благоговіння людини перед красою і величчю природи, що стає еколого-етичною проблемою людства.

Руйнування природного середовища пов'язано, в першу чергу, із прискореним розвитком техніки – що є ***третім гріхом людства,*** який також негативно позначається на людях, оскільки змінює пріоритети і робить їх сліпими до справжніх цінностей. В даний час для все більшій кількості людей телевізор чи персональний комп'ютер цілком замінюють людське спілкування, світ природи і мистецтво.

Науково-технічний прогрес багато в чому сприяє появі ***четвертого гріха*** сучасного суспільства – притуплення і зникнення всіх сильних почуттів і афектів людини. При цьому постійно зростає нетерпимість людини до всього, що викликає найменше невдоволення, яке сучасна людина все частіше нейтралізує технічно чи фармакологічно.

Постійне бездумне використання засобів фармакології і погіршення умов природного середовища сприяють ***появі п'ятого гріха*** – генетичної деградації людини – росту фізичної і розумової патології, яка фіксується у народжених дітей. Число аномалій щорічно росте (приблизно близько 10% від числа народжених), особливо у великих містах і неблагополучних в екологічному відношенні регіонах.

Шостим гріхом людства є розрив із традиціями. Традиції – це норми культури, які визначаються досвідом людей. Відкидаючи цей досвід як

консервативний, що не відповідає сьогоднішньому дню, люди поривають із традиціями. Тому молодь починає поводитися зі старшими, як з чужою етнічною групою, відчуваючи "національну ненависть". Подібна тенденція безсумнівно має місце і головною її причиною є недостатній контакт між батьками і дітьми.

На думку К. Лоренца надзвичайно небезпечним для суспільства, є ***сьомий гріх – зростаюча індоктринація людства,*** що визначається збільшенням числа людей різних націй, що належать до однієї і тієї ж культурної групи, завдяки зростаючому впливу технічних засобів на суспільну думку. Уніфікація поглядів людей сьогоднішнього суспільства викликається зомбуванням суспільної думки, безупинним тиском реклами, моди, офіційної політичної і соціальної пропаганди, що майстерно спрямовуються на уніфікацію поглядів людей.

Ядерна зброя – це восьмий гріх, що викликає небезпеки, яких уникнути не легше, ніж семи інших. При цьому, сучасне міжнародне співтовариство робить майже все можливе, щоб запобігти поширенню ядерної зброї – існують багатосторонні угоди і йде пошук і вдосконалення нових варіантів міжнародних договорів.

3. Завдання і головні принципи переходу до сталого розвитку

Ряд теоретиків вважають сталий розвиток найбільш перспективною ідеологією 21 століття і навіть усього третього тисячоліття, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить усі існуючі світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними і неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації.

Основними причинами виникнення проблем сталого розвитку є:

- сировинно-орієнтована спрямованість структур національних економік країн, що розвиваються;
- застосування екстенсивних технологій, що веде до неефективного використання природних ресурсів;
- використання застарілих технологій виробництва продукції, які не відповідають світовим стандартам споживання сировини та витрачання електроенергії;
- низький рівень використання та переробки вторинних відходів;
- зменшення біорізноманіття на Землі;
- зростання антропогенного навантаження на екосистему країн, що розвиваються;
- інтенсивне забруднення всіх елементів екосистеми;
- зростання населення земної кулі;
- незадовільний стан матеріального забезпечення населення, зниження стандартів якості його життя в країнах, що розвиваються, тощо.

Військові дії супроводжують людину всю її історію присутності на планеті. На відміну від будь-яких інших біологічних істот, людина здатна з неймовірною жорстокістю вбивати подібних до себе. Вченими підраховано,

що за останні 6 тис. років люди пережили 14513 воєн, у яких загинуло 3640 млн чоловік. По суті, було вбито майже десяту частину населення планети. Світова термоядерна війна в лічені хвилини може знищити все людство. Адже потужність ядерних зарядів, накопичених людством, у 1980 р. становила 8 тис. Мт тринітротолуолу (по дві тонни на кожного жителя Землі). Тварини вбивають лише з необхідності роздобути їжу, людина – з амбіційних, завойовницьких проявів, помсти, жадоби бачити страждання. Часто це прояв нездорової психічної сфери, що бере початок з неправильного виховання в дитячому віці, або клінічних відхилень у фізичному здоров'ї.

Не стала винятком і наша держава, яка пережила і знову переживає війну і геноцид. Витрати на подібне є значними, але ніщо не зупиняє завойовників і винищувачів. Наприкінці 80-х років витрати на озброєння в світі становили 1 трильйон доларів. Це перевищує асигнування всіх країн світу на медицину, освіту й житлове будівництво. А якщо досягнення науки, ресурси інтелекту, людської свідомості та природи спрямовуються на гонку озброєнь, що може призвести до ядерної катастрофи, то це – найбезглуздіша витрата багатств, яку лише можна собі уявити. Таким чином, людина обмежує можливості вирішення інших проблем, зокрема пов'язаних з забрудненням навколишнього природного середовища. Витрачаючи сили й кошти на підготовку ядерної катастрофи, людство одночасно наближає невідворотність катастрофи екологічної. І навіть не світова ядерна війна, а вього лиш локальний ядерний конфлікт може спричинити таку кліматичну катастрофу, від якої загине не лише все людство, а й уся біосфера Землі.

Необхідною (але далеко не достатньою) умовою переходу суспільства до сталого розвитку є виконання п`яти головних принципів:

- Принцип екологізації економіки. Перегляд економічної та секторальної політики з метою "інтерналізації екстерналій" – трансформування зовнішніх екологічних і соціальних факторів, пов'язаних з виснаженням природних ресурсів і забрудненням довкілля, у внутрішні витрати виробництва та їх інтеграцію в процес ринкового ціноутворення. Законодавче забезпечення інноваційної еколого-економічної політики включає "торгівлю квотами на викиди", "еко-трудову податкову реформу", розвиток "органічного сектора".
- Принцип еко-ресурсної ємності. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, хоча і відносні, але абсолютно реальні. Вони пов`язані в першу чергу із обмеженою здатністю біосфери до самовідновлення, а також із сучасним рівнем техніки і соціальної організації.
- Принцип ентропійного ресурсопотоку. Ентропійний ресурсопотік речовини/енергії є більш фундаментальним, ніж кругообіг обмінних вартостей. Ніяка економіка не може в принципі існувати без ентропійного потоку (економіка без кругообігу обмінних вартостей – це економіка натурального господарства). Таким чином, економічна діяльність фундаментально залежить від наявності джерел вхідної низькоентропійної речовини/енергії.

• Принцип сталого споживання і виробництва. Необхідно погодити стиль життя суспільства, особливо тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії і матеріальних ресурсів – забезпечити виконання принципу самообмеження споживання і виробництва. Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що зменшується. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої прагнення до більш благополучного життя. Без цього сталий, довготривалий розвиток суспільства просто неможливий.

• Принцип коеволюції. Коеволюційний розвиток людства та природи полягає у симетричній коеволюції людських систем (цінності, знання, культура, технології і артефакти) та природних систем з їх постійною взаємодією, а також взаємним впливом і адаптацією до змін у цих двох світах. Люди не звільнені від коеволюційного процесу, що підносить одні види та скорочує інші. Згідно "парадигми коеволюції" спроможність людства до адаптації буде завжди залишатися критично важливою. А це вимагає проведення екологобезпечної політики для збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.

4. Екологічно орієнтована економіка як складова сталого розвитку

Серед глобальних проблем екологічна займає одне з провідних місць. Глобальними вважаються проблеми, якщо:

− вони мають загальносвітовий характер;

− нерозв'язання їх викликає загрозу існуванню людства;

− вони потребують невідкладних скоординованих дій світового співтовариства.

Екологічна проблема підпадає під перераховані критерії, тому її можна вважати глобальною. Зародження та формулювання поняття "глобальні проблеми" пов'язане, в основному, з комплексом питань, характерних для відносин «людина-природа-суспільство». У зв'язку з цим екологічний аспект поступово проникає у кожну науку, інтегруючи її знання.

В останнє десятиліття XX ст. людство встановило кардинально важливий факт: природне середовище не може бути нескінченним джерелом ресурсів і благ. Невичерпних ресурсів не існує, споживання практично всіх видів ресурсів обмежене факторами екологічного або економічного порядку.

Природне середовище не може бути лише зовнішнім середовищем людської діяльності – воно є складовою загальної системи "суспільство-природа", а людство, відповідно, є частиною природи. Таким чином, економічні, соціальні та екологічні відносини переплітаються, а сучасну екологічну кризу слід розглядати як кризу соціальну та економічну.

Потреби людства дедалі зростають, що зумовлює використання більшої кількості природних ресурсів. За оцінками експертів межа допустимого

впливу людини на навколишнє природне середовище складає приблизно 1-2 % антропогенного споживання її первинної продукції. На сьогодні таке споживання знаходиться вже на рівні 7-10 %. "Людина досягла висот сучасної цивілізації, – зазначають Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, – завдяки тому, що постійно змінювала природу у відповідності зі своїми цілями. *Люди досягали цілей, на які розраховували, але одержували наслідки, яких не чекали*".

В Україні темпи деградації навколишнього природного середовища вражаючі: 85 % території країни забруднено, 18 % – уражено ерозією, на 17 % земель почалися процеси підтоплення, близько 20 % земель забруднено важкими металами. Спостерігається значне нагромадження відходів виробництва – 25 млрд. т на території у 160 тис. га, яка щороку збільшуються в середньому на 4 тис. га. Зростає забруднення водоймищ, ґрунтових вод. Тільки у результаті Чорнобильської аварії забруднено 12 областей; загальна площа земель, забруднених радіонуклідами, становить більше 10 %. У цілому лише 1 з кожних 10 га сільськогосподарських угідь має задовільний екологічний стан. Тому без перебільшення можна говорити, що в Україні спостерігається екологічна криза, яка руйнує традиційну систему життєзабезпечення нації та є однією з головних причин неминучої деградації українського суспільства.

Існують внутрішньодисциплінарний, міждисциплінарний і проблемний напрями екологізації науки (рис. 1).

Рис. 1. Напрями екологізації економіки

Джерело: [4]

Внутрішньодисциплінарна екологізація полягає в інтеграції, синтезі уявлень, сформованих певною наукою. Наприклад, економіка у процесі орієнтації на вирішення екологічної проблеми поєднує макро-, мезо- та мікрорівні. Міждисциплінарна екологізація здійснюється на базі двох або

більше наук суміжного профілю. Так, економіка і екологія поєднують свої зусилля для визначення шляхів поєднання зростання ефективності діяльності суб'єкта господарювання та відновлення навколишнього природного середовища. Проблемна інтеграція пов'язана з вирішенням певного комплексного соціально-екологічного завдання, виконання якого вимагає взаємозв'язку різних сфер природних, технічних і суспільних наук. Так, проблема ліквідації радіоактивних відходів не може бути вирішена без участі не тільки фізичних і біологічних, але і суспільних наук.

У суспільних науках, до складу яких включається економіка та бухгалтерський облік, екологізація проявляється у таких критеріях (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії екологізації суспільних наук та їх характеристика

Критерії	*Характеристики критеріїв*
Еколого-економічного розвитку	Якщо донедавна екологічні й економічні основи розвитку розглядалися як протилежні, то нині виявляється взаємозв'язок між зростанням суспільного виробництва і підвищенням його ефективності – з одного боку, і між збереженням історично сформованих природних зв'язків і відносин у природі та підвищенням якості середовища проживання людини – з іншого. Поєднання екологічних і економічних підходів до прогресу формує такі установки, реалізація яких буде стимулювати соціально-економічний і науково-технічний розвиток у напрямах, що відповідають природоохоронним принципам
Екологічної оптимізації потреб	Потреби виражають необхідність промислового та культурного розвитку, пов'язаного з певним типом суспільних відносин і рівнем соціалізації особистості. Тенденції до погіршення якості біосфери під антропогенним впливом характеризують зростання потреб швидшими темпами, ніж спроможність навколишнього природного середовища відновитися після використання та забруднення. Виникає необхідність формування екологічно обґрунтованих потреб шляхом екологічного виховання, що дозволить раціоналізувати споживання природних ресурсів і сприятиме конструктивному подоланню соціально-екологічних протиріч.
Екологізації свідомості суспільства	Безконтрольне та нерозумне використання новітніх технологій може призвести до незворотних змін історично сформованих екосистем, природних і соціальних умов середовища проживання. Людина майбутнього повинна поєднати своє прагнення до перетворення навколишньої об'єктивної реальності із соціально-екологічними установками розвитку. Тому стає актуальним завдання формування екологічно свідомої особистості.

Джерело: [4]

Усвідомлення екологічних загроз і неминучих екологічних наслідків порушення природного довкілля, що виражається з одного боку, в надмірному і часто ірраціональному споживанні природних ресурсів, а з іншого – виході екосистем за межі їх регенеративної здатності через виникнення надмірної

кількості відходів, які більше не в змозі абсорбувати, призвело до появи і розвитку спершу в США, а потім і в інших країнах нової парадигми економічного зростання – теорії стійкого розвитку **та нового наукового підходу "екологічна економіка".**

У вітчизняній літературі застосовується також термін "екологічно збалансована економіка", у якій визначальною є гіпотеза про те, що виробництво більше не може розвиватися без урахування законів цілісності природних систем. Екологічна проблема займає закономірне місце в ієрархії історичних процесів. Очевидно, що соціально-екологічні протиріччя певною мірою характерні для різних етапів природно-історичного розвитку.

Зростання продуктивності – найважливіший показник економічного прогресу. На сьогодні розрахунок цього показника спирається на помилкове припущення: якщо нова технологія має і корисні, і шкідливі наслідки, то перші враховуються, а другі ігноруються. У результаті відбувається поступове накопичення неврахованих економістами, але реально існуючих шкідливих речовин і небезпечних відходів, загальна маса яких на планеті вже перевищила критичну відмітку.

Зазначені протиріччя між економікою та екологією виникають при розрахунку показників ВНП і ВВП.

ВНП — сукупна ринкова вартість новостворених, призначених для кінцевого споживання товарів і послуг, виготовлених протягом звітного періоду (частіше за один рік) на підприємствах національної приналежності, які перебувають у власності юридичних і фізичних осіб певної держави як на її території, так і за кордоном. ВНП і ВВП збігаються в тій частині вартості продукції, яка була виготовлена підприємствами цієї національної приналежності на території даної країни. ВВП вимірює вартість товарів та послуг, вироблених у межах країни як громадянами, так і не громадянами. ВНП вимірює вартість товарів та послуг, вироблених лише громадянами країни, але як усередині країни, так і за кордоном. Якщо розмір ВНП більший, ніж розмір ВВП, це означає, що зарубіжні підприємства, які перебувають у власності вітчизняних господарчих суб'єктів, створюють продукції більше, ніж іноземні господарчі суб'єкти на території даної країни.

Доки частка непродуктивних витрат була незначною, ВНП міг бути індикатором економічного розвитку. Але коли ці витрати досягли значних розмірів, він вже не відображає дійсності. Таким чином, показники ВВП і ВНП недосконалі та непридатні до використання, тому потребують заміни. Розробка нових показників є складним завданням, тому економісти тимчасово вирішили використовувати показники-супутники ВВП, які не відміняють ВВП, а доповнюють, компенсуючи його недоліки.

Стратегічна мета, проте, полягає у заміні ВВП і ВНП новим показником. Таку спробу зробив К. Кобб, який запропонував принципово новий показник процвітання держав – індекс стійкого економічного добробуту (Index Sustainable Economic Welfare – (ISEW), Geniune Progress Indicator).

Порівняння показників ВНП і ISEW дає вражаючу картину. Якщо раніше вони тісно корелювали один з одним, то з середини 1970-х рр. показник ISEW для Великої Британії, США, інших країн Організації економічного і соціального розвитку (ОЕСР) почав зменшуватися, тоді як ВНП продовжував зростати.

Практичне (семінарське) заняття:

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мета: вивчити сутність поняття «сталий розвиток», причини йо виникнення, історію становлення стратегії та концепції сталого розвитку.

При опрацюванні теми студент повинен:

знати:

а) сутність теорій сталого розвитку;

б) сутність фундаментальних законів біосфери;

в) головні принципи переходу до сталого розвитку;

г) критерії екологізації суспільних наук та їх характеристика;

д) сутність стратегічної мети заміни ВВП і ВНП новим показником для уникнення протиріччя між економікою та екологією;

відповідь на основні питання теми:

1. Визначення сучасного терміну «сталий розвиток»;
2. Основні причини виникнення проблем сталого розвитку;
3. Характеристика восьми загальних процесів-проблем або "смертних гріхів", які загрожують людству.
4. П’ять головних принципів, на яких грунтується концепція сталого розвитку.
5. Завдання формування стратегії сталого розвитку.
6. П`ять головних принципів, виконання яких є необхідною умовою переходу суспільства до сталого розвитку.
7. Сутність “екологічно збалансованої економіки” на основі гіпотези про те, що виробництво більше не може розвиватися без урахування законів цілісності природних систем.

уміти:

а) виконувати тестові завдання для поточної перевірки знань та давати відповіді на контрольні питання теми.

ТЕСТИ

1. Коли виникли ідеї сталого розвитку?

а) після закінчення Першої світової війни;

б) першій половині XIX століття;

в) наприкінці XX століття;

г) на початку XXI століття.

2. Що означає поняття «ноосфера»?

а) сфера усього живого на землі;
б) найвищі шари земної атмосфери, де починається спілкування людей;
в) найбільша і найближча до ідеалу у розумінні «самозабезпечення» біологічна система;
г) розуміння цілісності людського розуму і планети Земля.

3. Що означає поняття «біосфера»?

а) сфера діяльності, сформована лише на основі біологічних компонентів;
б) розуміння цілісності людського розуму і планети Земля;
в) сфера спілкування людини з природою;
г) розвиток техніко-економічних елементів господарської системи.

4. Сталий розвиток, це:

а) покращення екологічної ситуації держави за рахунок зменшення використання природних ресурсів;
б) такий розвиток, що задовольняє потреби сьогодення і гарантує таку ж можливість майбутнім поколінням;
в) модель соціально-економічного розвитку, за якої досягається задоволення життєвих потреб тільки нинішнього покоління;
г) розвиток при якому поліпшується соціально-економічні умови проживання населення.

5. Сталий розвиток досягається завдяки об'єднанню:

а) економічних, технологічних і соціальних систем;
б) економічних та особистісних потреб;
в) громадських зусиль та економічних потреб суспільства;
г) економічних, соціальних і екологічних цілей.

6. Основними причинами виникнення проблем сталого розвитку є (викресліть зайве):

а) зменшення біорізноманіття на Землі;
б) застосування екстенсивних технологій, що веде до неефективного використання природних ресурсів;
в) зростання населення земної кулі;
г) інтенсивне забруднення всіх елементів екосистеми;
д) високий рівень використання та переробки вторинних відходів.

7. Всесвітня конференції з навколишнього середовища і розвитку відбулася у місті:

а) Йоганнесбург, 2002;
б) Ріо-де-Жанейро, 1992;
в) Йоганнесбург, 2001;
г) Ріо-де-Жанейро, 1997.

8. Основними завданнями формування стратегії сталого розвитку є:

а) усе разом взяте;
б) дослідження ролі інформаційних факторів в управлінні процесами переходу до сталого розвитку;
в) розроблення концепцій і стратегій сталого розвитку територій, регіонів і країн;

г) визначення комплексу індикаторів, необхідних для достовірного оцінювання станів соціальної, економічної й екологічної підсистем;

д) дослідження стану соціальної, економічної, екологічної підсистем і процесів їх розвитку.

9. Закон екологічної піраміди як фундаментальний закон, який об'єктивно діє у біосфері, підверджує те, що:

а) неможливість передачі і використання енергії, речовини чи інформації без втрат;

б) будь-який еволюційний процес обмежено часом, коли він сягає крапки біфуркації (невизначеності);

в) перемагає та система, в якій найбільш ефективно використовується речовина, енергія та інформація;

г) дія будь-якого фактора в широкому діапазоні викликає різну реакцію об'єкта.

10. Закон, який свідчить про збільшення властивостей будь-якої системи залежно від ієрархічного рівня - на наступний рівень переходять спадкові властивості, і утворюються нові, додаткові, це:

а) закон системної емерджентності;

б) закон екологічної піраміди;

в) закон історичної еволюції;

г) закон константності;

11. Вибір критеріїв для визначення всієї сукупності глобальних проблем сьогодення повинен відповідати наступним основним характеристикам (викресліть зайве):

а) констатувати і описувати проблеми без конкретних відповідей та засобів щодо їх вирішення;

б) проблеми торкаються життєвих інтересів всього людства і кожної людини окремо;

в) проблеми виступають об'єктивним фактором подальшого світового розвитку і умов існування сучасної цивілізації;

г) для подолання глобальних проблем потрібні зусилля всіх народів або більшості населення планети.

12. Виберіть правильно 8 головних процесів-проблем або "смертних гріхів", які загрожують людству, за визначенням Нобелівського лауреата Конрада Лоренца:

а) перенаселеність Землі, руйнування навколишнього природного середовища, прискорений розвиток техніки, притуплення і зникнення сильних почуттів і афектів людини, бездумне використання засобів фармакології, розрив із традиціями, зростаюча індоктринація людства, поширення ядерної зброї;

б) збереження земельних, водних, лісових ресурсів, руйнування навколишнього природного середовища, прискорений розвиток техніки, притуплення і зникнення сильних почуттів і афектів людини, бездумне використання засобів фармакології, розрив із традиціями, зростаюча індоктринація людства, поширення ядерної зброї;

в) руйнування навколишнього природного середовища, прискорений розвиток техніки, притуплення і зникнення сильних почуттів і афектів людини, бездумне використання засобів фармакології, розрив із традиціями, зростаюча індоктринація людства, поширення ядерної зброї, покращення режиму харчування людей;

г) перенаселеність Землі, руйнування навколишнього природного середовища, прискорений розвиток техніки, зменшення соціальної та економічної нерівності між людьми та країнами, бездумне використання засобів фармакології, розрив із традиціями, зростаюча індоктринація людства, поширення ядерної зброї.

13. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів та пов`язані в першу чергу із обмеженою здатністю біосфери до самовідновлення, це принцип:

а) ентропійного ресурсопотоку;
б) коеволюції;
в) сталого споживання і виробництва;
г) еко-ресурсної ємності.

14. Погодження стилю життя суспільства з екологічними можливостями планети, це забезпечення принципу:

а) ентропійного ресурсопотоку;
б) коеволюції;
в) еко-ресурсної ємності;
г) самообмеження (сталого) споживання і виробництва.

15. Основу сталого розвитку на національному рівні становлять (викресліть зайве):

а) збалансована економічна, соціальна й екологічна політика;
б) демократичні інститути, що відповідають потребам людей;
в) правопорядок, заходи для боротьби з корупцією;
г) виявлення найбільш важливих проблем, які визначатимуть майбутнє людства на основі комплексного та перспективного аналізу.

16. Проведення екологобезпечної політики для збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, це принцип:

а) ентропійного ресурсопотоку;
б) еко-ресурсної ємності;
в) сталого споживання і виробництва;
г) коеволюції.

17. Які існують напрями екологізації науки:

а) внутрішньодисциплінарний, міждисциплінарний і проблемний;
б) міждисциплінарний і проблемний;
в) внутрішньодисциплінарний, класичний і проблемний;
г) міждисциплінарний, проблемний і системний.

18. Які рівні поєднує економіка у процесі орієнтації на вирішення екологічної проблеми у межах внутрішньодисциплінарного напряму екологізації науки:

а) макро-, мезо- та мікрорівні;
б) макро-, мезо- та нанорівні;
в) мікро-, мезо- та метарівні;
г) макро-, мега - та мікрорівні.

19. Для визначення екологізації суспільних наук відносяться наступні критерії:

а) еколого-економічного розвитку, екологічної оптимізації потреб та свідомості суспільства;
б) екологічно збалансованої економіки, екологічної оптимізації потреб та свідомості суспільства;
в) екологічної оптимізації потреб, екологічної свідомості суспільства та соціально-екологічного протиріччя;
г) еколого-економічного розвитку, соціально-екологічного протиріччя та екологічно збалансованої економіки.

20. Цілеспрямований процес перетворення економіки, орієнтований на зменшення інтегрального екодеструктивного впливу процесів виробництва і споживання товарів і послуг у розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту, це :

а) екологізація економіки;
б) економічна екологія;
в) модернізація економіки;
г) екологізація виробництва.

21. Головним представницьким органом ООН є:

а) Секретаріат;
б) Генеральна Асамблея;
в) Рада безпеки;
г) ЕКОСОР.

22. Які проблеми можуть бути віднесені до глобальних:

а) правильні відповіді б), в), д);
б) які стосуються не тільки окремих людей, а й всього людства;
в) які охоплюють всі сторони життя людей;
г) які вирішуються на рівні певного регіону;
д) які не можуть бути вирішені окремими країнами.

23. Основною причиною погіршення екологічного стану довкілля є:

а) зміна клімату на планеті;
б) збільшення кількості будівель, споруд (будинки, дороги, гідротехнічні споруди тощо) ;
в) активізація геотектонічної діяльності на Земній кулі;
г) збільшення чисельності населення та його потреб.

24. Стратегія сталого розвитку ставить завдання:

а) запобігання виснаження невідновних ресурсів і підвищення якості життя;
б) всі відповіді вірні;
в) зміна стереотипів поведінки людини і досягнення єдності на світовому рівні;
г) виживання людства і філософське визначення сенсу життя;

д) моделювання процесів зміни екосистем та обробка результатів досліджень.

25. Які економічні функції навколишнього природного середовища виділив Артур Пігу (викресліть зайву):

а) розміщення відходів;
б) територіальна база для господарської діяльності економічних суб'єктів;
в) запас сировини;
г) суспільне споживання;
д) зростання добробуту.

26. Що означає поняття «соціосфера»?

а) вірні відповіді б, г;
б) сфера особистісного життя людей;
в) спілкування людей у виробничій сфері;
г) сфера існування соціуму

27. «Слабка стійкість» - це:

а) при незмінній величині природного капіталу зростає чисельність населення;
б) збереження природного капіталу;
в) збереження капіталу як створеного людиною, так і природного окремо;
г) збереження капіталу, створеного людиною.

28. «Сильна стійкість» - це:

а) зростаюча або стабільна величина природного капіталу на душу населення;
б) збереження природного капіталу;
в) збереження капіталу як створеного людиною, так і природного окремо;
г) збереження капіталу, створеного людиною.

Завдання для самостійної роботи студентів:

Завдання 1. Ознайомитися з основними документами і рішеннями по стратегії сталого розвитку в період із 1992 по 2015 рр.

Завдання 2. Виконати аналіз проблем і труднощів, які виникають в процесі переходу до сталого розвитку.

Завдання 3. Розглянути підходи до сталого розвитку з точки зору соціальної, економічної і екологічної складових.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення терміну "сталий розвиток" і проаналізуйте його зміст.
2. Хто є автором економічної теорії сталого розвитку? Які її положення?
3. Дайте характеристику конвенціям Ріо-де-Жанейро (1992). Чому ці конвенції називають базовими для Стратегії сталого розвитку?
4. Охарактеризуйте глобальні екологічні проблеми сучасності. Назвіть головні тези вчених щодо цього питання.
5. В чому полягає стратегічна мета та завдання стратегії сталого розвитку?
6. Назвіть головні принципи стратегії сталого розвитку.

7. Що на Вашу думку є основною проблемою при переході суспільства до сталого розвитку?

8. Чому екологічно орієнтована економіка є складовою сталого розвитку?

9. Яке призначення мають внутрішньодисциплінарний, міждисциплінарний і проблемний напрями екологізації науки?

10. Які протиріччя виникають між економікою та екологією при розрахунку показників ВНП і ВВП?

Список рекомендованої літератури

1. Біла С.О., Гайдай М.Ю. Стратегічні пріоритети сталого розвитку у XXI ст: досвід країн ЄС та України. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»* Випуск 1-1 (44). 2018. с. 26-31. https://er.kai.edu.ua/items/f8ae9549-2b85-4b0c-b7ce-a77f4e9f365b
2. Боголюбов В. М., Клименко М. О., Мельник Л. Г., Ракоїд О. О. Стратегія сталого розвитку : підручник / за ред. В. М. Боголюбова. К. : ВЦ НУБІПУ, 2018. 446 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan/Bogolubov_Strategij-stalogo-rozvutku.pdf
3. Добровольський В. В., Безсонов Є. М., Нєпєіна Г. В., Крисінська Д. О., Сербулова Н. А. Стратегії сталого розвитку : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 160 с. URL: https://surl.li/ptjnaw
4. Замула І.В., Давидова І.В., Кірейцева Г.В., Корбут М.Б., Травін В.В. Стратегія сталого розвитку: еколого - економічний аспект: навч. посіб. ЖДТУ, 2017. 200 с. URL: https://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7936/3/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf
5. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь): навч. посіб. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 300 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/isayenko.htm
6. Коломієць Л.В. Стратегія сталого розвитку: навч. посіб. Кропивницький: 2019. 126 с. URL: https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/f8165d04-dc0b-48fe-a170-711ed290f78d/content
7. Сакаль О. В. Естерналії землекористування у лісовому секторі. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2013. С. 139-146. http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/166966/26-Sakal.pdf?sequence=1

Тема 2. СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Навчальні питання:

1. Історія формування концепції сталого розвитку
2. Поняття системи та її характеристики в реалізації стратегії сталого розвитку.
3. Розвиток системи, системний підхід і системний аналіз.

1. Історія формування концепції сталого розвитку

Спільний форум політиків і вчених, присвячений глобальним екологічним проблемам і проблемам розвитку суспільства, який відбувся у 1992 році під час Всесвітньої конференції з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро, був представлений на рівні глав держав більшості (179) країн світу, представників багатьох неурядових організацій, наукових і ділових кіл. Результатами роботи цієї конференції стало офіційне визнання поняття „сталий розвиток", розроблення довготермінової програми дій „Порядок денний на XXI століття", створення комісії ООН зі сталого розвитку, а також прийняття історичного рішення про зміну курсу розвитку всього світового співтовариства.

На конференції офіційно прийнята *концепція сталого розвитку* та затверджено ряд документів, які будувалися на концепції сталого розвитку: "Декларація Ріо з навколишнього середовища і розвитку"; "Заява про принципи глобального консенсусу з управління, збереження і стійкого розвитку всіх видів лісів"; "Порядок денний на XXI століття"; "Рамкова конвенція про зміну клімату"; "Конвенція про біологічне різноманіття". Після Ріо в багатьох країнах з'явилися національні концепції сталого розвитку.

У центрі концепції сталого розвитку – збереження людини як біологічного виду та прогресивний розвиток її як особистості. Дві групи життєво важливих потреб (фізіологічних і особистісних), що забезпечують умовно безкінечне підтримання існування людського суспільства, поєднуються словом "соціальні". Їх задоволення в сучасному суспільстві відбувається, головним чином, за рахунок діяльності економічної сфери (тобто виробничої системи і пов'язаних з нею економічних відносин). Загальновизнано, що соціальні проблеми можуть задовольнятися при достатньому рівні матеріального благополуччя людей, коли задовольняються основні потреби в житлі, їжі, питній воді, одязі, засобах гігієни, фізичного та інформаційного контакту з природою тощо. На основі вищезазначеного можна систематизувати найважливіші моменти, які утворюють проблематику сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах:

1. Людство дійсно може надати розвитку сталого і довготривалого характеру для того, щоб він відповідав потребам людей, які живуть зараз, не

втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби.

2. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення.

3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на більш гідне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф — злидні, які стали у світі звичайним явищем.

4. Необхідно узгодити рівень життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема це стосується використання енергії. Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

5. Збалансований розвиток як концепція ґрунтується на об'єднанні трьох складових: економічної, екологічної, соціальної.

Економічна складова концепції сталого розвитку передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і впровадження екологічних природо-, енерго- та матеріалозберігаючих технологій, включаючи створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку та знищення відходів. Сутність економічної складової полягає у забезпеченні стійкого використання природного капіталу, тобто у його "непроїданні". Виходячи з вищевикладеного, можна виділити такі види стійкості:

а) слабка – при незмінній величині природного капіталу зростає чисельність населення;

б) сильна – зростаюча або стабільна величина природного капіталу на душу населення.

Екологічна складова покликана забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем через збереження здібностей до самовідновлення та динамічної адаптації таких систем до змін.

Соціальна складова – направлена на забезпечення стабільності соціальних і культурних систем через справедливий розподіл благ не тільки всередині одного покоління, а й між поколіннями.

Недооцінка будь-якої зі складових концепції стійкого розвитку може призвести до негативних наслідків. Наприклад, активний розвиток економіки країни при слабкому розвитку екологічного та соціального напрямів спричиняє порушення умов стійкого розвитку. Адже неможливо забезпечити покращення умов життя, якщо нарощування потужностей економіки не супроводжуватиметься зменшенням техногенних навантажень на людину і вирішенням соціальних проблем в житті суспільства. Суть концепції – одночасний розвиток трьох складових стійкого розвитку, тобто зростання економіки з одночасним покращенням екологічної ситуації та вирішенням соціальних питань.

2. Поняття системи та її характеристики в реалізації стратегії сталого розвитку

Стратегія сталого розвитку покликана забезпечити тривале і стабільне функціонування системи “суспільство-природа”. При цьому особлива увага приділяється розвитку суспільства і людині, як складовим цієї системи. Таким чином, ключовими поняттями стратегії є поняття системи і розвитку.

З урахуванням причинно-наслідкових зв’язків генеральною метою стратегії сталого розвитку є збереження людства, а генеральним завданням – збереження умов, при яких може існувати і розвиватися людство, тобто збереження біосфери та локальних екосистем.

Стратегія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку суспільства за екстенсивною моделлю. Стратегія – мистецтво суспільного і політичного керівництва масами, яке має визначати головний напрям їх дій і вчинків; включає основні положення, практичні заходи й механізми реалізації певних політичних рішень, ідей та теорій.

“Народженням” стратегії сталого розвитку можна вважати 1980 рік, коли вийшла "Всесвітня стратегія охорони природи", підготовлена Міжнародною спілкою охорони природи і в якій проголошено положення: збереження природи нерозривно пов'язане з питаннями розвитку суспільства, а розвиток суспільства має відбуватися за умов збереження природи. В стратегії говорилося, що необхідно змінити ставлення людини до довкілля шляхом формування нової екологічної етики і екологічної свідомості, щоб люди могли жити в гармонії з природою, від якої залежить не тільки їх добробут, але й виживання.

До завдань формування стратегії сталого розвитку можна віднести:

– дослідження стану соціальної, економічної, екологічної підсистем і процесів їх розвитку;

– вивчення природничо-наукових і соціально-економічних передумов прогресивного розвитку вказаних підсистем;

– оцінювання станів соціальної, економічної й екологічної підсистем в інтегрованих кількісних і якісних показниках;

– дослідження ролі інформаційних факторів в управлінні процесами переходу до сталого розвитку;

– розроблення концепцій і стратегій сталого розвитку територій, регіонів і країн;

– розроблення програм місцевих дій з охорони довкілля в контексті стратегії сталого розвитку;

– розроблення національних і місцевих планів дій з впровадження Стратегії ЄЕК ООН з освіти для сталого розвитку;

– визначення комплексу індикаторів, необхідних для достовірного оцінювання станів соціальної, економічної й екологічної підсистем;

– обґрунтування управлінських рішень і розроблення заходів для цілеспрямованої трансформації соціальної, економічної й екологічної підсистем;

– районування територій і регіонів за рівнем розвитку соціально-економічних підсистем з урахуванням екологічних обмежень;

– формування механізмів реалізації управлінських рішень для забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем.

З точки зору філософії система (від гр. systema – складене з частин, поєднання) – множина елементів, які знаходяться у відношеннях і зв'язках між собою, завдяки чому утворюється певна цілісність, єдність. Термін "система" використовується людством з давніх часів і охоплює значний перелік об'єктів різного походження: сонячна система, система числення, виробнича система тощо.

Функціонування всіх існуючих систем підпорядковується певним принципам, до яких відносяться:

1. Принцип цілісності, полягає у тому, що не можна звести властивості системи до суми властивостей її складових елементів, а з властивостей останніх не випливають властивості системи. Властивості і відношення кожного елемента системи залежать від його місця і функцій в системі. Отже система повинна розглядатись тільки як щось єдине ціле.

2. Принцип структурності, означає, що будь-яку систему можна охарактеризувати на основі існуючих зв'язків і відношень між її елементами, тобто на основі її структури. Поведінка системи обумовлюється поведінкою її окремих елементів і властивостями її структури.

3. Принцип взаємозалежності системи і середовища, полягає у тому, що система формує і проявляє свої властивості в процесі її взаємодії із середовищем, в якому функціонує дана система і у взаємовідносинах з котрим система відображає свою цілісність.

4. Принцип ієрархічності, полягає у тому, що будь-яка система може бути елементом системи більш високого порядку, у той час як її елементи можуть бути системами більш низького порядку.

5. Принцип множинності опису системи, означає, що через принципову складність кожної системи її адекватне пізнання вимагає побудови значної кількості різних моделей, кожна з яких описує чи відображає лише певний аспект системи.

3. Розвиток системи, системний підхід і системний аналіз

Розвиток – це незворотна, спрямована і закономірна зміна матеріальних (речовина, організм, екосистема, підприємство) та ідеальних (мова, мораль, культура, релігія) об'єктів. Іншими словами, розвиток це особливий тип змін, характерними рисами якого є їх необоротність, спрямованість і закономірність. Процеси розвитку характеризуються обов’язковою наявністю цих трьох зазначених властивостей.

В соціальних науках поняття розвитку стосується як індивідів, так і громад, регіонів і суспільства в цілому. Процес розвитку системи нерозривно пов'язаний з її зміною. У ході зміни системи відбувається зміна її станів. Тобто можна сказати, що змінюються ті параметри, які визначають стан системи.

Незворотність – властивість процесів довільно протікати у певному напрямку без можливості природного повернення у вихідний стан. Ця властивість забезпечує неможливість повернення системи в попередній стан (незворотність еволюційних процесів, незворотність часу, неможливість "двічі вступити в одну річку" тощо). Зокрема, тепло, розсіяне в просторі від нагрітої праски, уже не повернеться до неї самостійно. Система, в якій відбулися незворотні процеси, не може повернутися у вихідний стан без того, щоб у навколишньому середовищі не залишилося якихось змін.

Спрямованість – здатність системи змінюватися в одних напрямках більшою мірою, ніж в інших. Ця властивість надає змінам певного вектору, забезпечує можливість накопичення змін і виникнення нової якості. Властивості незворотності і спрямованості функціонально суттєво відрізняються, доповнюють одна одну. Маючи властивість незворотності система може змінюватись в різних напрямках, за кожним із яких її рух буде односпрямованими (від минулого до майбутнього, від меншого до більшого тощо). Незворотність у сполученні зі спрямованістю може значною мірою прискорити розвиток системи. При цьому незворотність буде закріплювати зміни, що відбуваються, а спрямованість надає змінам найбільш ефективного характеру – попереджає безцільні хитання з боку вбік.

Закономірність – це властивість системи відповідати певним законам (закон – це необхідний, істотний, постійно повторюваний взаємозв'язок явищ реального світу, що визначає етапи і форми процесу розвитку явищ природи, суспільства і духовної культури). Закономірність забезпечує змінам відповідність причинно-наслідковим зв'язкам, коли за тих самих обставин зміни в системі відбуваються у цілком визначеному напрямку. Тобто, однаковий ланцюг змін при однаковому вихідному стані повинен приводити до однакового кінцевого стану системи.

Ці три властивості (***незворотність, спрямованість і закономірність***) є *необхідними ознаками феномену розвитку системи*, але їх недостатньо, щоб кваліфікувати процес як розвиток.

Розвиток системи – це незворотна, спрямована і закономірна зміна системи на основі реалізації властивих їй механізмів самоорганізації. При цьому під самоорганізацією мають на увазі процес упорядкування внутрішньої структури і потоків енергії, речовини та інформації через систему, який забезпечується механізмами регуляції самої системи (механізми зворотного зв'язку).

Таким чином, феномену розвитку властива деяка суперечливість. З одного боку, розвиток передбачає здатність системи зберігати стійкість і протидіяти змінам – без цього не можуть бути забезпечені незворотність і

спрямованість. З іншого боку – розвиток нерозривно пов'язаний зі здатністю системи до трансформацій.

По-перше, поняття «розвиток території» (біосфери, суспільства, міста тощо) означає розвиток окремих компонентів, які в сукупності є системою. Тобто об'єктом розвитку є соціоекологічна система, в якій люди, природа, господарські споруди знаходяться в нерозривній взаємозалежності і взаємовпливовості.

По-друге, будь-яка соціоекосистема, яка розглядається як об'єкт розвитку, незалежно від її складності, у свою чергу, є лише складовою частиною системи більш високого рівня. Наприклад, сталий розвиток міста, який визначається розвитком його підприємств, установ, закладів, інших об'єктів інфраструктури тощо, впливає на розвиток області, адміністративною одиницею якого воно є.

По-третє, управління процесом розвитку об'єкта повинне бути комплексним, системним, для чого в його структурі повинні бути не лише галузеві фахівці, а й аналітики-системники.

Системний підхід – спосіб теоретичного і практичного дослідження, при якому кожний об'єкт розглядається як система. Це сукупність методологічних принципів і положень, які дають можливість розглядати систему як єдине ціле з узгодженням функціонування всіх її елементів. На основі системного підходу передбачається вивчення кожного елемента системи у його зв'язку і взаємодії з іншими елементами, що дає можливість спостерігати зміни в системі внаслідок змін окремих її ланок.

Системний аналіз – це сукупність методів і засобів, що використовуються при дослідженні складних і надскладних об'єктів (соціальні, економічні, людино-машинні системи). Відповідальним етапом системного аналізу є побудова узагальненої моделі, яка відображає взаємозв'язки реальної ситуації, що виникли у об'єкті, що підлягає дослідженню. У зв'язку із значною кількістю компонентів у складних систем, системний аналіз ґрунтується на використанні сучасної комп'ютерної техніки, здатної створювати узагальнені моделі досліджуваних систем, оперативно та всебічно аналізувати стан і зв'язки між їх компонентами, інтерпретувати одержані результати. Особливістю системного аналізу є єдність формалізованих і неформалізованих засобів і методів досліджень.

Практичне (семінарське) заняття:

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ КОНЦЕПЦІЇ ТА СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мета: вивчити сутність понять: «система», «системний підхід» і «системний аналіз» та основні підходи до принципів забезпечення сталого розвитку.

При опрацюванні теми студент повинен:

знати:

а) історію формування стратегії та концепції сталого розвитку;

б) розвиток системи та її необхідні ознаки;

в) головні принципи впровадження сталого розвитку;

г) відповідь на основні питання теми:

1. Закони, проблеми та принципи впровадження сталого розвитку.
2. Історія становлення концепції сталого розвитку.
3. Сутність економічної, екологічної та соціальної складових концепції сталого розвитку.
4. Поняття системи та її характеристики.
5. Основні характеристики стійкості систем.
6. Розвиток системи, системний підхід і системний аналіз.

уміти:

а) виконувати тестові завдання для поточної перевірки знань та давати відповіді на контрольні питання теми.

ТЕСТИ

1. Який рік та подія вважаються “народженням” стратегії сталого розвитку:

а) 1980 р., вихід "Всесвітньої стратегії охорони природи";

б) 1992 р., конференція ООН із проблем навколишнього середовища і розвитку;

в) 1913 р., Міжнародна конференція з охорони довкілля;

г) 1962 р., висновки Генеральної асамблеї ООН „Охорона природи і економічний розвиток.

2. У центрі концепції сталого розвитку:

а) зв’язок економічного і соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища;

б) цілісність біологічних і фізичних природних систем;

в) збереження людини як біологічного виду та прогресивний розвиток її як особистості;

г) забезпечення стабільності соціальних і культурних систем.

3. В Ріо-де-Жанейро (1992 рік) було прийнято:

а) порядок денний на XXI століття;

б) стратегію сталого розвитку;

в) концепцію стратегії сталого розвитку;

г) поправки до „Порядку денного на XXI століття”.

4. Які сфери виділяють при розв’язанні проблем сталого розвитку:

а) екологічна, економічна та соціальна;

б) екологічна та соціальна;

в) економічна та соціальна;

г) екологічна, економічна;

д) соціальна, економічна та культурна.

5. Оптимальне використання обмежених ресурсів і впровадження екологічних природо-, енерго- та матеріалозберігаючих технологій, включаючи створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку та знищення відходів передбачає:

а) екологічна складова концепції сталого розвитку;
б) економічна складова концепції сталого розвитку;
в) соціальна складова концепції сталого розвитку;
г) інституціональна складова концепції сталого розвитку.

6. Альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від використання екстенсивної моделі розвитку суспільства, є:

а) концепція сталого розвитку;
б) принципи впровадження сталого розвитку;
в) стратегія сталого розвитку;
г) системний підхід.

7. Множина елементів, які знаходяться у відношеннях і зв'язках між собою, завдяки чому утворюється певна цілісність, єдність, це:

а) система;
б) стратегія;
в) вихідна (ендогенна) величина;
г) вхідна (екзогенна) величина.

8. Три положення, на яких грунтується уявлення про систему (викресліть зайве):

а) великі і складні системи мають властивості, не притаманні ні одному з формуючих цю систему елементів;
б) система утворюється сукупністю (множиною) елементів, що мають зв'язки між собою;
в) сукупність (множина) елементів утворює єдине ціле, тобто видалення одного з елементів сукупності порушить властивість цілісності;
г) утворене сукупністю елементів єдине ціле має певну мету, або призначення, властиве для всієї сукупності елементів, а не для різних комбінацій з них.

9. Та частина системи, яка не підлягає подальшому поділу для виконання властивих для неї функції, це:

а) елемент;
б) стратегія;
в) вихідна величина;
г) вхідна величина.

10. Принципи цілісності, структурності, взаємозалежності, ієрархічності та множинності опису передбачають підпорядкування для функціонування усіх можливих….:

а) систем;
б) стратегій;
в) структур;
г) сукупностей.

11. Здатність системи зберігати свої функціональні особливості, або відновлювати їх при відхиленні умов зовнішнього середовища від оптимальних для неї параметрів, це характеристика стійкості систем, яка називається:

а) витривалість;
б) толерантність;
в) стійкість;
г) еластичність.

12. Перерахуйте основні характеристики стійкості систем (викресліть зайве)

а) конкурентоспроможність;
б) витривалість;
в) толерантність;
г) еластичність.

13. Закономірна зміна, яка незворотно спрямована: від спадної до висхідної, від старої до нової, від простої до складної, від нижчого до вищого, від випадкового до необхідного, характеризує: {

а) розвиток;
б) сталість;
в) стійкість;
г) хаос.

14. Необхідними (але не завжди достатніми) ознаками феномену розвитку системи, є:

а) незворотність, спрямованість і закономірність;
б) сталість, стійкість і витривалість;
в) стійкість, толерантність і еластичність;
г) закономірність, витривалість і сталість.

15. Сукупність методологічних принципів і положень, які дають можливість розглядати систему як єдине ціле з узгодженням функціонування всіх її елементів, це:

а) системний підхід;
б) управління процесом розвитку;
в) соціоекологічна система;
г) оцінки якості системи.

16. Сукупність методів і засобів, що використовуються при дослідженні складних і надскладних об'єктів (соціальних, економічних, людино-машинних систем), це:

а) системний аналіз;
б) економічний аналіз;
в) оцінка якості системи;
г) мікроекономічний аналіз.

17. Принцип, спрямований на досягнення збалансованості шляхом використання меншої кількості ресурсів при зменшенні забруднень

довкілля, для отримання більшої кількості товарів та з наданням більшої кількості послуг, це:

а) принцип екологічної ефективності;
б) принцип цілісності;
в) принцип достатності;
г) принцип ефективного державного управління.

18. Ключовими морально-етичними принципами сталого розвитку мають стати (викресліть зайве): …

а) принцип інноваційності;
б) принцип скромності;
в) запобіжний принцип;
г) принцип обережності.

19. Стан системи визначається:

а) структурою системи;
б) сукупністю значень характерних для даної системи величин;
в) показником, який відіграє найважливішу роль у формуванні системи;
г) тільки умовами існування систем.

20. Принципи, що забезпечують організацію соціально-економічної системи у просторі, умовно називають:

а) принципами "екологічної республіки";
б) принципами “триєдності часів”;
в) принципами “вічного колодязя”;
г) принципами «замкненого ланцюга».

21. Принципи екологічної конституційності, єдності інформаційного інструментарію, неекспортування екологічних проблем, добровільності, екологічної чесності, екологічної еквівалентності, лібералізації торгівлі, екологічної індивідуальності суб’єктів, "спільної ковдри" відносяться до групи принципів:

а) "екологічної республіки";
б) екологічної “матрьошки”;
в) “триєдності часів”;
г) “вічного колодязя”;
д) «замкненого ланцюга».

22. Принципи екологічної “матрьошки”, ненакопичення екологічних проблем, транзиту інформації, екологічних резервів, прогнозування наслідків, обмеженості екологічних повноважень та превентивності шкоди, відносяться до групи принципів:

а) “триєдності часів”;
б) екологічної “матрьошки”;
в) "екологічної республіки";
г) “вічного колодязя”.

23. Принципи нормування екологічних навантажень, урахування реакції природи, «вузької ланки», замикаючого ефекту, та природних індикаторів, відносяться до групи принципів:

а) неперевищення екологічних порогів;
б) неекспортування екологічних проблем;
в) ненакопичення екологічних проблем;
г) "екологічної республіки".

24. До принципів єдності економічних і екологічних цілей відносять (викресліть зайвий):

а) «економіки космонавтів»;
б) економізації екологічних чинників;
в) екологізації економічних чинників;
г) економічної відповідальності за екологічні ефекти;
д) інтерналізації екстерналій;
е) ефективного довкілля;
є) «цілей – засобів».

25. Принципи «економіки космонавтів», створення сприятливого для життя комплексу, гуманізації середовища, демократичного вибору, екологізації споживання, “відступаючого горизонту”, відносяться до групи принципів, які умовно можна назвати:

а) принципами “екологічних цілей”;
б) принципами "екологічної республіки";
в) принципами екологічної “матрьошки”;
г) принципами екологічної мотивації.

26. До принципів екологізації, які є складовими принципів екологічної мотивації, відносять (викресліть зайвий):

а) інтерналізації екстерналій;
б) “знати – хотіти - вміти”;
в) екологізації інструментів мотивації;
г) спрямованість у майбутнє.

27. Закон різноманіття і конкуренції як фундаментальний закон, який об’єктивно діє у біосфері, підверджує те, що:

а) перемагає та система, в якій найбільш ефективно використовується речовина, енергія та інформація;
б) майбутнє базується на сучасному, яке у свою чергу є продовженням минулого;
в) неможливість передачі і використання енергії, речовини чи інформації без втрат;
г) дія будь-якого фактора в широкому діапазоні викликає різну реакцію об’єкта.

Завдання для самостійної роботи студентів:

Завдання 1. Здійснити аналіз проблем і труднощів, які виникають в Україні, при впровадженні п`яти обов'язкових груп соціально-економічних принципів організації суспільства для забезпечення можливості його переходу до сталого розвитку.

Завдання 2. Класифікувати принципи екологічної стійкості відповідно до трьох груп факторів, які обумовлюють суспільний розвиток: природне середовище, продуктивні сили і виробничі відносини.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть головні принципи, яким підпорядковуються всі системи.
2. Що означає поняття “розвиток системи” і його основні складові?
3. В чому особливості системного підходу і системного аналізу?
4. Які основні характеристики стійкості систем Ви знаєте?
5. Які визначальні умови необхідні для довготривалого розвитку соціально-економічної системи?
6. У чому полягає зміст екологічної мотивації?
7. Що визначають принципи „екологічної республіки”?
8. Яким чином принцип ”триєдності часів” забезпечує оптимальне поєднання інтересів і наслідків діяльності суспільства?
9. Які етапи формування екологічних критеріїв при визначенні мети розвитку суспільства?
10. Чи ідентичні визначення „самоорганізація” та „саморозвиток”?
11. Дайте визначення стаціонарності і відкритості системи.
12. Які необхідні ознаки феномену розвитку системи?

Список рекомендованої літератури

1. Добровольський В. В., Безсонов Є. М., Нєпєіна Г. В., Крисінська Д. О., Сербулова Н. А. Стратегії сталого розвитку : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 160 с. URL: https://surl.li/ptjnaw

2. Замула І.В., Давидова І.В., Кірейцева Г.В., Корбут М.Б., Травін В.В. Стратегія сталого розвитку: еколого - економічний аспект: навч. посіб. ЖДТУ, 2017. 200 с. URL: https://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7936/3/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf

3. Коломієць Л.В. Стратегія сталого розвитку: навч. посіб. Кропивницький: 2019. 126 с. URL: https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/f8165d04-dc0b-48fe-a170-711ed290f78d/content

Тема 3. ІНДИКАТОРИ ТА ІНДЕКСИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Навчальні питання:

1. Сутність і види моніторингу переходу до сталого розвитку.
2. Характеристика індикаторів сталого розвитку.
3. Загальна методологія розрахунку індикаторів та індексів сталого розвитку

1. Сутність і види моніторингу переходу до сталого розвитку

При реалізації стратегії сталого розвитку для суспільства важливим є визначення того, наближається суспільство до сталого розвитку, чи віддаляється. Серед засобів оцінювання стану і напрямів розвитку суспільства особливо важливу роль відіграють методи моніторингових досліджень. Моніторинг (від лат. monitor – той, що наглядає) сталого розвитку – комплексна система систематичних спостережень, оцінювання і прогнозування стану соціального, економічного та екологічного аспектів розвитку суспільства в окремому регіоні або країні. Об'єктом моніторингу сталого розвитку є соціальна, екологічна та економічна підсистеми. Суб'єктами моніторингу сталого розвитку можуть бути органи державної (місцевої) влади і громадськість (недержавні громадські організації).

Моніторинг переходу до сталого розвитку передбачає обов'язковість спостережень на таких рівнях:

1. Імпактний рівень – спостереження за територіями виробничих об'єктів в межах міст і сільських населених пунктів, що піддаються значному антропогенному впливу, який зумовлює небезпечні або критичні наслідки для переходу до сталого розвитку.

2. Регіональний рівень – спостереження за процесами та явищами в економічній, соціальній і екологічній підсистемах в межах певного регіону (області, країни).

3. Фоновий (базовий) рівень – глобальні, регіональні спостереження за станом екологічної підсистеми і прогнозування її змін, що відбуваються без прямого впливу антропогенних факторів (у межах біосферних заповідників).

В контексті стратегії сталого розвитку термін індикатор (індекс) означає величину, яка відображає стан (статус) деяких соціальних, економічних або природних систем в певний проміжок часу. Взагалі індикатори фокусуються на невеликих, керованих, матеріальних або особливих частинах систем, що дає відчуття загальної картини.

Індикатори сталого розвитку повинні розроблятися з урахуванням національних особливостей і об'єктивних труднощів, зокрема передбачати можливість обліку екологічних факторів в макроекономічних показниках та методах підрахунку агрегованих показників. Індикатори окремих країн, узгоджені зі стратегічними цілями сталого розвитку цих країн, можуть бути більш численними, ніж комплекс міжнародних індикаторів.

Системи індикаторів сталого розвитку. Зазвичай країни обирають один із розроблених міжнародними організаціями типів систем індикаторів,

ґрунтуючись на національних пріоритетах і цілях розвитку, та доповнюють власними наборами індикаторів. Найбільш відомими системами індикаторів сталого розвитку є:

Система індикаторів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Система індикаторів ОЕСР являє собою модель «тиск-стан-реакція» (ТСР). Модель ТСР працює таким чином: людина своєю діяльністю завдає «тиск» на навколишнє середовище і змінює кількість і якість природних ресурсів («стан»); суспільство реагує на ці зміни шляхом зміни державної політики, змінами громадської свідомості і поведінки («реакція на тиск»).

Система індикаторів КСР ООН (Комісії ООН зі сталого розвитку). Відповідно цієї системи індикатори розбиті на основні групи:

- індикатори соціальних аспектів сталого розвитку;
- індикатори економічних аспектів сталого розвитку;
- індикатори екологічних аспектів сталого розвитку (включаючи характеристики води, суші, атмосфери, інших природних ресурсів, а також відходів);
- індикатори інституційних аспектів сталого розвитку (програмування та планування політики, наукові розробки, міжнародні правові інструменти, інформаційне забезпечення, посилення ролі основних груп населення).

Система індикаторів для поліпшення керування природокористуванням у Центральній Америці. Дана система розроблена для поліпшення управління природокористуванням в Центральній Америці спільно з Світовим банком, Програмою ООН з навколишнього середовища і Міжнародним Центром тропічного сільського господарства. Застосування системи можливе на глобальному, регіональному та локальних рівнях.

Система еколого-економічного обліку (СЕЕО). Запропонована Статистичним відділом Секретаріату ООН у 1993 році. Метою системи еколого-економічного обліку є врахування екологічного чинника у національних статистиках.

Моніторинг є важливою складовою переходу до сталого розвитку, оскільки передбачає своєчасне і належне інформування про особливості й наслідки взаємодії людства з довкіллям. На інформації про сталий розвиток і тенденції його змін базується розроблення стратегій сталого розвитку населених пунктів (селищ, міст), районів, областей, країн.

2. Характеристика індикаторів сталого розвитку

У міжнародній практиці широко використовуються термін «індикатор» –відносно простих і складних показників та «індекс» – відносно інтегрованого в межах секторальності чи функціональності. Основною метою введення індексів є оцінка ситуації або події, для прогнозу розвитку ситуації, що склалася, і розробки її вирішення.На сьогоднішній день відсутні обґрунтовані кількісні критерії, що дозволяють вимірювати ступінь стійкості розвитку держав, окремих регіонів і територій. У світі використовують різні підходи до

оцінки сталості розвитку, це можуть бути інтегральні індекси або системи індикаторів сталого розвитку.

До системи екологічних індикаторів сталого розвитку відносять:

– викиди шкідливих речовин, показники захисту атмосфери від забруднення;

– обсяг споживання чистої води, показники збереження якості водних ресурсів і постачання їх, захисту океанів, морів і прибережних територій від забруднення;

– показники, що характеризують раціональне управління вразливими екосистемами,збереження біологічного різноманіття;

– частка розораних земель, показники раціонального використання земельних ресурсів;

– показники, що характеризують збереження лісів;

– показники розвитку сільських районів і сприяння провадженню сталого сільського господарства;

– обсяги похованих шкідливих відходів, показники екологічно безпечного поводження з твердими відходами і стічними водами, з токсичними хімікатами й радіоактивними відходами.

До системи економічних індикаторів сталого розвитку відносять:

– обсяг ВВП;

– середня заробітна плата;

– інвестиції в екологічну діяльність;

– міжнародна кооперація для прискорення сталого розвитку;

– зміна характеристик споживання;

– фінансові ресурси й механізми;

– частка еколого-економічного збитку у ВВП.

До системи соціальних індикаторів сталого розвитку відносять:

– тривалість життя;

– забезпеченість житловою площею;

– інвестиції в охорону здоров’я й на соціальні цілі;

– боротьба з бідністю;

– демографічна динаміка та стабільність;

– поліпшення якості освіти, інформованості й виховання суспільства;

– захист і покращення здоров’я людей;

– поліпшення розвитку населених пунктів.

До системи інституціональних індикаторів сталого розвитку відносять:

– урахування питань соціального розвитку і екологічних проблем в плануванні та управлінні при переході суспільства до сталого розвитку;

– національні механізми та міжнародне співробітництво для створення потенціалу СР у країнах, що розвиваються;

– міжнародний інституціональний порядок;

– міжнародні правові механізми;

– інформація для прийняття рішень;
– посилення ролі громадськості.

3. Загальна методологія розрахунку індикаторів та індексів сталого розвитку

Важливою проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірювання для кількісного і якісного оцінювання цього дуже складного процесу. Головними вимогами до зазначеної системи є її інформаційна повнота і адекватність представлення тріади складових сталого розвитку. У цьому напрямку в даний момент працюють відомі міжнародні організації і численні наукові колективи, але її однозначного узгодження поки ще не досягнуто. Згідно з методологією вимірювання сталого розвитку (МВСР) сталий розвиток оцінюється за допомогою відповідного індексу (Isd) у просторі трьох вимірів: економічного (Iec), екологічного (Ie) і соціально-інституціонального (Isi).

Індекс (Isd) і ступінь гармонізації сталого розвитку (G) обчислюються за своїми складовим (Iec), (Ie), (Isi). У свою чергу, кожний з індексів (Iec), (Ie), (Isi) обчислюється з використанням шести розповсюджених у міжнародній практиці глобальних індексів, які щорічно формуються авторитетними міжнародними організаціями. При цьому враховується, що всі дані, індикатори й індекси, що входять у модель, вимірюються за допомогою різних фізичних величин, мають різні інтерпретації і змінюються в різних діапазонах. Тому вони приводяться до нормованого виду таким чином, щоб їхні зміни відбувались в діапазоні від 0 до 1. У цьому випадку найгірші значення зазначених індикаторів близькі до 0, а найкращі — наближаються до 1.

Ця нормалізація дозволяє розрахувати кожний з індексів Iec, Ie, Isi і Isd через його складові з відповідними ваговими коефіцієнтами. У свою чергу, вагові коефіцієнти у формулах розрахунку індексу сталого розвитку (Isd) вибираються таким чином, щоб дати можливість забезпечити рівні ваги економічного, екологічного і соціального вимірів у системі координат (Iec, Ie, Isi).

Система факторів (індексів і індикаторів) на основі метрики для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСР) в Україні. Запропонована у 2009 році академіком НАН України Згуровським М.З. за підтримки і сприянням: Міжнародної ради з науки (ICSU), Світового центру даних «Геоінформатика і сталий розвиток», Інституту прикладного системного аналізу НАН України і МОН України. Згідно з метрикою для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСР), сталий розвиток оцінюється за допомогою відповідного індексу (I sd) в просторі трьох вимірів:

- економічного (I ec),
- екологічного (I e),
- соціального + інституціонального (I si).

В ООН розроблені інтегровані системи еколого-економічних показників, які можуть слугувати узагальнюючими або агрегованими індикатори сталого розвитку.

Приклади агрегованих показників:

індекс людського розвитку (ІЛР) – включає тривалість життя, яка очікується в даних умовах, грамотність населення і реальний валовий внутрішній продукт на душу населення). Цей індекс ще називають індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП);

споживання чистої первинної продукції біоти суспільством на конкретній території; Біота - це стала сукупність рослин, тварин, грибів та бактерій, що об'єднані спільною територією поширення. На відміну від біоценозу види, що входять до деякої біоти, можуть і не мати безпосередніх екологічних зв'язків;

показник реального прогресу (ПРП) – враховує понад 20 позитивних і негативних аспектів економічного життя;

"екологічний слід" (Ecological Foot-print – EF) – є індикатором антропогенного тиску на природу, відображає споживання людьми природних ресурсів. Екологічний слід – це навантаження на навколишнє середовище, яке визначається виходячи з чисельності народонаселення, розвитку виробництва і рівня життя. Можна стверджувати, що переважна частина держав світу використовує більше природних багатств, ніж має на своїй власній території. Таким чином, навантаження на навколишнє середовище в одних країнах, більше, ніж в інших. За допомогою вимірювання EF будь-який вплив на навколишнє середовище представляється у квадратних метрах або у "глобальних гектарах", що концептуально значно простіше для сприйняття. Визнається, що так звані екологічні межі, які дозволяють природі врівноважувати людську діяльність, складають 2,2 га;

індекс живої планети (Living Planet Index) – використовується для вимірювання тенденцій розвитку популяцій диких видів хребетних тварин у всьому світі й визначає природне багатство планети;

індекс екологічної сталості (Environmental Sustainability Index) – визначається за такими головними складовими: екосистеми, екологічні стреси, уразливість людини, соціальні та інституційні можливості вирішувати екологічні проблеми;

індекс екологічного виконання (Environmental Performance Index), яким вимірюють екологічну складову сталого розвитку;

індекс щасливої планети (Happy Planet Index – HPI) – враховує добробут і розвиток країни і використовує як об'єктивні, так і суб'єктивні дані:

HPI = Задоволеність життям × Тривалість життя : Екологічний слід.

Таким чином, розробка відповідних критеріїв і показників (індексів та індикаторів) дозволить встановити контроль за досягненням цілей сталого розвитку, керувати цим процесом, приймати ефективні управлінські рішення, оцінювати ефективність використовуваних засобів і рівень досягнення поставлених цілей як на національному так і на місцевому рівнях

Практичне (семінарське) заняття до теми 3:

ІНДИКАТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мета: розкрити сутність поняття «моніторинг сталого розвитку», ознайомитися з індикаторами, які представляють результати моніторингових досліджень у соціальній, економічній і екологічній підсистемах.

При опрацюванні теми студент повинен:

знати:

а) об'єкти та суб'єкти моніторингу сталого розвитку;

б) сутність рівнів, на яких обов'язково мають проводитися спостереження при моніторингу переходу до сталого розвитку;

в) тлумачення поняття індикатор в економіці та у сталому розвитку;

г) відповідь на основні питання теми:

1. Види моніторингу переходу до сталого розвитку.
2. Категорії та функції міжнародних індикаторів сталого розвитку.
3. Характеристика різних систем індикаторів сталого розвитку.
4. Системи екологічних, економічних, соціальних та інституціональних індикаторів сталого розвитку.

уміти:

а) виконувати тестові завдання для поточної перевірки знань та давати відповіді на контрольні питання теми;

б) оцінити свій власний «екологічний слід».

ТЕСТИ

1. Комплексна система систематичних спостережень, оцінювання і прогнозування стану соціального, економічного та екологічного аспектів розвитку суспільства в окремому регіоні або країні, це:

а) моніторинг сталого розвитку;
б) еволюційний процес;
в) соціальна складова сталого розвитку;
г) економічна складова сталого розвитку.

2. Індикатори сталого розвитку – це:

а) підбірка статистичних даних, що характеризують явища, які практично неможливо безпосередньо виміряти;
б) система ознак, що дозволяють оцінити стан екосистеми;
в) певні напрямки, за якими здійснюється аналіз сталого розвитку;
г) показники, що чисельно відображають соціально-економічні та інші явища і процеси.

3. Навіщо потрібні індикатори?

а) усі відповіді вірні;
б) для забезпечення основи для оцінювання ходу реалізації стратегій сталого розвитку на різних рівнях для забезпечення інформаційної підтримки процесів

планування й прийняття управлінських рішень у регіональних та інших відомствах і організаціях;
в) для забезпечення можливості інформування громадськості про хід реалізації стратегій і про темпи руху до сталого розвитку;
г) визначати мету виконання загальнодержавних чи регіональних програм.

4. Базовий набір індикаторів стійкого розвитку поділяють на (викресліть зайве):
а) політичні;
б) соціальні;
в) економічні;
г) екологічні;
д) інституціональні.

5. До пріоритетних економічних індикаторів відносяться всі наведені показники, крім:
а) обсяг науково-дослідних та науково-технічних робіт;
б) внутрішній валовий продукт у розрахунку на душу населення;
в) середня заробітна плата;
г) частка еколого-економічного збитку у внутрішньому валовому продукті.

6. До пріоритетних екологічних індикаторів відносяться, крім:
а) частки еколого-економічних збитків;
б) викиди шкідливих речовин, показники захисту атмосфери від забруднення;
в) частка розораних земель, показники раціонального використання земельних ресурсів;
г) обсяг споживання чистої води, показники збереження якості водних ресурсів.

7. До пріоритетних соціальних індикаторів відносяться усі, крім:
а) посилення ролі громадськості;
б) поліпшення якості освіти, інформованості й виховання суспільства;
в) інвестиції в охорону здоров’я й на соціальні цілі;
г) тривалість життя.

8. До агрегованих індикаторів сталого розвитку відносяться (викресліть зайве):
а) оцінка матеріальних потоків;
б) індекс людського розвитку;
в) споживання чистої первинної продукції біоти;
г) індекс живої планети;
показник реального прогресу.

9. Індикатор антропогенного тиску на природу, який відображає споживання людьми природних ресурсів, це:
а) "екологічний слід";
б) споживання чистої первинної продукції біоти;
в) індекс екологічної сталості;
г) індекс екологічного виконання.

10. Підбірка статистичних даних, що характеризують явища, які практично неможливо безпосередньо виміряти, у сталому розвитку, це:
а) індикатор;
б) індекс;
в) категорія;
г) поняття.
11. Міжнародні індикатори сталого розвитку, з огляду на цільову спрямованість, поділено на три категорії, крім:
а) індикатори, що характеризують живі організмі, які функціонують у природі;
б) індикатори, які характеризують людську діяльність, процеси й особливості, що впливають на сталий розвиток;
в) індикатори стану, які характеризують нинішній стан різних аспектів сталого розвитку;
г) індикатори реагування, які дають змогу здійснити політичний вибір або застосувати інший засіб реагування для зміни становища, що склалося.
12. До якої групи індикаторів належать показники частки еколого-економічного збитку ВВП:
а) економічні;
б) інституціональні;
в) екологічні;
г) соціальні.
13. Які складові групи індикаторів підприємницької діяльності згідно метрики для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСР) в Україні (викресліть зайвий):
а) промислово-сільськогосподарська сфера;
б) виробничі можливості;
в) малий бізнес;
г) міжнародне торгівельне співробітництво;
д) споживчий ринок;
е) заборгованість.
14. До групи індикаторів інноваційно-інвестиційних можливостей, згідно метрики для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСР) в Україні, входять:
а) наукова діяльність, рівень інноваційності та інвестиційні можливості;
б) наукова діяльність, рівень інноваційності та доходно-витратний баланс;
в) рівень інноваційності, доходно-витратний баланс, виробничі та інвестиційні можливості;
г) наукова діяльність, інвестиційні можливості та міжнародне торгівельне співробітництво.
15. До групи групи індикаторів ринку праці, згідно метрики для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСР) в Україні, входять:
а) ефективність ринку праці, можливості ринку праці, доходно-витратний баланс;

б) ефективність ринку праці, доходно-витратний баланс, рівень інноваційності;
в) можливості ринку праці, доходно-витратний баланс, споживчий ринок, малий бізнес;
г) доходно-витратний баланс, малий бізнес, можливості ринку праці.

Завдання для самостійної роботи студентів:

Завдання 1.

Індикатори сталого розвитку – з одного боку, відображають соціальні, економічні та екологічні параметри в єдиному комплексі; з іншого – їх розвиток розглядається через зміну станів, кожен з який характеризується визначеною сталістю і здатністю до змін. Саме в цих двох площинах формується система критеріїв (індикаторів) сталого розвитку.

Індикатори сталого розвитку з класифікацією по секторах:

1. Група соціальних індикаторів: боротьба з бідністю; демографічна динаміка і стан; поліпшення освіти, поінформованості і виховання суспільства; захист і поліпшення здоров'я людей; поліпшення розвитку поселень.
2. Група економічних індикаторів: міжнародна кооперація для прискорення сталого розвитку і пов'язана з цим місцева політика; зміна характеристик споживання; фінансові ресурси й механізми; передача екологічно чистих технологій, співробітництво і створення потенціалу.
3. Група екологічних індикаторів: збереження якості водних ресурсів і забезпеченість ними; захист морів і прибережних територій; комплексний підхід до планування і раціонального використання земельних ресурсів; раціональне управління вразливими екосистемами, боротьба з опустелюванням і посухами; сприяння веденню сталого сільського господарства і розвитку сільських районів; боротьба за збереження лісів; збереження біологічної розмаїтості; екологічно безпечне використання біотехнологій; захист атмосфери; екологічно безпечне управління твердими відходами і стічними водами; екологічно безпечне управління токсичними хімікатами; екологічно безпечне управління небезпечними відходами; екологічно безпечне управління радіоактивними відходами.
4. Група інституціональних індикаторів: облік питань екології і розвитку в плануванні й управлінні для сталого розвитку; національні механізми і міжнародне співробітництво для створення потенціалу в країнах, що розвиваються; міжнародний інституціональний порядок; міжнародні правові механізми; інформація для прийняття рішень; посилення ролі основних груп населення.

За наведеними нижче у таблиці 1 індикаторами виділити:

- індикатори, які характеризують людську діяльність, процеси й особливості, що впливають на сталий розвиток;

– індикатори стану, які характеризують нинішній стан різних аспектів сталого розвитку;

– індикатори реагування, які дають змогу здійснити політичний вибір або застосувати інший засіб реагування для зміни становища, що склалося.

Результати дослідження оформити у письмовій формі.

Таблиця 1

Перелік індикаторів сталого розвитку

Соціальні індикатори		
Тема	*Підтема*	*Індикатор*
Справедливість	Бідність	Відсоток населення, яке проживає нижче величини прожиткового рівня
		Індекс Джині (концентрації доходів)
		Рівень безробіття
	Гендерна рівність	Співвідношення між середньою зарплатою чоловіків та жінок
Здоров’я	Забезпеченість їжею	Забезпеченість їжею дітей
	Смертність	Рівень смертності дітей до 5 років
		Очікувана тривалість життя при народженні
	Санітарія	Доля населення, яке користується каналізацією
	Питна вода	Доля населення, яке отримує безпечну питну воду
	Медичне обслуговування	Доля населення, яке отримує першу медичну допомогу
		Імунізація проти інфекційних дитячих хвороб
		Рівень використання протизаплідних засобів
Освіта	Рівень освіти	Доля дітей, яку провчилися 5 років
		Доля дорослого населення, яке отримало середню освіту
	Грамотність	Рівень грамотності серед дорослого населення
Житло	Житлові умови	Середня площа житла на душу населення
Безпека	Злочинність	Число зареєстрованих злочинів на 100 тис осіб
		Темпи росту народонаселення

Населення	Зміна народонаселення	Населення формальне і неформальне
Екологічні індикатори		
Тема	*Підтема*	*Індикатор*
Атмосфера	Зміна клімату	Емісія парникових газів
	Стоншення озонового шару	Використання озоноруйнівних речовин
	Якість повітря	Перевищення ГДК по забруднювачам повітря в містах
Земля	Сільське господарство	Площа сільськогосподарських угідь, у тому числі зернових
		Використання добрив
		Використання пестицидів
	Ліси	Лісистість (% лісів від загальної території)
	Опустелювання	Території, що підпадають під опустелювання
	Урбанізація	Площа офіційних та неофіційних міських поселень
Океани, моря та узбережжя	Прибережна зона	Концентрація водоростей у прибережних водах
		Доля населення, яке мешкає біля побережжя морів
	Рибальство	Видобування рибопродуктів за основними видами
Прісна вода	Кількість води	Річне споживання поверхневих та грунтових вод
	Якість води	Рівень БСК у воді
		Колітитр у воді
Біорізноманіття	Екосистеми	Площа зайнята окремими важливими екосистемами
		Територія, що охороняється у відсотках до всієї території
Економічні індикатори		
Тема	*Підтема*	*Індикатор*
Економічна структура	Економічна оцінка	ВВП на душу населення
		Доля інвестицій у ВВП
	Торгівля	Співвідношення послуг і товарів у торгівлі
	Фінансовий статус	Співвідношення боргів з ВВП
Споживання та продукція	Споживання матеріалів	Інтенсивність споживання матеріалів
	Використання енергії	Річне споживання енергії на душу населення
		Доля споживання енергії від відновлюваних джерел

		Інтенсивність енергоспоживання
	Утворення відходів та їх використання	Утворення індустріальних та побутових твердих відходів
		Утворення небезпечних відходів
		Утворення радіоактивних відходів
		Повторне використання відходів
Транспорт	Транспорт	Середня відстань переміщень на душу населення в рік на різних видах транспорту
Інституційні індикатори		
Тема	*Підтема*	*Індикатор*
Інституційні обмеження	Стратегічна реалізація сталого розвитку	Наявність національної стратегії сталого розвитку
	Міжнародна кооперація	Виконання ратифікованих глобальних узгоджень
Інституційна ємність	Доступність інформації	Число користувачів інтернету на 1000 осіб
	Комунікаційна інфраструктура	Протяжність телефонних ліній на 1000 осіб
	Наука та технології	Доля витрат від ВВП на дослідження та розробки
	Рівень готовності до катастроф	Економічні та людські втрати внаслідок природних катастроф

Джерело: [5]

Завдання 2. Розрахувати свій власний «екологічний слід». Екологічний слід показує, яка кількість біологічно продуктивної землі, а також водної поверхні необхідно підтримати рівень життя конкретної людини або держави і використовується з метою виробництва ресурсів: продовольства, паперу, одягу, будівельних матеріалів, енергії та інших товарів, продуктів, виробів (у в тому числі, чистої води та чистого повітря), а також для утилізації відходів, що виникають у процесі виробництва та споживання.

Для розрахунку дайте відповідь на запитання тесту та виберіть відповідне вашому способу життя твердження та здійсніть додавання\віднімання кількості балів, зазначених праворуч. Підсумовуючи бали, ви отримаєте величину екологічного сліду.

1. Житло.

1.1 Площа вашого житла дозволяє тримати кішку, а собаці нормальних розмірів було б тісно +7

1.2 Велика, простора квартира + 12

1.3 Котедж на 2 сім'ї +23
Бали, отримані за відповідь на питання про житло, поділіть на кількість людей, які у ньому живуть.

2. Використання енергії

2.1. Для опалення вашого будинку використовується нафта, природний газ або вугілля +45
2.2. Для опалення вашого будинку використовується енергія води, сонця або вітру +2
2.3 Більшість із нас отримує електроенергію з горючих копалин, тому додайте собі +75
2.4. Опалення вашого будинку влаштоване так, що ви можете регулювати його залежно від погоди -10
2.5. У холодну пору року вдома ви тепло одягнені, а вночі вкриваєтеся двома ковдрами -5
2.6. Виходячи з кімнати, ви завжди гасите в ній світло -10
2.7. Ви завжди вимикаєте свої побутові прилади, не залишаючи їх у черговому режимі -10

3. Транспорт

3.1. На роботу ви їздите громадським транспортом +25
3.2. На роботу ви йдете пішки або їдете велосипедом +3
3.3.Ви їздите на звичайному легковому автомобілі +45
3.4.Ви використовуєте великий та потужний автомобіль з повним приводом +75
3.5.В останню відпустку ви летіли літаком +85
3.6. У відпустку ви їхали поїздом, причому шлях зайняв до 12 годин +10
3.7.У відпустку ви їхали поїздом, причому шлях зайняв більше 12 годин +20

4. Харчування

4.1.У продуктовому магазині або на ринку ви купуєте в основному свіжі продукти (хліб, фрукти, овочі, рибу, м'ясо) місцевого виробництва, з яких самі готуєте обід +2
4.2. Ви віддаєте перевагу вже обробленим продуктам, напівфабрикатам, свіжомороженим готовим стравам, які потребують тільки розігріву, а також консервам, причому не дивитеся, де вони виготовлені +14
4.3. В основному ви купуєте готові або майже готові до вживання продукти, але намагаєтеся, щоб вони були зроблені ближче до дому +5
4.4. Ви їсте м'ясо 2-3 рази на тиждень +50
4.5. Ви їсте м'ясо 3 рази на день +85
4.6. Віддаєте перевагу вегетаріанській їжі +30

5. Використання води та паперу

5.1. Ви приймаєте ванну щодня +14
5.2. Ви приймаєте ванну 1-2 рази на тиждень +2
5.3. Замість ванни ви щодня приймаєте душ +4
5.4. Час від часу ви поливаєте присадибну ділянку, або миєте свій автомобіль зі шлангу +4

5.5. Якщо ви хочете прочитати книгу, то завжди купуєте її +2
5.6. Іноді ви берете книги в бібліотеці або позичаєте у знайомих -1
5.7. Прочитавши газету, ви її викидаєте +10
5.8. Після вас куплені газети читає ще хтось +5

6.Побутові відходи

6.1.Всі ми створюємо масу відходів та сміття, тому додайте собі +100
6.2. За останній місяць ви хоч раз здавали пляшки -15
6.3. Викидаючи сміття, ви відкладаєте в окремий контейнер макулатуру -17
6.4. Ви здаєте порожні банки з-під напоїв та консервів -10
6.5. Ви викидаєте в окремий контейнер пластикову упаковку -8
6.6. Ви намагаєтеся купувати переважно нефасовані, а вагові товари, а отриману в магазині упаковку використовуєте у господарстві -15
6.7. З домашніх відходів ви робите компост для добрива своєї ділянки -5

Якщо ви живете в місті з населенням півмільйона і більше, помножте ваш загальний результат на 2.

Підсумок:

Розділіть отриманий матеріал на 100, і ви дізнаєтеся, скільки гектарів земної поверхні потрібно, щоб задовольнити всі ваші потреби.

Щоб усім нам вистачило однієї планети, на 1 людину має припадати не більше 1,8 га продуктивної землі.

Для порівняння: середній житель США використовує 12,2 га (5,3 планети!), Середній європеєць – 5,7 га (2,8 планети), а середній житель Мозамбіку – всього 0,7 га (0,4 планети).

Питання для самоконтролю:

1. Що означає термін “індикатор”? Назвіть головні вимоги до індикаторів сталого розвитку.
2. Вкажіть три обов’язкові кроки для переходу до сталого розвитку.
3. Що повинні відображати індикатори сталого розвитку?
4. Які екологічні індикатори сталого розвитку ви знаєте, та які показники їх визначають?
5. Яке призначення мають економічні індикатори сталого розвитку?
6. На які категорії розбиті міжнародні індикатори сталого розвитку з врахуванням їх цільової направленості? Наведіть приклади.
7. Що є концептуальною основою індикаторів країн Організації Економічного Співробітництва і Розвитку?
8. На що орієнтовані індикатори ефективного використання всіх видів ресурсів?

Список рекомендованої літератури

1. Боголюбов В. М., Клименко М. О., Мельник Л. Г., Ракоїд О. О. Стратегія сталого розвитку : підручник / за ред. В. М. Боголюбова. К. : ВЦ НУБІПУ, 2018. 446 с. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan/Bogolubov_Strategij-stalogo-rozvutku.pdf

2. Замула І.В., Давидова І.В., Кірейцева Г.В., Корбут М.Б., Травін В.В. Стратегія сталого розвитку: еколого - економічний аспект: навч. посіб. ЖДТУ, 2017. 200 с. URL: https://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7936/3/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf

3. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь): навч. посіб. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 300 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/isayenko.htm

4. Коломієць Л.В. Стратегія сталого розвитку: навч. посіб. Кропивницький: 2019. 126 с. URL: https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/f8165d04-dc0b-48fe-a170-711ed290f78d/content

5. Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Стратегія сталого розвитку» / Л. М. Маркіна, О. Ю. Савіна, С. Ю. Ушкац, Н. Ю. Жолобенко, О. В. Власенко. Миколаїв : НУК. 2021. 44 с.

6. Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні. URL: https://ecoosvita.org.ua/index.php.

7. Федина С. М. Формування системи індикаторів сталого розвитку для оцінювання біосоціальної економіки. *Механізм регулювання економіки,* № 4, 2019. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_43/Svitlana_M_FedynaForming_the_System_of_Sustainable_Development_Indicators_for_Biosocial_Economy_Assessment.pdf

Практичне (семінарське) заняття до теми 3:

ІНДЕКСИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мета: розкрити сутність поняття «моніторинг сталого розвитку», ознайомитися з індексами, які представляють результати моніторингових досліджень у соціальній, економічній і екологічній підсистемах.

При опрацюванні теми студент повинен:

знати:

а) об’єкти та суб’єкти моніторингу сталого розвитку;

б) тлумачення поняття індекс в економіці та у сталому розвитку;

в) відповідь на основні питання теми:

1. Види моніторингу переходу до сталого розвитку.

2. Основні підходи до побудови індексів сталого розвитку.
3. Характеристика індексів екологічного, економічного та соціального вимірів.
4. Загальна методологія розрахунку індексів сталого розвитку.

уміти:

а) виконувати тестові завдання для поточної перевірки знань та давати відповіді на контрольні питання теми;

б) розраховувати індекс розвитку людського потенціалу.

ТЕСТИ

1. Необхідність у розробці індикаторів (індексів) сталого розвитку була визначена в:

а) Порядку денному на XXI століття;
б) Декларації тисячоліття;
в) Цілях розвитку тисячоліття;
г) Декларації століття.

2. Моніторинг переходу до сталого розвитку передбачає обов'язковість спостережень на таких рівнях (викресліть зайве):

а) місцевий рівень;
б) імпактний рівень;
в) регіональний рівень;
г) фоновий (базовий) рівень.

3. Індикатори сталого розвитку – це:

а) якісні та кількісні показники оцінки стану економічної, соціальної та екологічної сфери;
б) кількісні показники, які характеризують соціально-економічну сферу;
в) якісні показники для характеристики забруднення навколишнього середовища;
г) якісні та кількісні показники моніторингу довкілля;
д) якісні та кількісні характеристики соціально-екологічної сфер.

4. Один із найважливіших показників, яким ООН оцінює ефективність соціально-економічних програм і визначає пріоритети соціально-демографічної політики, це:

а) індекс людського розвитку;
б) показник реального прогресу;
в) індекс живої планети;
г) індекс щасливої планети.

5. За яким компонентом ІЛР, Україна відстає за середньосвітовим показником відстає приблизно вдвічі:

а) валовий внутрішній продукт на душу населення;
б) рівень очікуваної тривалості життя при народженні;
в) рівень грамотності дорослого населення;
г) сукупна частки учнів, які вступили до вузів першого, другого і третього рівнів.

6. Якими є складові індексу людського розвитку?
а) вірні відповіді б,в,г;
б) індекс доходу;
г) індекс освіти;
д) індекс тривалості життя;
е) вірні відповіді б, г.
7. З яких індексів сформовано Індекс економічного виміру (І ес) на основі метрики для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСР) в Україні:
а) конкурентоспроможності та інноваційно-кадрового потенціалу;
б) екологічного виміру та конкурентоспроможності;
в) інноваційно-кадрового потенціалу та соціального виміру;
г) соціального виміру та стану навколишнього середовища.
8. Програмування та планування політики, наукові розробки, міжнародні правові інструменти, інформаційне забезпечення, посилення ролі основних груп населення тощо, це індикатори:
а) інституційних аспектів сталого розвитку;
б) соціальних аспектів сталого розвитку;
в) економічних аспектів сталого розвитку;
г) екологічних аспектів сталого розвитку.
9. Характерними рисами індикаторів (індексів) сталого розвитку є (викресліть зайвий):
а) екологічність;
б) простота;
в) валідність;
г) чутливість;
д) рентабельність та економічність;
е) надійність;
є) своєчасність.
10. Основним показником еколого-економічного обліку є показник:
а) «триєдності часів»;
б) «справжніх заощаджень»;
в) «вічного колодязя»;
г) «замкненого ланцюга».

Завдання для самостійної роботи студентів:

Завдання 1. Наведіть перелік глобальних індексів та їх складових (табл. 1). Виконайте порівняльний аналіз десяти кращих країн світу за індексами екологічного та соціального виміру (табл. 2 і 3). Напишіть висновки.

Таблиця 1

Перелік глобальних індексів

Вимір сталого розвитку	Глобальний індекс	Складові

Таблиця 2

Десять кращих країн світу за індексом екологічного виміру (*Ie*)

Рейтинг	Країна	ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (тис. дол. США)	Індекс екологічного виміру (*Ie*)
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			

Таблиця 3

Десять кращих країн світу за Індексом соціального виміру (Is)

Рейтинг	Країна	ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (тис. дол. США)	Індекс соціального виміру (Is)	Індекс якості і безпеки життя (Iя)	Індекс людського розвитку (Iлр)	Індекс суспільства, заснованого на знаннях (Iкс)
1						
2						

3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						

Завдання 2. Розрахувати індекс розвитку людського потенціалу України для порівняння рівня життя у різних країнах.

При підрахунку індексу враховуються 3 види показників. Довголіття оцінює середня тривалість майбутнього життя при народженні. Рівень освіти (грамотності) визначається комбінацією двох показників: грамотності дорослого населення та охоплення населення трьома ступенями освіти (початковою, середньою та вищою). Матеріальний рівень життя, оцінюється величиною реального ВВП на душу населення, тобто величиною, переведеною у долари за допомогою паритету купівельної спроможності (ПКС). У сфері доходів як гранична величина використовується середнє світове значення ВВП на душу населення.

Індекс відбиває досягнення кожної країни у забезпеченні цих трьох найважливіших аспектів людського добробуту. Досягнення в кожній із цих трьох областей спочатку оцінюються у відсотках від певної ідеальної, в жодній країні ще не досягнутої ситуації:

- очікуваної тривалості життя, яка дорівнює 85 рокам;
- грамотності та охоплення населення освітою усіх трьох ступенів на рівні 100 %;
- реального ВВП на душу населення на рівні 40000 дол.

Потім обчислюється просте середнє із цих трьох індексів.

1. **Індекс очікуваної тривалості життя** – фіксовані значення (визначені Програмою розвитку ООН):
- максимальне – 85 років;
- мінімальне - 25 років

2. **Індекс грамотності (15 років і старше):**
- максимальне – 100%;
- мінімальне - 0%

3. **Індекс сукупної частки учнів (індекс освіти)** у чисельності населення відповідної вікової групи населення (7-24 роки), охоплених освітою, %:
- максимальне – 100%;

- мінімальне - 0%

4. Сукупний індекс досягнутого рівня освіти:

5. **Індекс реального ВВП душу населення** (за паритетом купівельної спроможності (ПКС) в дол. США):

- максимальне – 40000 дол. по ПКС;
- мінімальне - 100 дол. за ПКС

Оскільки розмірність значень ВВП на душу населення дуже різноманітна, у розрахунку використовують не самі значення, а десяткові логарифми.

6. **Індекс розвитку людського потенціалу:**

Максимально можливе значення ІРЛП – 1, мінімальне – 0.

Індекс розвитку людського потенціалу дорівнює 1, матиме країна, в якій середня тривалість життя дорівнює 85 років (це фіксований верхній поріг для всіх країн), ВВП на душу населення (по ПКС) дорівнює 40000 доларів США (це також фіксована верхня межа для всіх країн), у якій 100% населення є грамотними, проте, хто досяг відповідного віку, відвідують початкову чи середню школу, навчаються у вищому чи середньому навчальному закладі (це також спочатку незмінний індикатор всім країн). Найближче сьогодні до цього показника знаходиться Норвегія, ІРЛП якої дорівнює 0,944.

Індекс розвитку людського потенціалу рівний 0, матиме країна, в якій середня тривалість життя дорівнює 25 років (це встановлений фіксований нижній рівень), ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) дорівнює 100 доларів США (це також фіксована нижня межа для всіх країн), в якій 100 % населення неписьменні і ніхто не отримує жодної освіти. Найближче до цієї крайності знаходиться сьогодні Сьєрра-Леоне, ІРПП якої дорівнює 0,275.

Індекс людського розвитку менше 0,5 прийнято вважати "низьким розвитком", більше 0,8 прийнято вважати "високим розвитком".

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте цілі та завдання моніторингу сталого розвитку. Назвіть головні види моніторингу сталого розвитку.
2. Як розраховується та що включає в себе індекс розвитку людського потенціалу?
3. Що включає індекс споживання первинної продукції біоти?
4. Коли було запропоновано і що враховує показник реального прогресу?
5. Екологічний слід людства і біологічна ємність планети.
6. Як розраховується індекс живої планети?
7. Назвіть особливості індексу екологічної сталості.
8. Які переваги має індекс екологічного виконання?
9. Що визначає індекс щасливої планети?

Список рекомендованої літератури

1. Боголюбов В. М., Клименко М. О., Мельник Л. Г., Ракоїд О. О. Стратегія сталого розвитку : підручник / за ред. В. М. Боголюбова. К. : ВЦ НУБІПУ, 2018. 446 с. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan/Bogolubov_Strategij-stalogo-rozvutku.pdf

2. Замула І.В., Кірейцева Г.В., Давидова І.В., Корбут М.Б., Травін В.В. Стратегія сталого розвитку: еколого - економічний аспект : навчальний посібник для здобувачів освіти закладів вищої освіти. Вид. 2-ге, доповн. Електронні дані. Житомир : Житомирська політехніка, 2023. 192 с. URL: https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8553/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь): навч. посіб. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 300 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/isayenko.htm

4. Коломієць Л.В. Стратегія сталого розвитку: навч. посіб. Кропивницький: 2019. 126 с. URL: https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/f8165d04-dc0b-48fe-a170-711ed290f78d/content

5. Маркіна Л. М., Савіна О. Ю., Ушкац С. Ю., Жолобенко Н. Ю., Власенко О. В. Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Стратегія сталого розвитку» / Миколаїв : НУК, 2021. 44 с. URL: https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f6dbba56-2701-46c7-931a-6e744f95d85d/content

6. Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні. URL: https://ecoosvita.org.ua/index.php.

7. Федина С. М. Формування системи індикаторів сталого розвитку для оцінювання біосоціальної економіки. *Механізм регулювання економіки,* № 4, 2019. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_43/Svitlana_M_FedynaForming_the_System_of_Sustainable_Development_Indicators_for_Biosocial_Economy_Assessment.pdf

Тема 4. ГЛОБАЛЬНІ ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 2030

Навчальні питання:

1. Основні складові Резолюції «РІО-2012».
2. Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року.

1. Основні складові Резолюції «РІО-2012»

Парниковий ефект є одним із основних моментів тривоги суспільства, що був озвучений на конференції ООН з питань навколишнього середовища у 1992 р. Ця конференція з довкілля і розвитку 1992 року, яку ще називають Саміт Землі, поставила питання сталого розвитку на перше місце в порядку денному Організації Об'єднаних Націй та міжнародного співтовариства. За оцінкою Всесвітньої метеорологічної служби, при існуючому рівні викидів парникових газів приріст середньої температури на планеті складе 1 градус за Цельсієм за 40 років. Підвищиться рівень Світового океану. Саме з метою стабілізації вмісту вуглекислоти в атмосфері більшість країн членів ООН підписали Кіотський протокол, який набрав чинності з лютого 2005 р. Згідно даного документа кожній країні надається квота на викиди парникових газів, при перевищенні якої країна має робити компенсаційні виплати. Інтенсивні темпи індустріалізації та урбанізації, технічний прогрес, глобалізація – все це спрощує життя, однак має негативні наслідки як для нас, так і для наступних поколінь.

Це змусило людство замислитися над питанням збереження навколишнього середовища та соціальної відповідальності, та шукати шляхи поліпшення умов, або ж утримання ситуації на тому етапі, на якому вона перебуває зараз, та не допустити погіршення.

20–22 червня 2012 року в Ріо-де-Жанейро проведено Конференцію ООН зі сталого розвитку, яка прийняла Резолюцію, що містить 283 статті. Підтверджено пропозиції, що містяться в Декларації «РІО-92» та інших документах, зокрема:

– Доповідь четвертої Всесвітньої конференції щодо стану жінок (Пекін, 1995);

– Доповідь Міжнародної конференції з фінансування розвитку (Монтеррей, 2002);

– Доповідь Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002);

– Доповідь четвертої Конференції ООН щодо найменш розвинених країн (Стамбул, 2011).

У документі визнано, що за минулі 20 років розвитку отриманий прогрес не усюди однаковий, перш за все, у таких областях, як сталий розвиток і боротьба зі злиднями. Є приклади прогресу в області сталого розвитку на

місцевому, національному і субнаціональному рівнях. Деякі труднощі зросли і перетворилися у фінансову, екологічну, продовольчу та енергетичну кризу. Кожний п'ятий на планеті проживає в злиденних умовах, а кожен сьомий недоїдає. Перспективи невтішні, бо у 2050 році чисельність жителів перевищить 9 млрд, з яких дві третини буде проживати у містах з притаманними урбаністичними екологічними проблемами.

Вказується і на недоліки методичного характеру, зокрема під час визначення валового внутрішнього продукту. Тому Статистичній комісії ООН рекомендується розробити більш обґрунтовані показники для оцінки стратегічних рішень. Треба підсилити міжнародну співпрацю у дослідженнях з питань сталого розвитку.

У розділі ІІІ Резолюції з'явилося поняття «зелена» економіка, яку треба розуміти як поступове економічне зростання, що сприяє соціальній інтеграції, покращенню рівня матеріального життя, створенню можливостей для зайнятості при одночасному забезпеченні нормального функціонування екосистем планети. Вказано, що стратегії розвитку «зеленої» економіки повинні:

– відповідати нормам міжнародного права;

– поважати національний суверенітет кожної держави;

– сприяти економічному зростанню і стимулювати інноваційну діяльність, приносити блага для усіх верств населення;

– не допускати залежності надання допомоги для розвитку з виконанням необґрунтованих умов;

– сприяти подоланню технологічного розриву між державами;

– сприяти соціальній інтеграції, в тому числі і наданні мінімальних соціальних гарантій;

– використовувати раціональні моделі споживання і виробництва.

Тут дуже важливим є досвід окремих урядів, зокрема в розробці і використанні методологій оцінки стратегій розвитку. У документі підкреслюється необхідність зміцнення всіх трьох компонентів сталого розвитку – природного (у вигляді екологічної безпеки), економічного (раціональна «зелена» економіка) і соціального (у вигляді соціальної справедливості).

Інституціональні рамки сталого розвитку повинні збалансовано інтегрувати усі компоненти шляхом підвищення узгодження, покращення координації, недопущення дублювання зусиль. Вказується на вирішальне значення ефективності управління на місцевому, субнаціональному, національному, регіональному і глобальному рівнях, коли враховуються думки і інтереси усіх. Прийнято рішення про створення універсального міждержавного політичного форуму високого рівня, який з часом змінить комісію зі сталого розвитку ООН.

У Резолюції вказано про необхідність збільшити увагу до екологічного компонента сталого розвитку. Перш за все йдеться про зміцнення ролі Програми ООН з навколишнього середовища шляхом розширення її

повноважень, збільшення фінансування, створення філій у Найробі. Треба заохочувати активну взаємодію штаб-квартири між науковцями і політиками для обґрунтування глобальної екологічної перспективи та розширення багатосторонніх природоохоронних угод.

Рекомендовано органам влади на місцевому, національному, субнаціональному і регіональному рівнях розробляти і використовувати ***стратегії сталого розвитку*** як ключові інструменти для управління прийняття рішень і забезпечення сталого розвитку на всіх рівнях. У зв'язку з цим дуже важливо мати інформацію та інтегровані дані із соціальних, екологічних і економічних питань, виконувати їхній аналіз і оцінку руху шляхом сталого розвитку. Важливим є обмін інформацією, створення регіональних угод, обмін передовим досвідом, залучення до процесу громадськості.

Звернуто увагу на необхідність узгодження планування і прийняття рішень на національному, субнаціональному та місцевому рівнях. Рекомендовано прийняття межрегіональних ініціатив, наприклад, як Програма партнерства «Зелений міст».

Розділ V «Цілі в області сталого розвитку» фактично є методологічною рекомендацією щодо використання наукового цільового підходу під час розробки документів сталого розвитку. Вказується, що комплекс цілей, які охоплюють проблему сталого розвитку, повинен враховувати особливості, можливості і пріоритети об'єкта сталого розвитку. Рекомендується формувати ціль коротко і доступно, з чітким визначенням практичних дій. Вона повинна стимулювати активність виконавців.

Розділ VI «Засоби реалізації» підкреслює, що кожна держава несе головну відповідальність за власний економічний і соціальний розвиток. Визнано за доцільне офіційну допомогу країнам, що розвиваються, з боку розвинених країн в розмірі 0,7 % ВНП. Вказується на фінансовий потенціал боротьби з корупцією. Визнається, що цінним джерелом фінансування є соціально й екологічно відповідальний приватний сектор.

25 серпня 2023 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй під час 96-го пленарного засідання 77-ї сесії прийняла резолюцію, в якій проголошено 2024-2033 роки Міжнародним десятиліттям науки для сталого розвитку. У резолюції відзначається, що один із головних заходів Міжнародного року фундаментальних наук для сталого розвитку під назвою «Шанс для суспільства побудувати науку в інтересах сталого розвитку», скликаний Президентом Генеральної Асамблеї 24 травня 2023 року в штаб-квартирі Організації Об'єднаних Націй, підкреслив необхідність проголошення Міжнародного десятиліття наук для сталого розвитку. Наголошується, що це унікальна можливість для людства використати критичну роль, яку наука відіграє в прагненні до сталого розвитку, для покращення життя у трьох вимірах – як один із ключових засобів реалізації, як відповідь на складні виклики нашого часу та для забезпечення безпечного та успішного майбутнього для всіх.

2. Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року

Проблематика сталого розвитку традиційно залишається актуальною для ООН та усієї світової спільноти. Так, на Сімдесятій сесії Генеральної Асамблеї ООН (18 вересня 2015 р.) прийнято програмний документ «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року», яким визначалися 17 цілей розвитку Світової економіки та людської цивілізації.

Вони замінили цілі розвитку тисячоліття (8 цілей і 21 завдання), термін яких закінчився наприкінці 2015 року. Нові цілі сталого розвитку ухвалені на період від 2015 до 2030 року і нараховують 17 глобальних цілей, яким відповідають 169 завдань та 230 індикаторів. Такими глобальними цілями є:

1. Подолання бідності.
2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства.
3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці.
4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.
5. Забезпечення ґендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат.
6. Забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами і санітарією.
7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх.
8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.
9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям.
10. Скорочення нерівності.
11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів.
12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.
13. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками.
14. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.
15. Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття.

16. Сприяння побудові миролюбного та відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях.

17. Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Ціль 1. Ні - бідності.

Подолання бідності у всіх її проявах у всьому світі

• Подолати крайні форми бідності (стосується категорій людей, добове споживання яких є нижчим 1, 25 доларів США на день).

• Скоротити принаймні удвічі кількість людей, що живуть за межею бідності у всіх її проявах.

• Запровадити системи загального соціального захисту усіх категорій населення, а також досягти сталого рівня забезпеченості бідних та незахищених верств населення.

• Забезпечити рівний доступ чоловіків та жінок до усіх суспільних благ, послуг, права власності, зокрема, права власності на землю та інших форм власності та наслідування; рівний доступ до природних ресурсів, сучасних технологій та фінансових послуг

• Забезпечити здатність малозабезпечених та незахищених верств населення реагувати на несприятливі обставини та зменшити їх вразливість до впливу кліматичних, соціальних, природних потрясінь та катастроф.

Ціль 2. Ні – голоду.

Зупинення голоду, досягнення продовольчої безпеки, покращення харчування, а також сприяння сталому розвитку сільського господарства

• Покласти край голоду та забезпечити доступ кожного до безпечної та поживної їжі упродовж цілого року.

• Покласти край усім формам недоїдання та задовольнити потреби у харчуванні дівчат-підлітків, вагітних жінок та жінок у період лактації, а також людей похилого віку.

• Збільшити удвічі урожайність та прибуток малих фермерських господарств, з урахуванням природних особливостей та біологічного різноманіття кожного регіону.

• Попереджати настання посух, повеней та інших природних катастроф.

• Забезпечити охорону різноманіття видів насіння, зернових та свійських тварин, а також справедливий розподіл результатів виробництва.

• Заохочувати залучення інвестицій у розвиток інфраструктури села, наукових досліджень у сфері сільського господарства, розвиток технологій, а також у висадку та зберігання генофондів сільськогосподарських рослин з метою покращення врожайності у країнах, що розвиваються.

• Врегулювати існуючі, а також попередити встановлення нових торговельних обмежень та порушень на ринках сільськогосподарської продукції.

• Вживати заходи для забезпечення належного функціонування ринків продовольчих товарів та похідних ринків з метою недопущення надмірного коливання цін на продукти харчування.

Ціль 3. Гарне здоров”я.

Забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту населення усіх вікових категорій

• Скоротити загальний показник смертності при пологах до показника, що не перевищує 70 випадків на 100 000 новонароджених.

• Покласти край смертності новонароджених та дітей до п'яти років.

• Покласти край епідемії СНІДу, туберкульозу, малярії, гепатиту, а також розповсюдженню інших інфекційних захворювань, що передаються через воду.

• Скоротити утричі передчасну смертність, викликану неінфекційними захворюваннями.

• Посилити заходи профілактики зловживання психоактивними засобами, у тому числі наркотичними речовинами та алкоголем.

• До 2020 року удвічі скоротити у всьому світі кількість смертей та випадків травмування у результаті дорожньо-транспортних пригод.

• Забезпечити загальний доступ до послуг з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я, зокрема, у сфері планування сім'ї, інформування та освіти, а також включити заходи з охорони репродуктивного здоров'я у національні стратегії та програми.

• Запровадити загальне медичне страхування, забезпечити доступ усіх категорій населення до послуг з охорони здоров'я, а також до безпечних, дієвих, якісних та доступних основних медичних препаратів та вакцин.

• Значно скоротити кількість смертей та захворювань, спричинених викидами небезпечних хімікатів у повітря та воду, а також унаслідок забруднення ґрунтів такими хімікатами.

• Збільшити обсяг фінансування охорони здоров'я, сприяти залученню, розвитку та підготовці медичних кадрів у країнах, що розвиваються.

• Посилити спроможність усіх країн у сфері попередження, виявлення ризиків для здоров'я, та також управління вказаними ризиками на глобальному та національних рівнях.

Ціль 4. Якісна освіта.

Забезпечення всеохоплюючої та якісної загальної освіти та заохочення до навчання упродовж життя усіх категорій населення

• Забезпечити рівні можливості для отримання дівчатами та хлопцями безкоштовної, якісної початкової та середньої освіти

• Забезпечити рівний доступ дівчат та хлопців до якісних заходів із раннього розвитку, піклування та якісної дошкільної освіти

• Забезпечити рівний доступ жінок та чоловіків до доступної, якісної професійної, технічної та вищої освіти, зокрема, до навчання у вищих навчальних закладах

• Збільшити на х% кількість молоді та дорослих із відповідними знаннями, навичками, у тому числі професійно-технічними, з метою їх працевлаштування та залучення до підприємницької діяльності

• Ліквідувати гендерну нерівність у сфері освіти та забезпечити рівний доступ незахищених верств населення, зокрема, осіб із обмеженими можливостями, корінного населення та дітей із соціально незахищених сімей до освіти на усіх рівнях, включаючи професійно-технічний

• Гарантувати здобуття як мінімум х% дорослого населення, як жінками так і чоловіками, навичок читання, письма та арифметики

• Гарантувати отримання усіма, хто навчається, знань та навичок, необхідних для сприяння сталому розвитку, зокрема, шляхом проведення освітніх заходів щодо сталого розвитку, прав людини, гендерної рівності, сприяння культурному розвиткові та відмові від насильства, правильного розуміння культурного розмаїття

• Побудувати та модернізувати заклади освіти, що враховують потреби дітей, людей з особливими потребами, гендерні аспекти, та забезпечити загальні та рівні умови для всеохоплюючого та ефективного навчання

• До 2020 року збільшити на х% кількість стипендій для студентів з країн, що розвиваються

• Збільшити на х% кількість кваліфікованих педагогічних кадрів, зокрема, шляхом співпраці у сфері підготовки вчителів у країнах, що розвиваються.

Ціль 5. Гендерна рівність.

Досягнення гендерної рівності та надання рівних із чоловіками можливостей розвитку для жінок та дівчат

• Ліквідувати дискримінацію жінок та дівчат у всіх її проявах у всьому світі.

• Ліквідувати усі прояви насильства проти жінок та дівчат у громадській та приватній сферах, зокрема, торгівлю людьми та сексуальну експлуатацію.

• Ліквідувати усі види небезпечних традиційних практик, а саме примусові шлюби, зокрема у дитячому та ранньому віці.

• Забезпечити визнання цінності неоплачуваного догляду та домашньої роботи шляхом надання соціальних послуг, зміцнення інфраструктури надання таких послуг та посилення заходів соціального характеру

• Забезпечити всебічну та ефективну участь жінок та створити рівні можливості для лідерства жінок на усіх рівнях прийняття рішень у політичній, економічній та суспільній сферах.

• Забезпечити загальний доступ до послуг з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я та репродуктивних прав.

• Запровадити реформи з метою надання жінкам рівних прав на використання економічних ресурсів, а також доступу до права власності, зокрема на землю, до інших форм власності, та їх контролю, а також доступу до фінансових послуг, права наслідування та природних ресурсів.

• Збільшити використання передових, зокрема, інформаційних технологій (ІТ) з метою сприяння розширенню прав та можливостей жінок.

• Забезпечити прийняття та зміцнення політики та законодавства щодо сприяння гендерній рівності та розширенню прав і можливостей жінок та дівчат на усіх рівнях суспільного життя.

Ціль 6. Чиста вода та належні санітарні умови.

Забезпечення загального доступу кожного до систем водопостачання та засобів санітарії

• Досягти загального та рівного доступу усього населення до безпечної доступної питної води

• Забезпечити загальний та рівний доступ до нормальних санітарних умов та гігієни, покласти край відкритій дефекації

• Покращити якість води шляхом зменшення забруднень, припинення забруднення та мінімізації викидів у воду небезпечних хімікатів та інших речовин

• Значно підвищити ефективність використання води та забезпечити відведення та постачання питної води з метою подолання нестачі води

• Охороняти та відновлювати екосистеми, пов'язані із водою, у тому числі гори, ліси, водно-болотні угіддя, річки, підземні води та озера

• Розвивати міжнародне співробітництво та забезпечити підтримку країн, що розвиваються, щодо водопостачання, водовідведення та пов'язаних питань, у тому числі, що стосується збору стічних вод для зрошування, знесолення, ефективного використання водних ресурсів, обробки стічних вод, технологій переробки та повторного використання водних ресурсів

• Забезпечити підтримку та посилення участі місцевих спільнот у вирішенні питань щодо покращення управління у сфері водопостачання та санітарії.

Ціль 7. Відновлювана енергія.

Забезпечення доступу кожного до прийнятного за ціною, безперебійного, сталого та сучасного енергопостачання

• Забезпечити загальний доступ кожного до безперебійних та сучасних енергетичних послуг

• Значно збільшити частку відновлюваних джерел енергії у світовій енергетичній системі до 2030 року

• Подвоїти загальний показник енергетичної ефективності до 2030 року •

Посилити міжнародне співробітництво з метою забезпечення доступу до досліджень та технологій у сфері зеленої енергетики, зокрема, у сфері відновлюваної енергетики, сучасних та екологічних технологій використання викопних джерел енергії;

сприяти залученню інвестицій в енергетичну інфраструктуру та розвитку технології зеленої енергетики

• Забезпечити розвиток інфраструктури та модернізацію технологій з метою забезпечення загального доступу до сучасних та сталих енергетичних

послуг у країнах, що розвиваються, особливо у найменш розвинених країнах та невеликих острівних країнах, що розвиваються.

Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання.

Сприяти всезагальному та сталому економічному розвитку, зайнятості населення та запровадженню гідних умов праці для усіх верств населення

• Сприяти економічному зростанню із розрахунку на душу населення, враховуючи особливості економічного розвитку окремих країн, та сприяти економічному зростанню на 7% щорічно у найменш розвинених країнах

• Забезпечити досягнення високих економічних показників шляхом диверсифікації економіки, використання здобутків технологічного прогресу та інноваційного розвитку

• Сприяти впровадженню заходів, зокрема, шляхом надання фінансових послуг, що сприяють розвитку та прогресу, розвитку виробництва, підприємництва, створенню робочих місць та розвитку малого та середнього бізнесу, а також творчому та інноваційному розвитку

• Підвищити загальну ефективність споживання та виробництва ресурсів, а також сприяти економічному зростанню, взявши за приклад досвід розвинених країн, з метою протидії погіршення екологічної ситуації

• Досягти загальної повної та продуктивної зайнятості, встановлення гідних умов праці та оплати для усіх жінок та чоловіків. До 2020 року значно зменшити відсоток молоді, що не працює чи не отримує освіту

• Вжити невідкладних заходів, спрямованих на заборону використання дитячої праці та викорінення примусової праці; до 2015 року припинити використання будь-яких форм дитячої праці, у тому числі службу дітей у збройних силах Забезпечити охорону трудових прав та сприяти встановленню безпечних та гарантованих умов праці для всіх працівників, зокрема, для трудових мігрантів

• Розробити та реалізувати політику для сприяння сталому розвитку туризму, що дозволить створити нові робочі місця, сприяти розвитку місцевої культури та виробництва місцевої продукції

• Зміцнити спроможність національних фінансових установ з метою полегшення та розширення можливостей загального доступу усіх категорій населення до банківських послуг та послуг страхування

• Активізувати реалізацію ініціативи «Допомога у торгівлі» в інтересах країн, що розвиваються, у тому числі шляхом реалізації Інтегрованої рамкової програми технічної допомоги у сфері торгівлі з найменш розвиненими країнами

• До 2020 року розробити та запровадити глобальну стратегію зайнятості молоді.

Ціль 9. Інновації та інфраструктура

Побудова стійкої інфраструктури та сприяння сталому розвитку індустріалізації та впровадженню інновацій

• Забезпечити розбудову сталої та стійкої інфраструктури з метою сприяння економічному розвитку та добробуту населення

• Сприяти розвитку всеохоплюючої сталої індустріалізації, підвищенню рівня зайнятості населення у промисловості, збільшенню частки у валовому внутрішньому продукті, враховуючи національні умови, та подвоїти її у найменш розвинених країнах.

• Посилити можливість доступу невеликих промислових та інших підприємств до фінансових послуг, включаючи доступне кредитування та інтеграцію у мережі виробництва та ринки збуту.

• Модернізувати інфраструктуру та модифікувати промисловість, забезпечивши їх сталий розвиток, посилити ефективне використання ресурсів та екологічно безпечних технологій і процесів виробництва.

• Активізувати впровадження наукових досліджень, модернізувати технологічну спроможність секторів промисловості у всіх країнах, у тому числі шляхом сприяння розвитку інновацій та збільшення частки працівників науково-дослідної та дослідно-конструкторської сфери на 1 мільйон осіб, а також шляхом залучення приватних інвестицій у науково-дослідну та дослідно-конструкторську сферу

• Сприяти сталому та стабільному розвитку інфраструктури у країнах, що розвиваються

• Підтримувати розвиток технологій та інновацій у країнах, що розвиваються

• До 2020 року значно розширити можливості доступу до інформаційно-комунікаційних технологій та сприяти забезпеченню доступу до мережі інтернет за доступною ціною у країнах, що розвиваються.

Ціль 10. Зменшення нерівності.

Зменшення нерівності всередині країн та між країнами

• Досягти та підтримувати зростання доходів найменш забезпечених 40% населення на рівні, що перевищує середній національний показник

• Забезпечити розширення прав та можливостей та заохочення соціальної, економічної та політичної інтеграції усіх людей, незалежно від віку, статі, стану здоров'я, раси, національної приналежності, походження, релігії та економічного чи іншого статусу

• Забезпечити рівні можливості та ліквідувати нерівність результатів, у тому числі шляхом виключення дискримінаційних норм із законів, політичних стратегій та дій у вказаному напрямку.

• Впроваджувати відповідну політику у сфері бюджету, заробітної плати, соціального захисту з метою поступового досягнення відповідної рівності.

• Удосконалювати методи регулювання та моніторингу глобальних фінансових ринків та інституцій та сприяти підвищенню ефективності вказаних методів.

• Забезпечити розширення представництва країн, що розвиваються, у глобальних міжнародних економічних інституціях з метою сприяння

зміцненню ефективності, авторитетності, підзвітності та законності таких інституцій.

• Сприяти організованій, безпечній, регулярній та відповідальній міграції та мобільності людей

• Забезпечити впровадження принципу особливого та диференційованого ставлення до країн, що розвиваються, особливо до найменш розвинених країн, відповідно до угод Світової організації торгівлі.

• Сприяти наданню офіційної допомоги та інвестуванню у країни, які найбільше цього потребують

• Знизити до рівня менше 3% операційні витрати, пов'язані з грошовими переказами, здійснюваними мігрантами, та ліквідувати канали грошових переказів мігрантів, де такі витрати перевищують 5%.

Ціль 11. Сталий розвиток міст та спільнот

Сприяння інтегрованості, безпеці, пристосовуваності до змінюваних умов та сталості міст

• Забезпечити доступ до нормальних, безпечних і доступних житлових умов та основних послуг у відповідній сфері, а також модернізувати райони, у яких проживає населення, що знаходиться за межею бідності

• Забезпечити доступ до безпечних, територіально доступних та сталих транспортних систем, та покращити безпеку доріг.

• Посилити заходи захисту та охорони світового культурного та природного надбання

• Значно скоротити кількість загиблих та потерпілих унаслідок природних катастроф, а також зменшити економічні збитки, спричинені ними

• Мінімізувати негативний екологічний вплив міст, приділяючи особливу увагу якості повітря і управлінню переробкою відходів.

• Забезпечити загальний доступ до зелених зон та місць громадського відпочинку, особливо жінок, людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями

• Підтримувати позитивні економічні, соціальні та екологічні зв'язки між містами, передмістями та сільськими місцевостями.

• Збільшити до 2020 року кількість міст та поселень людей, що прийняли та впровадили заходи з метою підвищення ефективності використання ресурсів, пом'якшення наслідків змін клімату та адаптації до таких змін.

• Підтримати найменш розвинені країни, у тому числі шляхом надання фінансової та технічної допомоги для будівництва стійких надійних будівель із використанням місцевих матеріалів

Ціль 12. Відповідальне споживання

Впровадження принципів сталого споживання та виробництва продукції

• Забезпечити впровадження методів сталого управління та ефективного використання таких ресурсів.

• Зменшити вдвічі із розрахунку на душу населення загальносвітовий рівень харчових відходів та скоротити втрати продуктів харчування у процесі їх виробництва та постачання.

• До 2020 року досягти екологічно безпечного використання хімічних та інших відходів протягом усього їх життєвого циклу.

• Значно скоротити виробництво відходів шляхом впровадження заходів з попередження, зменшення, переробки та повторного їх використання.

• Заохочувати компанії, особливо великі та транснаціональні корпорації, використовувати раціональні методи виробництва та висвітлювати їх впровадження у своїх регулярних звітах.

• Сприяти проведенню прозорих державних закупівель згідно з принципами сталого розвитку та національними стратегіями.

• Забезпечити відповідний рівень загальної обізнаності усіх людей про сталий розвиток та відповідний спосіб життя

• Підтримувати країни, що розвиваються, для зміцнення їх наукового та технологічного потенціалу з метою впровадження сталих схем споживання та виробництва продукції

• Забезпечити розробку та впровадження інструментів моніторингу впливу сталого розвитку на сталий туризм

• Раціоналізувати неефективні субсидії на використання викопних видів палива шляхом усунення відповідних ринкових перешкод.

Ціль 13. Боротьба зі зміною клімату

Вжиття термінових заходів з метою подолання наслідків зміни клімату

• Підвищити у всіх країнах здатність адаптуватися до ризиків, пов'язаних з кліматом, та природними катастрофами.

• Включити заходи щодо подолання наслідків зміни клімату у національну політику, відповідні стратегії та плани.

• Покращити освітній рівень, обізнаність населення та інституційну спроможність щодо питань пом'якшення наслідків зміни клімату, адаптації до них та їх ліквідації, а також раннього попередження настання таких наслідків.

• Забезпечити виконання зобов'язань взятих сторонами згідно з Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату щодо спільної мобілізації коштів у сумі 100 мільярдів доларів США щорічно з метою задоволення потреб країн, що розвиваються згідно з заходами для пом'якшення наслідків зміни клімату.

• Сприяти створенню у країнах, що розвиваються, механізмів для зміцнення спроможності ефективного планування та управління з питань, пов'язаних із зміною клімату, у тому числі, приділяючи особливу увагу жінкам, молоді, місцевому населенню та маргіналізованим групам суспільства.

Ціль 14. Збереження морських екосистем.

Збереження та раціональне використання океанів, морів та морських ресурсів

• До 2025 року забезпечити впровадження заходів щодо попередження та значного зменшення усіх видів забруднень морських ресурсів

• До 2020 року вжити заходів щодо запровадження сталого управління та охорони морських та прибережних екосистем шляхом посилення їх опору несприятливому впливу, а також впровадити заходи, направлені на відновлення вказаних екосистем.

• Мінімізувати шкідливий вплив та подолати наслідки процесів окислення океану, зокрема, шляхом інтенсифікації наукового співробітництва у відповідній сфері на усіх рівнях.

• Забезпечити до 2020 року впровадження заходів з ефективного регулювання морського промислу, припинити практики перелову, а також незаконного та нерегульованого рибного промислу; впровадити науково обґрунтовані плани управління з метою відновлення запасів риби у найкоротші можливі терміни

• Забезпечити до 2020 року збереження як мінімум 10% прибережних та морських зон, гарантуючи при цьому виконання відповідного національного та міжнародного законодавства.

• До 2020 року заборонити субсидії риболовного промислу, що сприяють створенню надлишкових виробничих потужностей та перелову, а також утриматися від впровадження нових подібних заходів субсидіювання.

• Збільшити економічні вигоди від сталого використання морських ресурсів для малих острівних країн, що розвиваються, та найменш розвинених країн

• Розширювати наукові знання, розвивати науково-дослідницький потенціал та забезпечувати розповсюдження відповідних морських технологій з метою покращення здоров'я океану

• Забезпечити доступ малих рибопромислових ремісничих об'єднань до морських ресурсів та ринків збуту.

Ціль 15. Збереження екосистем суші.

Впровадження заходів сталого управління лісовим фондом, подолання опустелювання, зупинення процесу деградації земель та втрати біологічної різноманітності.

• До 2020 року забезпечити впровадження заходів щодо збереження, відновлення та сталого використання лісів, водно-болотних угідь, гір та посушливих земель, відповідно до зобов'язань в рамках міжнародних угод

• До 2020 року зупинити вирубку лісів, відновити деградований лісовий фонд, а також збільшити залісення та відновлення лісового фонду на х% у глобальному масштабі.

• До 2020 року подолати опустелювання та відновити деградовані землі та ґрунти, у тому числі землі, що постраждали внаслідок посух та повеней.

• Забезпечити збереження гірських екосистем, зокрема, їх біологічної різноманітності, з метою підвищення їх потенціалу для забезпечення переваг, що мають важливе значення для сталого розвитку

• Вжити термінових заходів з метою зупинення процесу втрати біологічної різноманітності та до 2020 року. Захистити і запобігти зникненню видів, що знаходяться під вказаною загрозою

• Забезпечити доступ на справедливій та рівній основі до вигод від використання генетичних ресурсів, та сприяти належному доступу до генетичних ресурсів.

• Вжити невідкладних заходів з метою зупинення браконьєрства та незаконного обігу охоронюваних видів флори і фауни

• До 2020 року запровадити заходи з метою попередження проникнення інвазивних чужорідних видів у наземні та водні екосистеми. До 2020 року забезпечити включення положень щодо забезпечення біологічної різноманітності у відповідні національні та місцеві плани, процеси розвитку та стратегії скорочення масштабів бідності

• Мобілізувати і значно збільшити фінансові ресурси з метою збереження біологічної різноманітності і сталого використання екосистем

• Посилити глобальну підтримку зусиль, направлених на боротьбу з браконьєрством та незаконною торгівлею охоронюваними видами, у тому числі за рахунок зміцнення спроможності місцевих громад щодо забезпечення можливостей для сталого отримання засобів до існування.

Ціль 16. Мир та справедливість

Сприяння розбудові справедливих, мирних та відкритих спільнот

• Істотно скоротити масштаби насильства у всіх його проявах та пов'язані з ним показники смертності у всьому світі

• Покласти край зловживанням, експлуатації, торгівлі людьми та всім формам насильства і тортур, що застосовуються щодо дітей

• Сприяти встановленню верховенства права на міжнародному та національних рівнях, та забезпечити рівний доступ кожного до правосуддя

• Істотно скоротити незаконні фінансові потоки та незаконний обіг зброї, посилити діяльність щодо відновлення і повернення викрадених активів та подолати усі форми організованої злочинності.

• Істотно скоротити масштаби корупції та хабарництва у всіх їх проявах.

• Створити ефективні, підзвітні та прозорі відповідні інституції на всіх рівнях.

• Встановити відповідний, із забезпеченням зворотного зв'язку, рівень загальної участі у представництві та процесі прийняття рішень на всіх рівнях

• Розширити та посилити участь країн, що розвиваються, у роботі органів глобального управління

• Забезпечити надання повного спектру юридичних прав кожному, зокрема реєстрацію народження

• Забезпечити доступ громадськості до інформації та захист основоположних свобод відповідно до національного законодавства та міжнародних угод.

• Зміцнити відповідні національні інститути, зокрема в країнах, що розвиваються, з метою створення потенціалу для запобігання насильству та боротьбі з тероризмом і злочинністю.

• Заохочувати і забезпечувати дотримання недискримінаційних законів і політики у сфері сталого розвитку.

Ціль 17. Партнерство заради стійкого розвитку

Активізація та посилення глобального партнерства в інтересах сталого розвитку

Фінанси

• Посилити мобілізацію внутрішніх ресурсів з метою зміцнення внутрішнього потенціалу збору податків та інших відрахувань.

• Домогтися повного виконання розвиненими країнами зобов'язань щодо надання офіційної допомоги, у тому числі обов'язкового виділення 0,7% від валового внутрішнього продукту, з метою сприяння розвитку країн, що розвиваються.

• Мобілізувати виділення додаткового фінансування країнам, що розвиваються, із різноманітних джерел.

• Надати допомогу країнам, що розвиваються, у досягненні прийнятного рівня заборгованості у довгостроковій перспективі шляхом проведення політики, спрямованої на полегшення боргового тягаря та реструктуризації заборгованості.

Технології

• Посилити співробітництво Північ-Південь, Південь-Південь та тристороннє регіональне та міжнародне співробітництва з питань науки, технологій та інновацій.

• Сприяти розробці та поширенню екологічно безпечних технологій у країнах, що розвиваються на сприятливих, у тому числі пільгових умовах.

Розбудова спроможності

• Посилити міжнародну підтримку у сфері ефективного та цілеспрямованого нарощування потенціалу в країнах, що розвиваються, з метою реалізації національних планів із виконання усіх цілей у сфері сталого розвитку.

• Сприяти створенню загальної, побудованої на основі відповідних правил, відкритої, недискримінаційної, справедливої багатосторонньої торговельної системи у рамках Світової організації торгівлі.

• Значно збільшити обсяги експорту з країн, що розвиваються, з метою збільшення удвічі частки у світовій системі експорту до 2020 року.

Системні питання

• Зміцнити глобальну макроекономічну стабільність, зокрема, шляхом координації та узгодження відповідної політики.

• Поважати політичний простір та провідну роль кожної країни у питаннях розроблення та впровадження політики, спрямованої на викорінення бідності та сприяння сталому розвитку.

Багатосторонні партнерства

• Посилити глобальне партнерство в інтересах сталого розвитку, а також розвивати багатосторонні партнерства, що сприятимуть накопиченню та обміну знаннями, досвідом, технологіями та фінансовими ресурсами.

• Заохочувати і стимулювати ефективне партнерство у державному секторі, державно-приватне партнерство та партнерство у рамках громадянського суспільства, спираючись на досвід, та взявши за основу стратегії розвитку партнерства.

Інформація, моніторинг та підзвітність.

• Посилити підтримку розбудови спроможності в країнах, що розвиваються, з метою гарантування доступу до достовірних даних у розбивці за рівнем доходів, статтю, віком, расою, етнічною приналежністю, міграційним статусом, станом здоров'я, географічним розташуванням та за іншими характеристиками, що є актуальними у відповідних національних умовах.

• Спираючись на існуючі відповідні ініціативи, розробити засоби оцінювання рівня прогресу у галузі сталого розвитку, які доповнюватимуть показники ВВП, та підтримувати удосконалення рівня статистичного потенціалу у країнах, що розвиваються.

22 вересня 2024 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила Пакт про майбутнє, що має об'єднати зусилля світу для створення безпечнішого, мирнішого, стійкого та інклюзивного світу для майбутніх поколінь. Пакт ухвалили консенсусом, та в останні хвилини Білорусь, Нікарагуа, Сирія, КНДР, Іран та Росія внесли пропозиції про поправки до тексту. Ці країни хотіли, щоб до тексту додали пункт про невтручання у внутрішні справи держав та надання пріоритету міжурядовим обговоренням. ООН зазначає, що ця пропозиція фактично применшує роль громадянського суспільства та інтереси приватного сектору.

Цей Пакт є кульмінацією інклюзивного, багаторічного процесу адаптації міжнародного співробітництва до реалій сьогодення та викликів завтрашнього дня. Пакт є наймасштабнішою міжнародною угодою за багато років, яка охоплює абсолютно нові сфери, а також питання, щодо яких не було досягнуто згоди протягом десятиліть. Також він спрямований насамперед на те, щоб міжнародні інституції могли бути ефективними у сучасному світі, який сильно змінився з моменту їхнього заснування.

Схваливши пакт, держави-члени ООН, серед іншого, зобов'язалися:

- прискорити досягнення Цілей сталого розвитку та Паризької угоди про зміну клімату;
- дослухатися до молоді й залучати її до процесу ухвалення рішень на національному і глобальному рівнях;
- розбудовувати міцніші партнерства з громадянським суспільством, приватним сектором, місцевими та регіональними органами влади тощо;
- подвоїти зусилля з розбудови й підтримки мирних, інклюзивних і справедливих суспільств та усунення першопричин конфліктів;
- захищати всіх цивільних осіб у збройних конфліктах;

- прискорити виконання зобов’язань щодо жінок, миру та безпеки.

До Пакту додається Глобальний цифровий договір знаменує собою першу справді всесвітню угоду про міжнародне регулювання штучного інтелекту (ШІ) і ґрунтується на ідеї, що технології мають приносити користь усім. Нагадаємо, Україна здійснила стрімкий стрибок у сфері цифрових послуг, піднявшись із 102 на п'яте місце у глобальному рейтингу ООН E-Government Development Index.

У ньому викладено зобов’язання щодо забезпечення того, щоб цифрові технології сприяли сталому розвитку та правам людини, одночасно вирішуючи такі ризики, як цифровий розрив, кібербезпека та неправильне використання технологій.

Угода спрямована на подолання цифрового розриву та забезпечення відповідального використання технологій штучного інтелекту, сприяння глобальній співпраці щодо можливостей штучного інтелекту та загроз безпеці. Уряди також зобов’язані сформувати неупереджену всесвітню Наукову групу з ШІ та розпочати міжнародну дискусію про управління ШІ в рамках ООН.

В основі Договору лежить зобов’язання розробляти, використовувати та керувати технологіями на благо всіх. Це включає зобов’язання світових лідерів щодо:

– Підключити всіх людей, школи та лікарні до Інтернету;

– Закріпити цифрове співробітництво в галузі прав людини та міжнародного права;

– Зробити онлайн-простір безпечним для всіх, особливо для дітей, завдяки діям урядів, технологічних компаній і соціальних мереж;

– Забезпечити управління штучним інтелектом із дорожньою картою, яка включає міжнародну наукову групу та глобальний політичний діалог щодо ШІ;

– Зробити дані більш відкритими та доступними за допомогою угод щодо відкритих даних, моделей і стандартів;

– Це також перше глобальне зобов’язання щодо управління даними, яке вносить його до порядку денного ООН і вимагає від країн вжити конкретних заходів до 2030 року.

До Пакту також додано Декларація про майбутні покоління фокусується на забезпеченні добробуту майбутніх поколінь, а також підкреслює необхідність включення їхніх інтересів у процеси ухвалення рішень. Вона також підкреслює важливість захисту навколишнього середовища, сприяння рівності між поколіннями та забезпечення врахування довгострокових наслідків сьогоднішніх дій.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте характеристику резолюції Ріо-де-Жанейро (2012). Чому у документі визнано, що за попередній період отриманий прогрес щодо впровадження цілей сталого розвитку не усюди однаковий?

2. Чим зумовлено прийняття на Сімдесятій сесії Генеральної Асамблеї ООН (18 вересня 2015 р.) програмного документа «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року»?

3. Дайте характеристику резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 25 серпня 2023 року. Чому ця резолюція проголошує 2024-2033 роки Міжнародним десятиліттям науки для сталого розвитку?

4. Вивчити глобальні Цілі сталого розвитку 2030 [5]. Проаналізувати, що саме Ви робите, для того, щоб досягти ЦСР.

Список рекомендованої літератури

1. Біла С.О., Гайдай М.Ю. Стратегічні пріоритети сталого розвитку у XXI ст: досвід країн ЄС та України. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»* Випуск 1-1 (44) 2018. с. 26-31. URL: https://business-navigator.ks.ua/journals/2018/44_1_2018/06.pdf .
2. Генасамблея ООН проголосила 2024-2033 роки Міжнародним десятиліттям науки для сталого розвитку URL: https://pon.org.ua/novyny/10546-genasambleia-oon-progolosyla-2024-2033-roky-mizhnarodnym-desiatylittiam-nauky-dlia-stalogo-rozvytku.html .
3. Добровольский В. В., Безсонов Є. М., Нєпєгіна Г. В., Крисінська Д. О., Сербулова Н. А. Стратегії сталого розвитку: навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 160 с. URL: https://surl.li/cwutqk .
4. Ресурси та публікації щодо сталого розвитку в Україні URL: http://sdg.org.ua/ua/resources-2 .
5. Цілі сталого розвитку 2016-2030 URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku.

Тема 5. СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ДО 2030 РОКУ

Навчальні питання:

1. Впровадження цілей сталого розвитку в Україні. «Добровільний національний огляд щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку (ЦСР)».
2. Стратегічна Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.
3. Стратегічна Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними.
4. Стратегічна Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва

1. Впровадження цілей сталого розвитку в Україні

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. В українському законодавстві вектор сталого розвитку закріплений в:

- Цілях сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених у 2019 році, які є орієнтирами для розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів із метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України.
- У 2023 році Уряд створив міжвідомчу робочу групу з питань забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку.
- Завданнях щодо досягнення Цілей сталого розвитку на період до 2030 року та індикаторах їхнього досягнення, затверджених Урядом у 2024 році. Ці завдання відображають усі три напрямки концепції ESG (Environmental, Social, Governance) на рівні національної політики. Задекларовані завдання спрямовані на інтеграцію принципів сталого розвитку в усі сфери держави та бізнесу, підтримуючи не лише економічне, а й екологічне та соціальне благополуччя. Тому індикатори досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР) неформально можна розглядати як практичні інструменти для реалізації концепції ESG в Україні.
- Національній економічній стратегії на період до 2030 року, затвердженій Урядом у 2021 році, що також передбачає необхідність врахування ЦСР для досягнення економічних результатів.
- Стратегії запровадження підприємствами звітності із сталого розвитку, схваленій Урядом у 2024 році, що визначає доступ до нефінансової інформації підприємства, що є ключовим фактором забезпечення його сталого розвитку, підвищення його інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності. Стратегія передбачає запровадження в Україні вже в 2025 році регулювання щодо складання звітності із сталого розвитку за Європейськими стандартами (ESRS), її подальшого подання та оприлюднення.

Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та Порядком подання фінансової звітності для великих підприємств передбачено необхідність (а для інших – можливість) підготовки та оприлюднення звіту щодо управління – документу, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики й невизначеності його діяльності. Втім, цей звіт не є складовою фінансової звітності .

Національні завдання, індикатори для моніторингу виконання завдань та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року було відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна». Створена національна система завдань та показників Цілей сталого розвитку забезпечує міцну основу для подальшого комплексного моніторингу країни. Загалом, 17 цілей та 86 національних завдань інкорпоровані у 145 нормативно-правових актів Уряду, на реалізацію цілей і завдань спрямовано 1052 завдання та 3465 заходів, закріплених у цих актах.

Процес визначення завдань ЦСР відбувався за 4-ма напрямами:

- справедливий соціальний розвиток;
- стале економічне зростання та зайнятість;
- ефективне управління;
- екологічна рівновага та розбудова стійкості.

Українські проблеми на шляху до сталого розвитку Без створення належних сприятливих умов даремно сподіватися на реальний перехід України на принципи сталого розвитку. Мир стане ключовою умовою для повернення до сталого курсу розвитку. Але є і інші фактори нестійкості розвитку, що обмежують чи унеможливлюють реалізацію заходів для забезпечення гідного майбутнього нашої держави. Деякі з цих факторів наступні:

1. Відсутність консолідованої української нації як добре організованої цілеспрямованої сили, яка будує своє життя на засадах національних цінностей, з залученням кращого світового досвіду.

2. Структура економіки, що створена на ідеї єдиного народногосподарського комплексу колишнього СРСР і не відповідає потребам та можливостям сучасної України. До цього в умовах війни додається руйнування інфраструктури та підприємств, що знижує ВВП і продуктивність; зростання витрат на оборону обмежує фінансування соціальних програм і екологічних ініціатив; порушення ланцюгів постачання та експорту, особливо аграрної продукції, що знижує доходи та продовольчу безпеку.

3. Відсутність чітких орієнтирів розвитку Української держави, які б забезпечували, з одного боку, зростання добробуту, зменшення бідності, а з другого – збереження та реабілітацію природних ресурсів і довкілля.

4. Переважно несприятливий, часто катастрофічний стан екологічної ситуації практично на всій території України. Особливо ця тенденція посилилася у період воєнних дій. Це і забруднення повітря, води та ґрунтів через обстріли, пожежі та руйнування промислових об’єктів; знищення

екосистем, загибель морських тварин (зокрема понад 3000 дельфінів у Чорному морі); мінування територій та деградація земель унеможливлюють сталу аграрну діяльність.

5. Застарілі малоефективні, природоруйнівні технології у сільському господарстві і промисловості, що зумовлює невпинну деградацію навколишнього середовища взагалі та сільськогосподарських угідь зокрема, низьку якість і високу собівартість продукції, великі матеріальні й енергетичні витрати.

6. Відсутність пріоритету освіти, науки, національної культури в соціально-економічному розвитку держави і, як наслідок, низький рівень освіченості, культури (передусім політичної) суспільства.

7. Відсутність політичної волі державної влади в реалізації задекларованих у Конституції України принципів демократії, свободи, гуманізму, народовладдя.

8. Високий рівень корупції. Станом на 2025 рік, Україна посідає 105-те місце серед 180 країн у Індексі сприйняття корупції від Transparency International, набравши 35 балів зі 100 можливих. Це на один бал і одну позицію нижче, ніж у попередньому році, що свідчить про стагнацію антикорупційних реформ. Це зумовлює поглиблення прірви між злиденністю переважної більшості населення і заможністю олігархічної верхівки і до нестабільності в суспільстві.

9. Недостатність правового поля держави, що подекуди зумовлює свавілля чиновництва, правоохоронних органів, маріонетковість судової влади, подальше руйнування природного середовища і виснаження природних ресурсів.

10. Практична відсутність впливу громадських організацій на державну політику.

11. Соціальні наслідки воєнних дій: масова міграція, безробіття та зниження рівня життя посилюють бідність; Обстріли медичних закладів ускладнюють доступ до охорони здоров’я та освіти; Психологічні травми, зростання захворювань і соціальна нестабільність гальмують розвиток людського потенціалу.

Таблиця 1

Найбільш пріоритетні цілі сталого розвитку ООН для України

Цілі сталого розвитку	Національне завдання
Ціль 2. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки,	До 2030 року забезпечити середньодушове споживання основних видів продовольства українцями на рівні науково обґрунтованих норм (зокрема, споживання м'яса на рівні 80 кг на особу, молока – 380 кг, риби – 20 кг)

поліпшення харчування, сприяння сталому розвитку сільського господарства	Підвищити вдвічі продуктивність сільського господарства, в першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій
	Забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, в першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій
	Знизити волатильність цін на продукти харчування
Ціль 4. Якісна освіта	Забезпечити доступність якісної шкільної освіти для всіх дітей та підлітків
	Забезпечити доступність якісного дошкільного розвитку для всіх дітей
	Забезпечити доступність професійної освіти
	Підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв’язок з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки
	Збільшити поширеність серед населення знань і навичок, необхідних для отримання гідної роботи та підприємницької діяльності
	Ліквідувати гендерну нерівність серед шкільних учителів
	Створити у школах сучасні умови навчання, включаючи інклюзивне, на основі інноваційних підходів
Ціль 8. Сприяння поступальному всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх	Забезпечити стійке зростання ВВП на основі модернізації виробництва, розвитку інновацій, підвищення експортного потенціалу, виводу на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості
	Підвищувати ефективність виробництва на засадах сталого розвитку та розвитку високотехнологічних конкурентних виробництв
	Підвищити рівень зайнятості населення
	Скоротити частку молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок
	Сприяти забезпеченню надійних та безпечних умов праці для всіх працюючих, зокрема шляхом застосовування інноваційних технологій у сфері охорони праці та промислової безпеки
	Створити інституційні та фінансові можливості для самореалізації потенціалу економічно активної частини населення та розвитку креативної економіки
Ціль 9. Створення стійкої	Розвивати якісну, надійну, сталу та доступну інфраструктуру, яка базується на використанні

інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям	інноваційних технологій, у т. ч. екологічно чистих видів транспорту
	Забезпечити розширення використання електротранспорту та відповідної мережі інфраструктури
	Забезпечити доступність дорожньо-транспортної інфраструктури, яка базується на використанні інноваційних технологій, зокрема через розширення форм участі держави у різних інфраструктурних проектах
	Сприяти прискореному розвитку високо- та середньовисокотехнологічних секторів переробної промисловості, які формуються на основі використання ланцюгів «освіта – наука – виробництво» та кластерного підходу за напрямами: розвиток інноваційної екосистеми; розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІКТ); застосування ІКТ в АПК, енергетиці, транспорті та промисловості; високотехнологічне машинобудування; створення нових матеріалів; розвиток фармацевтичної та біоінженерної галузей
	Створити фінансову та інституційну системи (інноваційну інфраструктуру), що забезпечуватимуть розвиток наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок
	Забезпечити доступність Інтернету, особливо у сільській місцевості
	Забезпечити збільшення участі молоді у наукових дослідженнях Частка осіб до 40 років у складі наукових працівників
Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країни	Забезпечити прискорене зростання доходів найменш забезпечених 40% населення
	Запобігати проявам дискримінації в суспільстві
	Забезпечити доступність послуг соціальної сфери
	Проводити політику оплати праці на засадах рівності та справедливості
	Провести реформу пенсійного страхування на засадах справедливості та прозорості
Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей	Знизити ресурсоємність економіки
	Зменшити втрати продовольства у виробничо-збутових ланцюжках
	Забезпечити стале використання хімічних речовин на основі інноваційних технологій та виробництв

споживання і виробництва	Зменшити обсяг утворення відходів і збільшити обсяг їх переробки та повторного використання на основі інноваційних технологій та виробництв

У 2020 році Мінекономіки підготувало перший «Добровільний національний огляд щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку (ЦСР)» (далі – Огляд). У документі наведено підсумки першого етапу системної роботи, який охоплює адаптацію ЦСР в Україні, моніторинг та аналіз ключових тенденцій, оцінку ступеня інкорпорації завдань ЦСР у стратегічні та програмні документи України.

В Огляді також було враховано основні положення документів, які напрацьовані на виконання Указу Президента України (вересень 2019 р.) щодо закріплення ЦСР як орієнтирів для розроблення програмних та прогнозних документів. Отже, згідно з Оглядом, за підсумками 2019 року Україна у цілому досягла прогресу за 15-ма з 17-ти цілей. Основним здобутком є скорочення масштабів бідності: з 58,3 % у 2015 р. до 43,2 % у 2018 р. Помітного прогресу вдалося досягти завдяки підвищенню стандартів оплати праці та збільшенню рівня охоплення населення житловою субсидію (з 12 % у 2014 р. до 64 % у 2017 р.). Україна впроваджує концепцію освітньої реформи «Нова Українська школа» та приєдналася до міжнародного дослідження якості освіти PISA2018.

Із 2019 року в Україні запроваджено роздрібний ринок електричної енергії та повномасштабний ринок електричної енергії. Унаслідок покращення умов для розвитку малого і середнього бізнесу за 2016–2019 рр. у 2,5 рази збільшилось позитивне сальдо зовнішньої торгівлі ІКТ послуг, впроваджено високошвидкісний інтернет 4G, проведено рефармінг частот у діапазоні 900 МГц. Із 2015 року в Україні створено 1029 об’єднаних територіальних громад, у 41,5 рази зросла державна підтримка місцевого та регіонального розвитку.

Добровільний національний огляд (ДНО) щодо прогресу України у досягненні Цілей сталого розвитку (ЦСР) є важливим інструментом для оцінки та звітності про досягнення цілей сталого розвитку на національному рівні. В Україні, незважаючи на війну, планувалося проведення ДНО у 2023 році.

2. Стратегічна Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.

Освіта, професійна підготовка й дослідницька робота визнані важливими інструментами для досягнення сталого розвитку й інтеграції аспектів сталості в усі сектори народного господарства. Із 2000 року в забезпеченні загальної початкової освіти відбувся величезний прогрес. Загальний показник охоплення шкільною освітою у регіонах, які розвиваються, у 2015 році досягнув 91 %, а кількість дітей, які не відвідують школу, в усьому світі зменшилася майже вдвічі.

Традиційно високими в Україні є рівень охоплення шкільною освітою та рівень грамотності дорослого населення. До того ж за всіма освітніми рівнями не спостерігається значущої ґендерної і соціальної нерівності. Однак рівень охоплення дітей дошкільною освітою залишається незадовільним. Так, у 2015 році тільки 77,4 % міських і 57,4 % сільських п'ятирічних дітей відвідували ДНЗ (17,8 тис. сільських поселень, у яких проживають діти віком до 6 років, або 66 % загальної кількості таких поселень, взагалі не мають ДНЗ).

Відсутність дитячих садків, їх переповнення, застарілість матеріально-технічної бази, практична відсутність альтернативних форм підготовки до школи, висока вартість послуг у приватному секторі – усе це погіршує шанси значної частини майбутніх першокласників на здобуття так званих «рівних стартових можливостей».

Якість шкільної підготовки залишається основною проблемою у сфері освіти, насамперед через недостатній рівень забезпечення сучасною освітньою інфраструктурою (обладнані кабінети і лабораторії, спортивні зали, їдальні тощо). Так, сучасне спеціальне лабораторне обладнання предметних кабінетів мають не більше 15 % шкіл, решта використовує матеріально і технічно застаріле обладнання, якому вже не один десяток років. Наразі неповністю забезпечено педагогічними кадрами викладання низки предметів (насамперед іноземних мов та інформатики в сільських школах).

Упровадження концепції безперервної освіти вимагає збільшення участі населення в освітніх програмах. Сучасний рівень участі населення віком до 70-ти років у формальних та неформальних видах навчання та професійної підготовки становить близько 9 %. Найбільш активною є молодь – 92,2 % населення віком 15–24 роки охоплено різними видами навчання.

Проблемним питанням залишається залучення до освіти дітей з інвалідністю та особливими потребами. Як зазначено у Проекті «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року» (2017): «Збалансоване суспільство є суспільством знань. Для розв'язання численних проблем розвитку будуть потрібні нові знання, уміння та компетентності, необхідні для глибокого розуміння складних проблем і вирішення взаємопов'язаних питань суспільного життя. Необхідно залучати вищі навчальні заклади та інститути НАН України, інші науково-дослідні та інформаційно-аналітичні центри до вивчення та обґрунтування шляхів розв'язання регіональних екологічних, соціальних та економічних проблем».

Рекомендації щодо досягнення цілі:

– реформування освітньої галузі, що передбачає оновлення стандартів освіти;

– забезпечення рівного доступу до освіти та професійно-технічної підготовки для уразливих груп населення, насамперед людей з інвалідністю й осіб, які перебувають в уразливому становищі;

– оновлення змісту навчання шляхом упровадження навчальних програм з питань сталого розвитку, раціонального споживання, прав людини, ґендерної рівності, культури, соціальної єдності, миру та ненасильства тощо;

– забезпечення принципу відповідності освіти потребам суспільного розвитку;

– питання сталого розвитку необхідно інтегрувати в систему професійної освіти державних службовців і освітян;

– забезпечення інтеграції питань сталого розвитку в систему дошкільної, шкільної, позашкільної, середньої, вищої та неформальної освіти;

– сприяння імплементації Стратегії ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку в систему освіти України шляхом запровадження в Стандарти освіти всіх рівнів і спеціальностей загальних компетентностей з розуміння проблематики переходу суспільства до сталого розвитку.

4. Стратегічна Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країни

Як відомо, нерівність доходів зростає, коли 10 % найбагатших отримують до 40 % загального світового доходу. Найбідніші 10 % отримують лише 2–7 % загального світового доходу. У країнах, що розвиваються, нерівність зросла на 11 %, якщо брати до уваги зростання населення. Таке зростання розриву вимагає формування обґрунтованої політики для розширення прав і можливостей нижнього процентилю отримувачів доходів, а також сприяння економічній інтеграції всіх, незалежно від статі, раси або етнічної належності.

Нерівність доходів – це глобальна проблема, що вимагає глобальних рішень. Для цього потрібно вдосконалювати механізми регулювання і моніторингу фінансових ринків та інститутів, заохочувати допомогу, спрямовану на розвиток і залучення прямих іноземних інвестицій у регіони, які найбільше цього потребують. Сприяння безпечній міграції та мобільності людей також є важливим фактором подолання зростаючого розриву.

Слід зазначити, що ЦСР10 є надзвичайно важливою з огляду на її кросс-секторальний вплив. Скорочення нерівності є своєрідним мірилом успіху боротьби із бідністю, забезпечення гідної праці та економічного зростання (тобто тісно пов’язане із прогресом ЦСР 1 та ЦСР 8).

Практична відсутність прогресу або надто слабкі позитивні зрушення в основному пов’язані з затриманням впровадження фінансової децентралізації в Україні. Сільські жителі найбільше потерпають від позбавлення можливості отримати медичні, освітні та інші види послуг. Масштабне вирішення цих питань розпочалось у 2014 році із прийняттям змін до Податкового і Бюджетного кодексів України щодо фінансової децентралізації, зокрема підвищення бюджетної та фінансової самостійності місцевих бюджетів (Закони України від 28.12.2014 № 79-VIII та від 28.12.2014 № 71-VIII), а також у 2015 році – законів України «Про добровільне об’єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад», що створило передумови для формування спроможних територіальних громад, наділених розширеними повноваженнями та ресурсами, використання інструменту міжмуніципального співробітництва між громадами для забезпечення їх стійкого розвитку.

Одним із актуальних на сьогодні завдань залишається питання механізму протистояння випадкам дискримінації, в тому числі за ознакою статі. Проте, у зв'язку з низькою правовою обізнаністю населення, кількість звернень громадян щодо випадків дискримінації залишається низькою. Для досягнення ЦСР 10, згідно з Оглядом, необхідним є:

– підвищення доходів населення відповідно до економічного зростання;

– удосконалення податкового законодавства;

– підвищення якості послуг для населення та забезпечення їх рівної доступності (освітніх, медичних, соціальних, реабілітаційних тощо);

– забезпечення подальшої інкорпорації у державні стратегічні документи національного та секторального рівня завдань 10.1 та 10.5;

– протидія негативним стереотипам, що зумовлюють упереджене ставлення до певних груп населення та широке використання інтерсекційного підходу для протидії множинній дискримінації, з метою врахування потреб та інтересів представників різних груп населення.

Стратегічна Ціль 10 — Скорочення нерівності в умовах війни стикається з низкою серйозних викликів, які ускладнюють її реалізацію. Ось ключові проблеми:

- Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які часто мають обмежений доступ до житла, роботи, освіти та медичних послуг.
- Погіршення економічного становища вразливих груп — пенсіонерів, осіб з інвалідністю, багатодітних сімей, мешканців сільських територій.
- Обмежений доступ до базових послуг у сільських районах через руйнування інфраструктури та нестачу ресурсів.
- Складність реалізації соціальних програм через нестабільне фінансування, бюрократію та воєнний стан.
- Обмеження академічної мобільності та міжнародної співпраці, особливо для чоловіків через заборону виїзду за кордон.
- Застарілі процедури оформлення документів для іноземних студентів та біженців, що ускладнює інтеграцію.
- Зменшення іноземних інвестицій та гуманітарної допомоги у регіони, які найбільше цього потребують.
- Вплив глобальних економічних криз на здатність України залучати ресурси для боротьби з нерівністю.

Ці виклики не лише ускладнюють досягнення Цілі 10, а й загрожують посиленням соціального розшарування. Але водночас війна відкрила нові можливості — міжнародна підтримка, адаптація освітніх програм, розвиток цифрових сервісів.

5. Стратегічна Ціль 12. Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва

Економічне зростання і сталий розвиток вимагають термінового скорочення впливу на навколишнє природне середовище шляхом змін у

виробництві та споживанні товарів і ресурсів. Найбільшим споживачем води у всьому світі є сільське господарство – на потреби зрошення витрачається майже 70 % усіх запасів прісної води, придатної для використання людьми.

Ефективне управління спільними природними ресурсами, а також методи утилізації токсичних відходів і забруднюючих речовин, є важливими цільовими показниками у досягненні цієї мети. Заохочення галузей, підприємств і споживачів до утилізації та скорочення обсягів відходів є настільки ж важливим, як і підтримка країн, що розвиваються, у запровадженні більш раціональних моделей споживання до 2030 року.

Значна частина населення у світі досі споживає настільки мало, що цього недостатньо для задоволення навіть їхніх базових потреб. Скорочення удвічі обсягів харчових відходів на душу населення на рівні роздрібної торгівлі та споживання, також має важливе значення для створення ефективнішого виробництва та ланцюгів постачання. Це може сприяти досягненню продовольчої безпеки та переходу до більш ресурсоефективної економіки.

ЦСР 12 охоплює два основні напрями, які щільно пов’язані між собою, – зниження ресурсоємності економіки та гарантія екологічної безпеки.

Для забезпечення прискорення прогресу досягнення ЦСР 12 необхідним є:

– забезпечення сталого використання хімічних речовин на основі інноваційних технологій та виробництв;

– впровадження принципів органічного сільського господарства, скорочення потрапляння хімічних (штучних) шкідливих речовин у повітря, воду і ґрунт, з тим, щоб звести до мінімуму їх негативний вплив на здоров’я людей та навколишнє середовище;

– удосконалення законодавства у сфері управління відходами, спрямованого на запровадження в Україні нової ієрархії управління відходами та розширення відповідальності виробника, системи довгострокового планування управління відходами на національному, регіональному та місцевому рівнях; впровадження заходів для запобігання або зменшення утворення відходів, зниження негативних наслідків від управління відходами, сприяння підготовці їх до повторного використання як вторинної сировини та енергетичних ресурсів;

– створення передумов для запровадження моделі циркулярної економіки, насамперед, шляхом орієнтації на ресурсоефективне та чисте виробництво (включаючи енергозбереження) та споживання;

– створення економічно ефективних технологій переробки твердих побутових відходів з отриманням корисного для суспільства кінцевого продукту; – удосконалення існуючих логістичних підходів щодо поводження із побутовими відходами на національному та регіональному рівнях;

– вирішення питання поводження з радіоактивними відходами.

За роки незалежності Україна пройшла шлях постсоціалістичної трансформації. Наразі в країні сформовані усталені інститути демократичного суспільства з ринковою економікою, а також інститути громадянського

суспільства. Розбудова незалежної держави відбувалася та відбувається на фоні драматичних подій та суспільно-політичних перетворень, а зараз - війни.

Практичне (семінарське) заняття:

УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА АДАПТАЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Мета: розглянути сутність глобальних цілей сталого розвитку в Україні, ознайомитися із програмними документами, які їх висвітлюють та представити підсумки першого етапу системної роботи, який охоплює адаптацію ЦСР в Україні.

При опрацюванні теми студент повинен:

знати:

а) закони, спрямовані на реалізацію принципів сталого розвитку в Україні;

б) основні моменти проекту Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна»;

в) найбільш пріоритетні цілі сталого розвитку ООН для України;

г) відповідь на основні питання теми:

1. Впровадження цілей сталого розвитку в Україні.
2. Добровільний національний огляд щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку.
3. Характеристика Стратегічної Цілі 4. «Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх».
4. Основні підходи до виконання в Україні Стратегічної Цілі 10. «Скорочення нерівності всередині країни».
5. Стратегічна Ціль 12. «Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва» та прогрес її досягнення.

уміти:

а) виконувати тестові завдання для поточної перевірки знань та давати відповіді на контрольні питання теми;

б) провести аналіз цілей сталого розвитку у порівнянні із глобальними світовими цілями та із фактичним досягненням за результатами Добровільного національного огляду щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку.

ТЕСТИ

1. Сталий розвиток будь-якої системи має бути забезпечений наступними процесами, крім:

а) відношення до навколишнього середовища;

б) посилення гуманізації всіх відношень між людьми на всіх рівнях суспільних систем знизу догори;

в) створення професійного відповідального управління;
г) зупинення маніпулювання громадською свідомістю в особистих цілях, введення контролю з боку громади над засобами масової інформації;
д) створення психологічних умов для об'єднання людей та їх співробітництва у всіх сферах діяльності та передачі знань, умінь та навичок.

2. Матриця цілей та завдань, що визначені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», включає:
а) 17 цілей та 86 завдань;
б) 9 цілей і 15 завдань;
в) 17 цілей та 105 завдань;
г) 13 цілей і 86 завдань.

3. Процес визначення завдань ЦСР України відбувався за 4-ма напрямами (викресліть зайвий):
а) комплексний моніторинг країни;
б) стале економічне зростання та зайнятість;
в) справедливий соціальний розвиток;
г) ефективне управління;
д) екологічна рівновага та розбудова стійкості.

4. Коли було видано Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»:
а) 30 вересня 2019 року;
б) 12 січня 2015 року;
в) 2 вересні 2010 року;
г) 22 червня 2011 року.

5. За якою із цілей сталого розвитку України існує найбільша кількість індикаторів, щодо яких не визначено метадані:
а) мир, справедливість та сильні інститути;
б) гідна праця та економічне зростання;
в) чиста вода та належні санітарні умови;
г) захист та відновлення екосистем суші.

6. Згідно з Оглядом щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку, за підсумками 2019 року Україна у цілому досягла прогресу:
а) за 15-ма із 17-ти цілей;
б) за 10-ма із 17-ти цілей;
в) за 13-ма із 17-ти цілей;
г) за 16-ма із 17-ти цілей.

7. Успіхи України спостерігаються у досягненні таких ЦСТ (завдань):
а) правильні відповіді б), г), д) ;
б) подолання бідності;
в) скорочення частки молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок;
г) підвищення стандартів оплати праці та рівня охоплення населення житловою субсидією;
д) покращення умов для розвитку малого і середнього бізнесу.

8. Недоліки України у виконанні завдань спостерігаються у досягненні таких індикаторів ЦРТ:
а) правильні відповіді: в) г) д) ;
б) впровадження роздрібного ринку електричної енергії;
в) споживання молока та молочних продуктів у розрахунку на одну особу, кг/рік;
г) впровадження високошвидкісного інтернету 4G;
д) забезпечення рівних можливостей представництва на вищих рівнях прийняття рішень у політичному та суспільному житті;
е) чистий притік прямих іноземних інвестицій (за даними платіжного балансу), млн дол. США.
9. Першочерговим завданням у соціальному вимірі для України протягом наступного десятиліття, є:
а) зменшення багатовимірної бідності, зростання середньої тривалості життя та забезпечення якісної освіти;
б) дотримання прав людини та прав дитини;
в) зростання ступеню переробки та продуктивності в аграрно-промисловому комплексі;
г) цифрова трансформація та ефективне управління ресурсами.
10. Традиційно високим в Україні є рівень:
а) охоплення шкільною освітою та рівень грамотності дорослого населення;
б) модернізації закладів освіти, що враховують потреби дітей, людей з особливими потребами, гендерні аспекти, та забезпечення загальних та рівних умов для всеохоплюючого та ефективного навчання;
в) охоплення дітей дошкільною освітою;
г) забезпечення сучасною освітньою інфраструктурою.
11. Позитивними тенденціями у реалізації Цілі «Якісна освіта» є виконання наступних завдань, крім:
а) покращення демографічної ситуації в регіонах України;
б) збільшення кількісті учнів денних закладів загальної середньої освіти у розрахунку на одного вчителя;
в) зростання частки денних закладів загальної середньої освіти, в яких організовано інклюзивне навчання;
г) започаткування практики приєднання українських міст до членства у Глобальній мережі ЮНЕСКО, міст, що навчаються;
д) зростання показника відношення кількості вступників до закладів професійної (професійно-технічної) освіти до загальної кількості місць у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, що фінансуються з державних та місцевих бюджетів.
12. Процес участі всіх людей в житті соціуму, який передбачає залучення кожного в життя спільноти та відсутність будь-якої дискримінації:
а) інклюзивність;
б) толерантність;
в) збалансованість;

г) релевантність.

13. Серед національних індикаторів, які вимірюють прогрес досягнення ЦСР 10, протягом останніх років вдалось досягти покращення ситуації у:

а) співвідношенні середнього розміру пенсії та середньої заробітної плати;

б) співвідношенні темпів зростання середньодушових загальних доходів 40 % найменш забезпечених та всього населення, %;

в) частці загальних доходів 40% найменш забезпечених у всіх загальних доходах населення, %;

г) співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів.

14. Майже відсутній прогрес у досягненні ЦСР 10 щодо індикаторів зменшення частки сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через (викресліть зайве):

а) співвідношення середнього розміру пенсії та середньої заробітної плати;

б) незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги;

в) відсутність поблизу житла медичної установи;

г) відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом із розвиненою інфраструктуро;ю

д) затримання впровадження фінансової децентралізації в Україні.

15. За 2015–2019 роки позитивну динаміку у досягненні ЦСР 10 показали наступні індикатори, крім:

а) співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів;

б) співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу;

в) норма прибутку на активи;

г) співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу;

д) сальдо фінансового рахунку.

16. Нерівність доходів зростає, коли:

а) 10 % найбагатших отримують до 40 % загального світового доходу;

б) 10 % найбідніших отримують 2–7 % загального світового доходу;

в) 10 % найбагатших отримують до 50 % загального світового доходу;

г) 20 % найбідніших отримують до 20 % загального світового доходу.

17. Серед індикаторів, які вимірюють прогрес досягнення ЦСР 12, протягом останніх років вдалося досягти покращення ситуації у наступних трьох (викресліть зайвий):

а) обсяг утворених відходів усіх видів економічної діяльності на одиницю ВВП, кг на 1000 дол. США за ПКС 2011 року;

б) ресурсоємність ВВП за складовими енергоємності, матеріалоємності, вуглецевоємності, водоємності;

в) (співвідношення спожитих фізичних обсягів природних ресурсів, утворених відходів та викидів забруднюючих речовин до обсягу ВВП), % до рівня 2015 року;

г) частка післязбиральних втрат у загальному виробництві зернових культур, %;

д) частка післязбиральних втрат у загальному виробництві овочів та баштанних культур, %.

18. Серед індикаторів досягнення ЦСР 12, за 2015–2019 роки відсутній прогрес у наступних трьох (викресліть зайвий):

а) водоємність ВВП;

б) обсяг утворених відходів усіх видів економічної діяльності на одиницю ВВП, кг на 1000 дол. США за ПКС 2011 року;

в) частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %;

г) відходоємність ВВП.

19. Основними причинами недостатнього прогресу у вирішенні національних завдань ЦСР 12 є (крім однієї):

а) зниження доходів населення відповідно до темпів економічного зростання;

б) низька врегульованість на законодавчому рівні питання управління відходами;

в) дефіцит потужностей з утилізації відходів та низька інвестиційна привабливість цього виду діяльності;

г) низька ефективність застосування методики рециклінгу;

д) повільне введення маловідходних технологій та низькі темпи створення інфраструктури у сфері поводження з відходами;

е) недостатність виховної та рекламної діяльності у сфері накопичення відходів, поводження з ними, підвищення рівня споживчої культури, формування екологічної правосвідомості.

20. У якому році в Україні було проведено останній Добровільний національний огляд (ДНО) щодо прогресу України у досягненні Цілей сталого розвитку (ЦСР):

а) 2019;

б) 2023;

в) 2020;

г) 2024.

Завдання для самостійної роботи студентів:

Завдання 1. Вибрати три Цілі сталого розвитку. Порівняти завдання, наведені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» із завданнями Глобальних Цілей сталого розвитку 2030 у світі. Проаналізувати спільні та специфічні завдання України у порівнянні із загальносвітовими.

Завдання 2. За вибраними у першому завданні Цілями сталого розвитку, здійснити аналіз виконання індикаторів у останньому році, за яким є статистична звітність, у порівнянні із 2015 роком і орієнтовним планом по їх виконанню на 2025 рік. Для аналізу можна використати дані Моніторингового звіту «Цілі сталого розвитку: Україна, 2021», Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», Добровільного національного огляду щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку та форму таблиці 1.

Таблиця 1

Сутність завдання	Індикатори	2015	202_	Відношення (відхилення) 202_ р. до 2015 р., %	2030 рік (орієнтир)
Ціль 2					
Завдання					

Питання для самоконтролю:

1. Якими процесами має бути забезпечений сталий розвиток будь-якої системи?
2. Як в законодавстві України відображено питання сталого розвитку?
3. Як відбувався процес визначення завдань Цілей сталого розвитку?
4. Охарактеризуйте зміст першого «Добровільного національного огляду щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку (ЦСР)»
5. Які негативні та позитивні тенденції склалися в аналізі індикаторів сталого розвитку у відповідності до змісту Добровільного національного огляду щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку?
6. Як з допомогою оціночних показників стимулювати сталий розвиток?
7. Підготувати презентацію по одній з ЦСР.

Список рекомендованої літератури

1. Добровольський В. В., Безсонов Є. М., Нєпєіна Г. В., Крисінська Д. О., Сербулова Н. А. Стратегії сталого розвитку : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 160 с. URL: https://surl.li/ptjnaw

2. Методичні вказівки для проведення практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Стратегія сталого розвитку» освітнього ступеня «магістр» для студентів спеціальностей 101 «Екологія» та 183 «Технології захисту навколишнього середовища». Житомир: «Житомирська політехніка», 2020. 63 с. С. 39-41.

3. Молоканова В. М. Моніторинг практичної реалізації стратегії сталого розвитку в Україні. *Public Administartion Aspects* 6 (11-12) 2018. С. 85-92.

4. Моніторинговий звіт Цілі сталого розвитку: Україна, 2021. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/csr_prezent/2020/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202021%20Monitoring%20Report%20ukr.pdf

5. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6f446a44-9bba-41b0-8642-8db3593e696e&title=NatsionalnaDopovid-tsiliStalogoRozvitku-Ukraina-

6. Перший Добровільний національний огляд Цілі сталого розвитку: Україна. URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a0fc2a99-ada3-4a6d-b65b-cb542c3d5b77&title=DobrovilniiNatsionalniiOgliadSchodoTsileiStalogoRozvitkuVUkraini

7. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 29 листопада 2024 р. № 1190-р «Деякі питання забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку в Україні». URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/531421___778020

8. Свистун Л.А., Рожко А.А. Стратегічні засади забезпечення сталого розвитку економіки України. *«Молодий вчений»* . № 12 (39) , грудень, 2016 р.

9. Стратегія забезпечення підприємствами звітності про сталий розвиток. https://mof.gov.ua/storage/files/UKR_Presentation_Strategy%20of%20sustainability%20reporting.pdf.

10. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825.

Тема 6. МОДЕЛІ ЕКОНОМІК СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Навчальні питання:

1. Еколого-економічне моделювання.
2. Екоекономіка та біоекономіка як концепції сталого розвитку.
3. Кругова (циркулярна) економіка як ключова складова зеленої економіки
4. Економіка спільного споживання (шерінгова економіка).

1. Еколого-економічне моделювання

Механізм функціонування світової економіки істотно змінили Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату (РКЗК) від 9 травня 1992 р. і Кіотський протокол про зниження темпів приросту викидів парникових газів у атмосферу.

Розвиток економіки і стан екології тісно взаємопов'язані. Економічний розвиток суб'єктів господарювання викликає збільшення навантаження на довкілля: в умовах трансформації економіки, промислові та сільськогосподарські підприємства прагнуть задовольнити свої інтереси, нехтуючи законами природи. Довгий час економіка і екологія розвивалися паралельно, незалежно один від одного, розробляючи свої концептуальні основи і свій апарат моделювання. Більша увага приділялась проблемам взаємодії людства з навколишнім середовищем. Це пов'язано з тим, що збільшення навантаження на природу, викликане інтенсивним розвитком матеріального виробництва і ростом народонаселення, приводить до порушення екологічної рівноваги як в окремих регіонах, так і в масштабах планети в цілому. Необхідність щодо екологізації суспільного виробництва була усвідомлена ще в 60-і роки. Еколого-економічний підхід як новий науковий напрямок поставив за мету погодження екологічних (орієнтованих на збереження цілісності природних систем) і економічних (орієнтованих на порівняння витрат праці) критеріїв розвитку системи «природа-виробництво».

В кінці 1960-их – на початку 70-х рр. була створена організація вчених «Римський клуб», яка займалася проблемою виживання людства, що можливо лише при збереженні середовища, ресурсів, зменшенні забруднення, скороченні чисельності населення, зменшенні різниці у рівнях розвитку між багатими і бідними країнами. З того часу і походить початок глобального еколого-економічного моделювання, коли почали з'являтися «глобальні» моделі різної міри деталізування, зв'язуючи в одне ціле природні та економічні фактори. Початок цим роботам поклав Дж. Форестер, який запропонував перший загальний підхід для опису глобального еколого-економічного процесу. Під його керівництвом було створено модель «Світ-2» (1971), після якої з'явилося ще декілька еколого-економічних моделей глобального рівня.

У моделі *Форестера* внаслідок аналізу з відповідних областей знань процесів людського розвитку, структура світової моделі на мікрорівні

подається у вигляді 5 основних секторів: народонаселення, економіка, сільське господарство, невідновні природні ресурси і забруднення навколишнього середовища. Структурна схема моделі і управління, що описує динамічні процеси розвитку системи, будується на основі системно-динамічного підходу.

Розвитком представленої моделі Форестера стала модель світової системи *Д. Медоуза* «Світ-3», що включала більш детально розроблені блоки моделі Форестера. Дослідження процесів розвитку глобальної системи за допомогою моделей Форестера і Медоуза проводилося тільки в плані аналізу поведінки системи при різних гіпотезах про значення параметрів моделі і їх можливої зміни без постановки задачі про синтез управління.

Принципи глобального прогнозування були розроблені в моделі *Месаровича-Пестеля*, які більш коректно підійшли до побудови своєї моделі, розглядаючи світ як систему взаємодіючих регіонів, що розрізняються за рівнем розвитку і соціально-економічним устроєм. Автори моделі запропонували гіпотезу про побудову «кібернетичної моделі» світової системи, підкреслюючи важливість включення процесу прийняття рішень і необхідність застосування ЕОМ, а також доцільність побудови моделей на принципах теорії ієрархічних систем. Кожний регіон описується системою спеціальних підмоделей, відмінних тільки значенням початкових даних і значенням параметрів при незмінній загальній структурі: економіка – енергетика – населення – і т.д.

Серед багатьох еколого-економічних моделей виділяються дві моделі: модель Леонтьєва-Форда, що моделює структуру еколого-економічної системи, і модель Моно-Ієрусалимського, яка моделює режими функціонування еколого-економічної системи.

Модель Леонтьева-Форда - перша міжгалузева модель, що охоплює взаємозв’язки економіки і навколишнього середовища, була запропонована В. Леонтьєвим і Д. Фордом. Вона узагальнює схему класичного міжгалузевого балансу і включає дві групи галузей (виробництв): основне виробництво (галузі матеріального виробництва) і допоміжне виробництво (галузі, що знищують шкідливі відходи).

Істинним критерієм побудови будь-якої системи (моделі) – є можливість її обліку. Система еколого-економічного обліку (СЕЕО) була запропонована Статистичним відділом Секретаріату ООН у 1993 році. Метою системи еколого-економічного обліку є врахування екологічного чинника в національних статистиках. Еколого-економічний облік зачіпає питання включення в національне багатство поряд з капіталом, виробленим людською працею, природного капіталу, а також дає можливість оцінити екологічні витрати (виснаження і вплив на якість природних ресурсів). Природний капітал включає відновлювані ресурси (наприклад, ліси), і невідновні (ґрунт і підґрунтові активи), а також екологічні послуги. Розширення екологічно скоригованих макроекономічних агрегатів відбувається за рахунок розгляду

природних активів: можливе коректування не тільки ВВП, але й чистої доданої вартості та національного багатств.

2. Екоекономіка та біоекономіка як концепції сталого розвитку

Усвідомлення екологічних загроз і неминучих екологічних наслідків порушення природного довкілля, що виражається з одного боку, в надмірному і часто ірраціональному споживанні природних ресурсів, а з іншого – виході екосистем за межі їх регенеративної здатності через виникнення надмірної кількості відходів, які більше не в змозі абсорбувати, призвело до появи і розвитку спершу в США, а потім і в інших країнах нової парадигми економічного зростання – теорії стійкого розвитку та нового наукового підходу "екологічна економіка". У вітчизняній літературі застосовується також термін "екологічно збалансована економіка", у якій визначальною є гіпотеза про те, що виробництво більше не може розвиватися без урахування законів цілісності природних систем.

Лестер Браун вважає, що економіка буде стійкою тільки у випадку, якщо вона враховує екологічні закони, які такі ж реальні, як і закони аеродинаміки. На жаль, сучасну світову економіку визначають ринкові, а не екологічні закони. Сучасні ринкові закони не відображають повну вартість товарів і послуг, тому економіка дещо спотворено відображає дійсність. Більшість економістів навіть не звертають увагу на зростаючий дисбаланс між вуглецевими викидами і можливостями природних екосистем його утилізації. Екоекономіка – це економіка, що здатна забезпечити задоволення потреби сучасних поколінь, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Першим принципом екоекономіки Лестер Браун вважає принцип «екологія важливіша за економіку», оскільки природні екосистеми не тільки дають продукти і сировину, але й виконують специфічні стабілізуючі функції, які часто більш важливі ніж продукти. Екоекономіка передбачає стійке відтворення природних екосистем, від яких залежить розвиток економіки: лісів, пасовищ, ріллі, місць мешкання риби тощо. Наприклад, захисні функції лісу, що росте у верхів'ях річки, значно цінніші, ніж сама деревина, оскільки лісоруби не платять за втрачені захисні функції лісу. До тих пір, поки врожай не перевищує рівень сталого відновлення (родючості), його можна отримувати нескінченно довго. Все в природі будується на вирівнюванні протилежних тенденцій – це баланс між деградацією ґрунтів і утворенням нового ґрунту, між вуглецевими викидами і зв'язуванням вуглецю, між деревами, що загинули і новими деревами. У природі відходи одного організму стають їжею для іншого – всі речовини знаходяться у постійному кругообігу. Нашим завданням є створення економіки, яка б наслідувала природним екосистемам.

Другим принципом екоекономіки за словами Лестера Брауна є принцип «обов'язкової реструктуризації економіки», особливо її ключових галузей – енергетичної, сировинної і продовольчої. Економіка, яка знаходиться у

гармонії з біосферою, має бути зовсім несхожою на економіку сьогодення, засновану на викопному паливі, автомобілях і одноразовому використанні товарів. Існуючі блага сучасної цивілізації (якісне харчування, високий рівень споживання, високі швидкості пересування в просторі тощо) не можуть бути надовго збережені навіть для п'ятої частини людства.

Найбільш кардинальні структурні зміни повинні відбутись в енергетичній галузі при переході від невідновлюваних ресурсів: вугілля, нафти і природного газу на відновлювальні – сонячну, вітрову та геотермальну енергію. По сировинній галузі очевидним є структурний перехід від лінійної економічної моделі (від шахти чи лісу до сміттєзвалища) до моделі повторного використання або переробки (принцип замкненого циклу). При цьому галузі, що зайняті повторною переробкою, будуть поступово витісняти видобувні галузі.

У продовольчому секторі першочерговим завданням вбачається більш раціональне використання природних багатств, зокрема, стабілізація рівня ґрунтових вод за рахунок більш ефективного використання води, а також збереження верхнього шару ґрунту за рахунок вдосконалення агротехнічних прийомів.

В новій економіці суттєво зміняться пріоритетні галузі виробництва – деякі з них вже існують, а інші незабаром з'являться. В новій економіці суттєво зміняться пріоритетні галузі виробництва – деякі з них вже існують, а інші незабаром з'являться (табл. 1).

Таблиця 1

Приклади перспективних галузей виробництва

Галузь	Опис перспектив розвитку
Розведення риби	Це виробництво буде рости досить швидко
Виробництво велосипедів	Оскільки велосипеди не забруднюють навколишнє середовище, не створюють шум, не вимагають місце для стоянки і дають людині необхідні фізичні навантаження – їх виробництво буде неухильно рости.
Будівництво вітрових електростанцій	Виробництво електроенергії за допомогою енергії вітру буде швидко рости протягом декількох наступних десятиріч, поки вітер не стане головним джерелом виробництва електроенергії.
Виробництво вітрових турбін	Сьогодні в світі нараховується тисячі промислових вітрових турбін, але скоро їх буде мільйони – галузь стане найперспективнішою.
Виробництво водню	З переходом світової енергетики від вуглецю до водню, воднева промисловість

	стане величезною галуззю, бо водневе паливо замінить вугілля і нафту.
Виробництво водневих паливних елементів	Формування нового величезного ринку, бо двигуни на паливних елементах почнуть замінювати двигуни внутрішнього згорання, а паливні елементи будуть також використовуватися для енергозабезпечення будинків.
Виробництво сонячних елементів	Завдяки сонячним елементам буде вирішена енергетична проблема для 2 млрд. людей, які проживають в аграрних країнах "третього" світу, які постійно відчувають нехватку електроенергії.
Рельсовий транспорт полегшеного типу	В містах промислово розвинутих країн і країн, що розвиваються почне прискорено поширюватися рельсовий транспорт полегшеного типу, що дозволить жителям міст пересуватися швидше, зручніше і дихати більш чистим повітрям.
Вирощування дерев на лісових плантаціях	З відновленням лісів і розширення лісових плантацій вирощування дерев стане одним з провідних видів економічної діяльності.

Джерело: [11]

Реструктуризація світової економіки призведе не тільки до створення нових галузей виробництва, але й нових робочих місць, нових професій і нових спеціалізацій (табл. 2).

Таблиця 2

Перспективні професії і спеціальності

Професії (спеціальності)	**Характеристики**
Метеорологи	Метеорологи будуть грати приблизно таку ж роль, як геологи в нинішній нафтовій і вугільній енергетиці
Спеціалісти з планування сім'ї	Для стабілізації чисельності населення Землі потрібні медики – фахівці з планування сім'ї
Лісоводи	Повернення знищених лісів вимагає професійних знань відносно того, які породи дерев, в яких співвідношеннях і де їх висаджувати
Гідрологи і гідрогеологи	По зростанні нестачі води зростатиме потреба у професіоналах з управління водокористуванням, вміння знаходити джерела води і підвищувати ефективність водокористування

Спеціалісти з переробки вторинної сировини	Створення товарів, які можна легко розібрати і повністю переробити, стане однією з найпотрібніших інженерних спеціальностей
Ветеринари для рибних господарств	Найближчим часом господарствам, що розводять і вирощують рибу стануть потрібними спеціальні ветеринари, особливо якщо врахувати зростання виробництва риби в масштабах, що перевищать виробництво яловичини
Економісти-екологи	Вже стало очевидним, що головні закони екології повинні бути враховані при плануванні економіки і політики, тому все більшим попитом будуть користуватись економісти, які будуть мислити екологічними категоріями
Геотермальні геологи	Досить ймовірно, що значні території нашої планети зможуть стати джерелами геотермальної енергії, яка буде використовуватись як для виробництва електроенергії, так і для обігріву квартир. Тому з'явиться потреба у значній кількості геотермальних геологів
Архітектори-екологи	Сучасні архітектори вже вивчають закони екології, тому вони зможуть використати їх при проектуванні нових, «екологізованих» будинків
Спеціалісти зі створення та експлуатації вітрових турбін	Для експлуатації мільйонів вітрових турбін по всій земній кулі потрібні будуть десятки тисяч інженерів

Джерело: [11]

Лестер Браун вважає, що економіка з новою структурою, яка враховує екологічні закони, буде здатна необмежено довго підтримувати економічний прогрес і забезпечить необмежені можливості для інвестицій. В новій економіці переможуть ті, хто передбачить необхідність змін і буде готовим до їх впровадження.

Отже, екоекономіка вивчає взаємозв'язок між економічною діяльністю та екологічними системами, спрямована на мінімізацію шкоди довкіллю та інтеграцію екологічних обмежень у економічне планування. Її метою є створення економіки, яка функціонує в межах екологічних можливостей планети.

Біоекономіка – це парадигма, що розвивається, за якої створення, розвиток та активізація економічних систем, що ґрунтуються на використанні відновлюваних біологічних ресурсів, збалансованим шляхом швидко по ширюється в усьому світі. Біоекономіка будує мости між біотехнологією та

економікою, а також між наукою, виробництвом та суспільством і лежить в основі наукової та інноваційної політики, розробленої в багатьох країнах.

У літературі можна спостерігати три основні напрямки, за якими визначають біоекономіку, а саме:

1) біотехнологічне бачення, що підкреслює важливість інновацій та використання біотехнологій у комерційних масштабах;

2) бачення біоресурсів, зосереджене на використанні біомаси як ресурсів;

3) біоекологічне бачення, що свідчить про позитивні наслідки від оптимізації використання енергії та ресурсів для стану екосистеми

Основними принципами, покладеними у розвиток біоекономіки, стали: відсутність негативного впливу на довкілля; збереження біорізноманіття та природних екосистем; замкнутість виробництва з мінімальною кількістю відходів; продовольча безпека на глобальному рівні; виробництво екологічно безпечних продуктів харчування; розвиток галузей первинного виробництва на принципах сталого розвитку; підвищення якості життя і добробуту кожного члена суспільства.

Стратегічними напрямами розвитку біоекономіки в Україні є: відновлювані джерела енергії, біопаливо і екологічно безпечна продукція. Біоекономіка може допомогти створити економіку, яка менше залежить від невідновлюваних ресурсів, охоплює замкнуті цикли переробки, у тому числі вторинної і менше забруднює довкілля. Прискореному розвитку біоекономіки в Україні буде сприяти реалізація комплексу заходів, передбачених Державною Стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 рр., яка визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів і економіки країни загалом.

Розвиток біоекономіки є над звичайно важливим напрямом для України, яка має для цього значний відповідний потенціал і підтримку держави. Біоекономіка відіграє вирішальну роль у скороченні викидів парникових газів. Нові біопродукти допомагають знизити залежність від вугілля, газу й нафти у виробництві електроенергії, опаленні і транспор ті. Вони сприяють вуглецево-нейтральному розвитку як у містах, так і в сільській місцевості. У той час як сільські райони отримують вигоду від виробництва біомаси, міста отримують нові підприємства для виробництва нових видів продукції. Заміщення викопних ресурсів краще захищає від коливань цін, які характерні у разі використання цих ресурсів, і сприяє розвитку бізнесу шляхом створення більш стабільного економічного середовища.

4. Циркулярна економіка як ключова складова зеленої економіки

Ключовим елементом глобальної стратегії сталого розвитку, зокрема в рамках Європейського зеленого курсу та програм ООН, є зелена економіка. Вона виникла як реакція на екологічні кризи, зростання екологічного сліду людства та усвідомлення обмеженості ресурсів планети. «Зелена» економіка пропонує широкий спектр можливостей для бізнесу та створення нових

робочих місць. Вона охоплює такі напрямки, як відновлювана енергетика, екологічно чистий транспорт, екологічне будівництво, управління відходами, екологічно чисте сільське господарство, екологічний туризм та ін.

Європейський зелений курс — план дій, щоб зробити економіку ЄС стійкою, перетворивши кліматичні та екологічні виклики на можливості у всіх сферах політики таким чином, щоб це було справедливо та інклюзивно. Європейська Зелена Угода (European Green Deal) — це масштабна стратегічна ініціатива Європейського Союзу, спрямована на трансформацію Європи у перший кліматично нейтральний континент до 2050 року. EU Green Deal включає дорожню карту та план конкретних дій щодо:

- забезпечення відсутності сумарних викидів парникових газів до 2050 р.;
- сприяння ефективному використанню ресурсів шляхом переходу до циркулярної (кругової) економіки;
- відновлення біорізноманіття та зменшення екологічного забруднення;
- розвиток зеленої енергетики, сталого транспорту, екологічного сільського господарства.

Зелена економіка — це модель економічного розвитку, яка поєднує економічне зростання з екологічною відповідальністю та соціальною справедливістю. «Зелена економіка» представляє собою інноваційний та стратегічний шлях розвитку глобальної, національної та регіональної економіки, де її основними пріоритетами є досягнення екологічних та соціальних ефектів, спрямованих на забезпечення сталого економічного зростання. У зв’язку з цим, можемо відзначити, що зелена економіка від дзеркалює сучасні вимоги щодо економічного розвитку, де підкреслюється необхідність врахування екологічних та соціальних аспектів для досягнення гармонії між економікою, суспільством та навколишнім середовищем [15].

Поняття “циркулярна економіка” вперше з’явилось у літературних джерелах в 60-ті роки ХХ ст. унаслідок переходу від індустріальної економіки до постіндустріальної (цифрової), яка полягає у розширенні асортименту товарів та послуг, прискореному технологічному прогресі, розвитку інновацій. Це все зумовлює перехід до ресурсоефективної моделі економіки. Циркулярна (кругова) економіка – нова економічна модель, основною ідеєю якої є повторне використання матеріалів, а принципом – утримання ресурсів у використанні, із продовженням їх життєвого циклу, а також реалізацією безвідходного виробництва.

Основні переваги моделі “циркулярної економіки”: 1) утилізація відходів; 2) зменшення використання природних ресурсів; 3) зниження негативного впливу на довкілля; 4) економія за рахунок замкненого виробничого циклу; 5) сучасні та інноваційні методи споживання та виробництва; 6) створення нових робочих місць.

Ця модель ґрунтується на принципах 3-R: 1. Reduce. Зменшення використання природних ресурсів, натомість застосування відновлюваних матеріалів та ресурсів. 2. Reuse. Досягнення максимальної ефективності від

повторного використання ресурсів чи продуктів. 3. Recycle. Перероблення відходів для майбутнього їх використання.

Всесвітній економічний форум у 2018 р. розширив базові принципи циркулярної економіки до 10R:

1. Refuse – відмова від виробництва продукту з вибраних раніше матеріалів/технологій, пропонування альтернативних продуктів;
2. Rethink – переосмислення використання того чи іншого продукту;
3. Reduce – зменшення використання природних ресурсів;
4. Reuse – повторне використання продукту після деяких модифікацій;
5. Repair – ремонтування та техобслуговування виробів із певними дефектами для подальшого їх використання;
6. Refurbish – відновлення старих продуктів;
7. Remanufacture – використання частин зі старих виробів у новому продукті;
8. Repurpose – зміна функціонального призначення продукту;
9. Recycle – перероблення певних матеріалів для того, щоб отримати вироби гіршої або однакової якості;
10. Recover – відновлення витраченої енергії за допомогою спалювання матеріалів чи продуктів.

Основою циркулярної економіки є управління відходами, яке охоплює п’ять головних процесів:

1) запобігання відходам (раціоналізація виробництва і споживання);

2) підготовка до повторного використання: розроблення продуктів із вже використаних матеріалів/сировини;

3) рециклінг – перероблення відходів на матеріали, які можна використовувати повторно;

4) відновлення речовин/енергії, які містяться у відходах, чи перероблення відходів;

5) видалення – розміщення відходів у спеціальних місцях для оброблення з метою досягнення стану, який не шкодитиме життю, здоров’ю людей чи навколишньому середовищу.

Виділяють побутові відходи, промислові відходи електричного та електронного обладнання, виведені з експлуатації автомобілі, небезпечні відходи та інші (забруднення стічних вод, медичні та відходи будівництва).

Українським виробникам для швидшого переходу до циркулярності й мінімізування відходів доцільно переймати прогресивний досвід підприємств ЄС, що дотримуються низки базових принципів:

- отримання сировини, якщо можливо, із вторсировини, а не з нової екстракції;

- реінжиніринг виробничих процесів, щоб уникнути утворення відходів усередині й поза фірмою;

- зарахування витрат енергії та утворення відходів від продуктів/машин до розрахунків оптимізації;

- застосування екодизайну та інтеграція його до продуктової політики;

- зміна центра уваги з продуктивності праці на продуктивність ресурсів;
- формування виробничих процесів із мінімальною кількістю технологічних стадій;
- упровадження безперервних процесів, щоб максимально використовувати сировину та енергію;
- збільшення одиничної потужності агрегатів та інтенсивності виробничих процесів, їх оптимізація й автоматизація;
- зміна лінійної системи виробництва на циркулярну, із максимальним потенціалом вторинного перероблення тощо.

Отже, циркулярна економіка - це модель, у якій ресурси використовуються максимально ефективно, а відходи — мінімізуються або перетворюються на нові ресурси. Вона протиставляється традиційній лінійній моделі «взяти — зробити — використати — викинути». Циркулярна економіка інтегрується в зелену економіку через:

- Зменшення споживання ресурсів, що завдає менше шкоди довкіллю.
- Переробку та повторне використання, що зумовлює утворення менше відходів та забруднення навколишнього середовища.
- Еко-дизайн, який допомагає створювати товари, які легко ремонтувати, переробляти або повторно використовувати.
- Зелені інновації, які дозволяють розвивати нові технології для сталого виробництва.
- Створення “зелених” робочих місць у сфері переробки, ремонту, екологічного консалтингу.

В умовах євроінтеграції, нашою країною необхідне переймання провідного європейського досвіду щодо сталого розвитку і циркулярної економіки. У багатьох країнах ЄС ще домінує лінійна модель, але кожна країна намагається використовувати циркулярну, зважаючи на її значні переваги. На саміті Україна ЄС у 2020 р. Україна та ЄС підписали угоду “Кліматичний пакет для стабільної економіки в Україні”, яка сприятиме фінансуванню проєктів щодо чистої й кліматично нейтральної економіки, а також додаткових можливостей залучення інвестицій до української економіки. Підтримка ЄС позитивно вливає на збереження навколишнього середовища, “зелений” і сталий розвиток українських підприємств.

4. Економіка спільного споживання (шерінгова економіка)

В умовах глобальної економічної нестабільності шерингова економіка постає як прогресивна альтернатива традиційним моделям, що орієнтовані на надмірне споживання та неефективний розподіл ресурсів. Основою парадигми шерингової економіки є оптимізація використання активів, зниження транзакційних витрат та розширення доступу до базових благ через цифрові платформи. Така модель економіки віддзеркалює цілі сталого розвитку (United Nations Development Programme, n. d.), сприяючи відповідальному

споживанню, зниженню екологічного впливу та зменшенню потреби в новому виробництві. Вона також стимулює економічне зростання, створює нові можливості для зайнятості та підприємництва, що допомагає подоланню бідності. Використання технологічних інновацій у шерингових платформах підтримує розви нення інфраструктури, сталий розвиток міст та громад, а також полегшує боротьбу зі зміною клімату.

Термін «спільне споживання» було введено Маркусом Фельсоном та Джо Л. Спітом у своїй роботі "Структура громади та споживче споживання: рутинний підхід до діяльності", опублікованій у 1978 р. у виданні «American Behavioral Scientist», 21 (березень–квітень). У 2011 році «спільне споживання» було названо однією з 10 ідей журналу TIME, які змінять світ.

У доповіді, підготовленій 2013 р. групою аналітиків PricewaterhouseCoopers для Європейської комісії, автори визначають економіку спільної участі як таку, що об'єднує «компанії, які застосовують бізнес-моделі, базовані на наданні доступу до чогось на ринках, які функціонують за принципом peer-to-peer». У цій моделі учасники-споживачі платять за право тимчасового використання (доступ) до ресурсу, який належить іншим учасникам (їх автори теж називають споживачами), тоді як компанія просто зводить тих і інших разом.

Економіка спільного використання — це економічна модель, що визначається як діяльність на основі однорангового зв’язку (P2P), яка полягає в придбанні, наданні або спільному доступі до товарів і послуг, що часто здійснюється за допомогою онлайн-платформи, заснованої на спільноті.

На основі узагальнення наукових досліджень шерингову економіку слід трактувати як економічну модель, що базується на спільному використанні, обміні або оренді активів і ресурсів через цифрові платформи з акцентом на ефективність, екологічність та соціальну взаємодію. Такий підхід не лише узагальнює ключові концепції шерингової економіки, але й створює базу для її подальшого дослідження та практичного впровадження через інтеграцію сучасних технологій, розвиток нових бізнес-моделей та стимулювання сталого розвитку економічних і соціальних систем.

Головним поштовхом стала можливість надавати послуги чи продавати товар один одному напряму, без залучення інших, часто великих гравців, тобто без посередників. Це досягається шляхом використання різних IT рішень та big data - застосунків чи децентралізованих порталів/платформ, які розміщують інформацію про послугу/товар та надають загальний доступ до них. Особлива перевага моделі спільного споживання для малого та середнього бізнесу - це легкість доступу до глобального ринку, що власне і забезпечує стрімкий ріст використання цієї моделі.

До моделей шерингової економіки за ринковими механізмами належать:

- спільне використання фізичних ресурсів через оренду спільних житла, квартир/будинків, офісів, засобів транспорту;

• спільне створення та виробництво через спільноти, спільний дизайн, відкриті інновації, відкриті джерела;

• кооперація та взаємодопомога через кооперативи, коворкінги, платформи обміну знаннями та талантами, харчові кооперативи;

• фінансові моделі, як-от краудфандинг, краудсорсинг, крауд інвестинг, соціальне кредитування;

• цифрові платформи для освіти й обміну знаннями через масові відкриті онлайн-курси та платформи обміну інформацією;

• торгівля та перепродаж.

Розвиток бізнес-моделей економіки спільного використання є однією з особливостей цифровізації в умовах глобального розвитку. Для його розрахунку враховуються важливі компоненти економіки спільного використання (табл. 3)

Таблиця 3

Компоненти та передумови виміру шерінгової економіки

Технологічні передумови	Соціальні передумови
Індустрія 4.0 і цифровізація економіки. Перехід виробників і споживачів на цифрові та інформаційні технології. Розвиток онлайн-сервісів і цифрових платформ. Поява двосторонньої оцінки репутації системи. Розвиток платіжних систем. Нові можливості цифрових пристроїв (смартфонів) та використання програми. Розвиток соціальних мереж.	Зміна культури споживання. Зміна ставлення до власності. Споживча криза. Зростаюча нерівність. Основа раціонального споживання. Розширення соціальних зв'язків. Зростання населення та урбанізація. Міграційне зростання. Зростання тривалості життя. Збільшення щільності населення. Прагнення до сталого розвитку суспільства. Розвиток почуття причетності до громади та альтруїзм
Екологічні передумови	**Економічні передумови**
Екологічна криза. Зростання антропогенного навантаження. Відповідальне ставлення до навколишнього середовища. Відповідальне виробництво і споживання	Економічна криза. Пандемічна ситуація Нові бізнес-моделі. Тенденція до зниження трансакційних витрат. Монетизація пасивних активів. Розвиток фінансової грамотності. Розвиток гнучких форм кредитування. Інвестиції венчурних фондів

Джерело: [12]

Зростання шерингової економіки приводить до трансформації традиційних ринкових відносин, де виникають нові форми самозайнятості та розвитку бізнесу. Це підтверджує гіпотезу, що шерингові платформи, завдяки своїй інтегра ційній ролі та зниженню витрат, позитивно впливають на економічний розвиток та екологічну стійкість. Технологічний прогрес у цьому контексті виступає як важлива детермінанта розвитку цієї моделі економіки. Шерингова економіка впливає на соціально-економічний розвиток та формування нових бізнес-моделей, де технологічні інновації стимулюють підприємницьку активність, зайнятість та розвиток інфраструктури. Принципи такої економіки відповідають цілям сталого розвитку, сприяючи відповідальному споживанню, зменшенню екологічного впливу й оптимізації виробничих процесів. Шерингова економіка також стимулює економічне зростання, створюючи можливості для підприємництва і боротьби з бідністю, а технологічні інновації підтримують сталий розвиток міст і громад, допомагаючи в боротьбі зі зміною клімату.

Практичне (семінарське) заняття:

НОВІ ТИПИ ЕКОНОМІК, ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ СТРАТЕГІЮ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мета: ознайомитися із основними моделями еколого-економічного напрямку та перспективами розвитку нових типів економіки (екоекономіка, біоекономіка, зелена економіка, циркулярна економіка, економіка спільного споживання тощо).

При опрацюванні теми студент повинен:

знати:

а) напрями екологізації економіки;

б) основні еколого-економічні моделі, які поєднують природні та економічні фактори;

в) характеристику екоекономіки як нового типу економіки;

г) три основні напрямки, за якими визначають біоекономіку;

д) зелена економіка, циркулярна економіка, економіка спільного споживання як складові сталого підприємництва;

г) відповідь на основні питання теми:

1. Екологізація економіки як невідворотній процес.
2. Моделі, які пропонують загальний підхід для опису глобального еколого-економічного процесу.
3. Сутність моделі Леонтьєва-Форда, що моделює структуру еколого-економічної системи.
5. Сутність моделі Моно-Ієрусалимського, яка моделює режими функціонування еколого-економічної системи.
5. Мета, ключові ідеї та ресурси екоекономіки та біоекономіки.
6. Напрями інтеграції циркулярної економіки у зелену економіку.
7. Приклади бізнес-моделей на засадах шерингової економіки.

8. Формування перспективних галузей виробництва та професій і спеціальностей при розвитку екоекономіки.

уміти:

а) виконувати тестові завдання для поточної перевірки знань та давати відповіді на контрольні питання теми.

ТЕСТИ

1. Модель Форестера, передбачає структуру світової моделі на мікрорівні у вигляді 5 основних секторів:

а) народонаселення, економіка, сільське господарство, невідновні природні ресурси і забруднення навколишнього середовища;

б) народонаселення, економіка, сільське господарство, відновлювальні природні ресурси і забруднення навколишнього середовища;

в) сільське господарство, економіка, відновлювальні природні ресурси, забруднення навколишнього середовища та населення мегаполісів;

г) економіка, демографія, невідновні природні ресурси, забруднення навколишнього середовища та сільське господарство.

2. Перший загальний підхід для опису глобального еколого-економічного процесу у вигляді моделі «Світ-2», запропонував вчений:

а) Дж. Форестер;

б) В. І. Вернадський;

в) Д. Медоуз;

г) У. Ростоу.

3. Модель світової системи «Світ-3», яка включала більш деталізовані блоки моделі Форестера, розроблена вченим:

а) Д. Медоузом;

б) У. Ростоу;

в) Дж. Форестером;

г) Е. Геккелем.

4. Модель, яка розглядає світ як систему взаємодіючих регіонів, що розрізняються за рівнем розвитку і соціально-економічним устроєм, має назву:

а) модель Месаровича-Пестеля;

б) модель Леонтьєва-Форда;

в) модель Моно-Ієрусалимського;

г) модель Медоуза-Форестера.

5. Які існують приклади перспективних галузей виробництва в екоекономіці (викресліть зайве):

а) будівництво атомних електростанцій;

б) розведення риби;

в) рельсовий транспорт полегшеного типу;

г) виробництво водневих паливних елементів;

д) вирощування дерев на лісових плантаціях.

6. Які професії і спеціальності стануть перспективними в екоекономіці (викресліть зайве):
а) економісти-обліковці;
б) метеорологи;
в) спеціалісти з планування сім'ї;
г) економісти-екологи;
гідрологи і гідрогеологи.
7. Які два основних принципи є основою екоекономіки:
а) «екологія важливіша за економіку», «обов'язкова реструктуризація економіки»;
б) «економіка важливіша за екологію», «домінування ринкових законів економіки»;
в) «екологія важливіша за економіку», «домінування ринкових законів економіки»;
г) «обов'язкова реструктуризація економіки», «економіка важливіша за екологію».
8. Які з перерахованих груп факторів відносять до екстенсивних факторів економічного зростання:
а) збільшення чисельності зайнятих; збільшення фізичного обсягу капіталу; залучення додаткових природних ресурсів;
б) технологічний прогрес; рівень освіти та професійної підготовки кадрів; економія за рахунок зростання масштабу виробництва; покращення розподілу ресурсів;
в) збільшення чисельності зайнятих; технологічний прогрес; збільшення фізичного обсягу капіталу, покращення розподілу ресурсів;
г) залучення додаткових природних ресурсів; рівень освіти та професійної підготовки; економія за рахунок зростання масштабу виробництва.
9. Які групи факторів відносять до інтенсивних факторів економічного зростання:
а) технологічний прогрес; рівень освіти та професійної підготовки кадрів; економія за рахунок зростання масштабу виробництва; покращення розподілу ресурсів;
б) збільшення чисельності зайнятих; збільшення фізичного обсягу капіталу; залучення додаткових природних ресурсів; законодавчі, інституційні та інші фактори;
в) збільшення чисельності зайнятих; технологічний прогрес; збільшення фізичного обсягу капіталу, покращення розподілу ресурсів;
г) залучення додаткових природних ресурсів; рівень освіти та професійної підготовки кадрів; економія за рахунок зростання масштабу виробництва.
10. Автором теорії зеленої економіки є:
а) Девід Пірс;
б) Уолт Уітмен Ростоу;
в) Джей Форрестер;
г) Денніс Медоуз.

11. Економіка, яка пропонує альтернативу основній економіці, яка розглядає суспільство та екосистему як підгрупи ширшої, світової економіки, це:
а) «зелена економіка»;
б) «блакитна економіка»;
в) екоекономіка;
г) біоекономіка.
12. Модель економіки, яка протиставляється традиційній лінійній моделі та в якій ресурси використовуються максимально ефективно, а відходи — мінімізуються або перетворюються на нові ресурси, має назву:
а) циркулярна економіка;
б) екоекономіка;
в) біоекономіка;
г) шерингова економіка.
13. Економічна модель, яка базується на спільному використанні, обміні або оренді активів і ресурсів через цифрові платформи, це:
а) шерингова економіка;
б) екоекономіка;
в) біоекономіка;
г) циркулярна економіка
14. Ключовими рисами біоекономіки є включення таких основних секторів (галузей) як:
а) сільське господарство, лісове господарство, рибальство та ін.;
б) енергетика, транспорт, урбаністика;
в) транспорт, житло та нерухомість, інструменти та обладнання та ін.;
г) відновлювана енергетика, екологічні технології та інновації, будівництво та ін.

Завдання для самостійної роботи студентів:

Вибрати одну із запропонованих тем і написати реферат. Підготувати презентацію і виступ за темою реферату.

Теми рефератів:

1. Поняття зеленої економіки.
2. Прогрес досягнення цілей сталого розвитку в контексті зеленої економіки в Україні.
3. Міжнародні інституції та ініціативи на підтримку зеленої економіки.
4. Екоекономіка - новий тип економіки, яка функціонує в межах екологічної стійкості.
5. Циркулярна економіка як ключова складова зеленої економіки.
6. Біоекономіка як тренд майбутнього.
7. Економіка спільного споживання (шерінгова економіка) та її вплив на формування нових бізнес-моделей.

Питання для самоконтролю:

1. На які види можна поділити глобальні еколого-економічні моделі? Наведіть приклади.
2. На що орієнтована екоекономіка, як новий тип економіки?
3. Формування перспективних галузей виробництва та професій і спеціальностей при розвитку екоекономіки.
4. В чому полягає стратегічна мета глобального еколого-економічного моделювання?
5. Назвіть характерні риси еколого-економічних моделей Леонтьєва-Форда та Моно-Ієрусалимського.
6. Що на Вашу думку є основною проблемою при переході суспільства до нових моделей економіки?
7. У чому сутність поняття «зелена економіка», які її принципи, переваги та виклики?
8. Як Україна інтегрує принципи зеленої економіки у політику сталого розвитку?
9. Що передбачає циркулярна економіка (Circular Economy) як модель господарювання?
10. В чому суть біоекономіки, які її ключові напрями, переваги та перспективи розвитку в глобальному та українському контексті?
11. Проаналізувати суть шерінгової економіки, її переваги та виклики, а також вплив на сучасні бізнес-моделі.

Список рекомендованої літератури

1. Боголюбов В. М., Клименко М. О., Мельник Л. Г., Ракоїд О. О. Стратегія сталого розвитку : підручник / за ред. В. М. Боголюбова. К. : ВЦ НУБІПУ, 2018. 446 с. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan/Bogolubov_Strategij-stalogo-rozvutku.pdf
2. Болтянська Л.О., Сиротюк Г.В. Роль циркулярної економіки в досягнннні цілей сталого розвитку. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)* / За ред. Т. І. Яворської. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2024. № 4 (53). 182 с. С. 8-15. https://oj.tsatu.edu.ua/index.php/zbirnyk/article/view/852/805.
3. Гончаренко О. Глобальний вимір шерингової економіки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2025. № 1. С. 23–41. Серія. Економічні науки. https://doi.org/10.31617/3.2025(138)02.
4. Горбаль Н. І., Ломага Ю. Р. Циркулярна економіка – основа сталого розвитку підприємств. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка*". Серія "Проблеми економіки та управління"

https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/apr/27434/v6n1ekonomika2022-11-24.pdf.

5. Замула І.В., Давидова І.В., Кірейцева Г.В., Корбут М.Б., Травін В.В. Стратегія сталого розвитку: еколого - економічний аспект: навч. посіб. ЖДТУ, 2017. 200 с. URL: https://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7936/3/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf
6. Коломієць Л.В. Стратегія сталого розвитку: навч. посіб. Кропивницький: 2019. 126 с. URL: https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/f8165d04-dc0b-48fe-a170-711ed290f78d/content
7. Кошкалда І. В., Ряснянська А. М., Концептуальні засади біоорієнтованої економіки в контексті сталого розвитку. *Економіка АПК*. Том 28, № 7, 2021. С. 88-94 https://doi.org/10.32317/2221-1055.202107088.
8. Кучер Олег, Біоекономіка як сучасна парадигма економічного розвитку. *Біоекономіка та аграрний бізнес.* Том 12. № 2. 2021 DOI: 31548/bioeconomy2021.02.002.
9. Панченко Є., Самойленко А. Глобальні тренди розвитку шерінгової економіки в контексті соціалізації. *Міжнародна економічна політика.* 2023. № 1 (38). С. 40-54 http://iepjournal.com/journals/38/2023_38_2_Panchenko_Samoilenko.pdf.
10. Bugge, M. What is the Bioeconomy? A Review of the Literature / M. Bugge, T. Hansen, A. Klitkou // Sustainability. – 2016. – № 8(7).
11. Lester R. Brown (2013) Eco-Economy. Building an Economy for the Earth https://www.perlego.com/book/1577190/ecoeconomy-building-an-economy-for-the-earthpdf.
12. Lyaskovskaya, E., Khudyakova, T. Sharing Economy: For or against Sustainable Development. Sustainability 2021. №13. https://doi.org/10.3390/su131911056 .
13. Hutsol et al., 2021 Hutsol T., Glowacki S., Mudryk K., Yermakov S., Kucher O., Prokopchuk L. et. al. Agrobiomass of Ukraine – Energy Potenal of Central and Eastern Europe (Engineering, Technology, Innovaon, Economics). Monograph. Warsaw: 2021. 136 p. DOI: 10.22630/SGGW. IIM.9788382370201.
14. PriceWaterhouseCoopers. (n. d.). Sharing or paring? Growth of the sharing economy. https://www.pwc.com/hu/en/kiadvanyok/assets/pdf/sharing-economy-en.pdf.
15. Tetiana I. Yavorska, Yurii E. Kyrylov, Natalia V. Pochernina, Bohdan V. Khakhula, Andrii O. Tatarchuk. (2025). Implementing a circular economy strategy in Ukraine's agricultural sector. Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists. Vol. XXVII. No. (3) 27 (3), 275-290. DOI: 10.5604/01.3001.0055.2515

Тема 7. ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Навчальні питання:

1. Сталий туризм: основні принципи, концепції та стратегії.
2. Поняття екологізації туризму та її значення для сталого розвитку.
3. Екологізація системи управління туристичною діяльністю в Україні.

1. Сталий туризм: основні принципи, концепції та стратегії

Світовий саміт з питань сталого розвитку, або Саміт Землі, який відбувся в Йоганнесбурзі (ПАР) у 2002 році, підкреслює важливість впровадження принципів сталості в розвиток туризму, зважаючи на значну енергомісткість даного сектору економіки. «Правила та принципи розвитку сталого туризму можна застосовувати для усіх форм туризму та типів місць розміщення, включаючи масовий туризм та інші туристичні продукти. Принципи сталості стосуються екологічних, економічних та соціокультурних аспектів розвитку туризму. Потрібно збалансувати ці три аспекти для досягнення довготривалої сталості».

Вперше термін «сталий туризм» був використаний у 80- х роках, коли і дослідники, і фахівці туристичної галузі працювали над Брундтланською доповіддю, а конференція «Тіні зеленого кольору» (Лідсі, Англія, 1990 р.) була присвячена діяльності, що пізніше отримала назву «сталий туризм». Появі триєдиної концепції передували дві основні проблеми - потреба розвитку прибуткового туризму з одного боку, а з іншого - врахування обмежень щодо наявних природних ресурсів та необхідності їх збереження. Вже на початку 90-х років термін «сталий туризм» почали використовувати частіше, а «Конвенція з питань біологічного різноманіття» і «План дій 21», прийняті в 1992 р. підкреслили необхідність додати туризм до складових міжнародної політики захисту довкілля.

Всесвітня Туристична Організація запропонувала власне визначення «сталого туризму», під яким розуміють: «туристичну діяльність, за якої управління всіма ресурсами проходить таким чином, що економічні, соціальні, естетичні потреби задовольняються та зберігається культурна складова, екологічні процеси, біологічне різноманіття та системи підтримки життя».

Світовий саміт з питань сталого розвитку, або Саміт Землі, який відбувся в Йоганнесбурзі (ПАР) у 2002 році, підкреслює важливість впровадження принципів сталості в розвиток туризму, зважаючи на значну енергомісткість даного сектору економіки. «Правила та принципи розвитку сталого туризму можна застосовувати для усіх форм туризму та типів місць розміщення, включаючи масовий туризм та інші туристичні продукти. Принципи сталості стосуються екологічних, економічних та соціокультурних аспектів розвитку

туризму. Потрібно збалансувати ці три аспекти для досягнення довготривалої сталості».

Принципами, які мають забезпечити сталий розвиток туристичних регіонів в *економічній площині* є:

узгоджене планування та управління розвитком туризму з іншими видами економічної діяльності й напрямками розвитку країни і регіону загалом;

сприяння розвитку малих і середніх підприємств як основи створення робочих місць у туристичній сфері;

підтримка впровадження у туристичну індустрію екологічно м'яких технологій;

здійснення маркетингу туризму з метою підвищення ефективності місцевої економіки та зменшення тиску на довкілля шляхом більш рівномірного розподілу туристів у часі і просторі.

У *соціальній сфері* програмними заходами сталості є:

налагодження зусиллями урядів тісної співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи національні ради з туризму, туристичні агенції та організації, приватний сектор, місцеві громади для прийняття рішень щодо розвитку туризму;

забезпечення рівноправних умов для корінного населення поряд з іншими учасниками туристичного бізнесу в отриманні економічних, соціальних і культурних переваг від розвитку туризму, надання йому першочергового права на працевлаштування;

повага та збереження місцевих культур, традиційних ремесел, фольклору;

заохочення відповідальної поведінки туристів, культивування поваги до національних законів, культурних цінностей, соціальних норм і традицій.

Організація туризму на засадах сталості повинна базуватися не лише на захисті довкілля й повазі до природних екосистеми, але враховувати всі економічні, соціальні та культурні особливості туристичного регіону. Зважаючи на різноманітність видів туризму, необхідно кожен з них ввести в русло збалансованого розвитку. Це можливо за умови, якщо повага до місцевого населення та раціональність споживання природних ресурсів будуть їх невід'ємною складовою.

Основними видами сталого туризму є:

• екотуризм;
• сільський туризм;
• зелений туризм;
• агротуризм;
• м'який туризм.

Принципи сталого туризму:

• еколого-збалансоване використання природних ресурсів;
• збереження та відновлення біорізноманіття;
• залучення інвестицій з метою ліквідації завданої шкоди довкіллю;

• підтримка економіки регіону без незворотнього впливу на екосистеми;
• залучення місцевого населення у процес екологічної орієнтації населення;
• застосування концепції екологічного менеджменту та маркетингу.

Необхідно запроваджувати *систему індикаторів сталого розвитку і для туристичної галузі,* які дозволять простежувати зміни в процесі економічного розвитку туризму, його соціально-культурне значення для розвитку регіону, систематизувати впливи на довкілля тощо.

Нині вже існує ряд показників сталого розвитку туризму, до яких належать:

- показники раннього попередження (зменшення кількості туристів, які повторно приїжджають, розрахунок допустимих туристичних навантажень);
- показники стресу природної системи (якість води, рівень шумового забруднення, поводження з відходами тощо);
- вимірювання сучасного стану туристичного сектора (рівень зайнятості населення в туристичному бізнесі, рівень економічної ефективності);
- вимірювання впливу туризму в біофізичній та соціально-економічній сфері (втрата лісових ресурсів, втрата робочих місць в туризмі, зниження рівня доходів місцевих громад);
- вимірювання результативності управлінських рішень (правила прийому гостей, зміна рівня забруднення, більша кількість туристів, що повертаються).

Розробка індикаторів сталого розвитку, в тому числі і для туристичної галузі, є комплексною та затратною процедурою, яка потребує великої кількості інформації, отримати яку не рідко буває складно, а інколи просто неможливо. Ці та інші проблемні питання потребують подальшого доопрацювання на міжнародному й державному рівнях.

2. Поняття екологізації туризму та її значення для сталого розвитку

Туристична галузь є важливим сектором економіки й суспільного життя, забезпечує місцеве населення робочими місцями, зберігає історико-культурну спадщину і природні ресурси, сприяє інвестуванню в туристичну інфраструктуру, що в свою чергою дає соціальні та культурні переваги. Проте, туризм спричиняє ряд екологічних проблем, які пов’язані здебільшого зі збільшенням концентрацій туристичних потоків (особливо в межах природно-заповідних територій), інтенсифікацією ресурсоспоживання та природокористування (в умовах функціонування туристичної інфраструктури і створення туристичного продукту) тощо.

Основним напрямом впровадження принципів сталого розвитку, їх реалізації має стати екологізація туризму. Екологічний напрям у даному випадку є елементом сильного впливу на соціальний, через те, що у більшості випадків саме екологічні катастрофи призводять до соціальних негараздів. За рахунок його комплексності та узгодженості управлінських механізмів можливо буде досягти визначеного принципами сталого розвитку балансу між

реалізацією туристичного продукту, отримання економічної дохідності та раціональним природокористуванням.

Проблемними питаннями на шляху проведення екологізації туристичної діяльності є:

- відсутність дієвої нормативно-правової бази, яка б ефективно регулювала, встановлювала основні поняття та особливості запровадження екологічно-орієнтованих видів туризму на території України;
- недостатність фінансування, відсутність належного кадрового забезпечення;
- відсутність досвіду організації екологічно-орієнтованих видів туризму тощо.

Туризм перебуває у прямій залежності від якості довкілля (чистота та екологічний стан ландшафтів,ґрунтів, водних об'єктів, лісів, пляжів, повітря). Це зумовлюється тим, що для більшості туристів оптимальним та найбільш комфортним місцем відпочинку є природне середовище, в якому відсутні (або зведені до мінімуму) шкідливі впливи підприємств, транспортних засобів тощо на довкілля. Зважаючи на це, виникає замкнуте коло: унікальні, екологічно сприятливі природні території з найменшими показниками забрудненості приваблюють туристів, а чисельна (нерегульована) кількість туристів в свою чергу порушує їх природно-екологічний стан.

Інтенсивність впливів туризму на довкілля залежить здебільшого від масштабів й видів туристичної діяльності на тій чи іншій території. Звичайно, окремий турист здійснює незначний вплив на навколишнє середовище, однак екологічні проблеми з'являються вже при збільшенні кількості туристів, або при зміні ступеня використання ресурсів. Різкі темпи збільшення кількості туристів, поява нових видів туристичної діяльності, можуть поставити під загрозу найбільш вразливі в екологічному сенсі регіони, включаючи національні парки, природно-заповідні території, які є загальногромадською спадщиною.

Окрім цього, існує ряд інших факторів, які також спонукають до розвитку сталого туризму, а саме:

- надмірна концентрація об'єктів туристичної інфраструктури на незначних за площею територіях (санаторно-курортних закладів, готелів, туристичних баз, закладів тимчасового розміщення, ресторанів, паркінгів, автозаправочних станцій, пунктів технічного обслуговування тощо), внаслідок чого втрачається їх природна екологічна стійкість і здатність до самовідновлення;
- нераціональне використання природних лікувальних ресурсів (гострою залишається проблема збереження пляжних територій, джерел мінеральних вод і родовищ цілющих грязей, проведення берегоукріплювальних і протизсувних робіт), відсутність дієвого державного контролю за їх експлуатацією, в тому числі і комерційними структурами;
- забудова закладами туристичного розміщення значних територій, внаслідок чого нерідко відбувається деградація земельних ресурсів, зниження

родючості ґрунтів, знищення рослинного покриву та погіршення естетичних властивостей ландшафтів;

- забруднення і засмічування земельних ділянок, водних об'єктів (морів, озер, річок, ставків) внаслідок утворення несанкціонованих звалищ та куп сміття, розкидання по всій території побутових і харчових відходів відпочиваючими (пластикові пакети, посуд, пляшки, папір, скло), розташування хаотичних вбиралень без належного контролю й біоочистки;

- зменшення популяцій риб та тварин, що зумовлено надмірною (без наявності відповідних ліцензій) рибною ловлею, мисливством.

Основні значення екологізації туризму для сталого розвитку полягають у:

- збереженні та відновленні вразливих, екологічно нестійких природних територій;

- усуненні існуючих джерел впливів на довкілля в процесі туристичної діяльності;

- узгодженому плануванні туристичної активності з іншими видами економічної діяльності;

- впровадженні в туристичну галузь екологічно м'яких технологій;

- мінімізації тисків на навколишнє середовище за рахунок рівномірного розподілу туристів (у часі і просторі), створенні альтернативних зон відпочинку.

Екологізація є дієвим механізмом врівноваження антропо- й техногенного навантаження на природно-туристичні комплекси України, як вагома передумова забезпечення належної якості та ефективності оздоровлення і відпочинку населення.

3. Екологізація системи управління туристичною діяльністю в Україні

Функціонування системи організаційно-управлінської діяльності повинно ґрунтуватися на виконанні загальних та спеціальних організаційних і управлінських функцій, використанні різноманітних методів, засобів, форм і структур управління, обробкою великих обсягів інформації, необхідної для підготовки і прийняття екологічно-орієнтованих управлінських рішень. За допомогою даної системи плануються, розробляються і здійснюються різноманітні заходи такі, як маркетинг, інновації, менеджмент людських, фінансових та матеріальних ресурсів, оцінюються продуктивність, соціальна відповідальність, прибуток тощо. Часткові результати кожного етапу еколого-управлінської діяльності взаємодіють і взаємно впливають один на одного, об'єднуються врешті-решт в єдиний результат екологічного менеджменту, що виражається у вигляді отриманого прибутку.

Сучасна система екологічного менеджменту туризму, повинна орієнтуватись на нові ідеї та інновації, які дозволять інтегрувати туристичну галузь в русло збалансованого розвитку, створити перспективно нові

екотуристичні продукти, постійно вдосконалювати всі аспекти туристичної діяльності. В основі екологічного менеджменту туризму закладені такі принципи:

- орієнтації на екологічну свідомість туристів й організаторів туристичної діяльності;
- економічної результативності та прибутковості туристичної галузі;
- своєчасного, ефективного вирішення і попередження екологічних проблем;
- відповідальності за екологічні наслідки управлінської діяльності тощо.

На шляху до впровадження в практику системи екологічного менеджменту туризму, необхідно враховувати наступні чинники:

- інноваційний характер (еколого-орієнтоване управління може сприйматись з певним побоюванням як з боку природоохоронних та природогосподарських організацій, так і, безпосередньо, туристичних організацій);
- специфіка туризму вимагає значно більших зусиль для зайняття свого сегмента на туристичному ринку;
- вихід якісного екотуристичного продукту на туристичний ринок часто пов'язаний з достатньо високими початковими затратами, що робить його кінцевий продукт досить дорогим;
- інтелектуальну, просвітню, виховну функції туризму можна реалізувати лише за наявності відповідної інфраструктури та кваліфікованих фахівців (менеджерів з екологічною освітою в туризмі, гідів-природознавців тощо), яких сьогодні не вистачає.

Процес екологізації системи управління в туризмі поєднує у собі плановий, організаційний, мотиваційний та контрольний аспекти. Плановий аспект реалізується за рахунок очікуваної діяльності впливу на природні ресурси. Природні ресурси ним розглядаються саме як об'єкт організаційно-управлінської діяльності поряд з людськими, матеріальними, фінансовими ресурсами, а не як обов'язкова складова туристичних ресурсів.

Організаційний аспект екологічного менеджменту туризму орієнтований на створення більш якісного, екологічного туристичного продукту, отримання економічного прибутку від його реалізації. Він включатиме розробку і виконання комплексу заходів управлінського, організаційного, економічного, соціально-культурного, психолого-педагогічного, матеріально-технічного, кадрового та іншого характеру, які орієнтовані на туристів і суб'єктів туристичної діяльності з метою підвищення рівня їх екологічної свідомості та культури. Для цього необхідно:

а) створити різноманітні науково-методичні, еколого-інформаційні центри, музеї природи, візит-центри тощо;

б) розробити тематичні програми, відеосюжети, налагодити друк буклетів, брошур та довідників екологічного спрямування;

в) створити різноманітні рекомендації та пам'ятки туристам;

г) проводити семінари, симпозіуми, презентації, круглі столи,

екотуристські збори і змагання, екотренінги, екоігри тощо.

Специфічна роль в екологічному менеджменті відводиться мотивації, яка є однією із найважливіших функцій управління, справляє найбільший вплив на характер відносин між людьми, які прямо чи опосередковано залучені до туристичної діяльності (мотивація самих працівників турорганізацій, мотивація персоналу природогосподарських та природоохоронних організацій, мотивація населення (відпочиваючих та туристів)).

Функція контролю реалізується через пряму відповідальність за умови дотримання правил і норм поведінки туристів у природному середовищі. Вона повинна покладатися безпосередньо на менеджерів туризму або турфірму (турагентів, туроператорів) і обумовлюватися в угодах з природогосподарськими та природоохоронними організаціями. Одним із важливих аспектів запровадження системи екологізації управління є підготовка висококваліфікованих фахівців – менеджерів з екологічною освітою.

Екологізація управління в туризмі повинна створити таку діяльність туристичного підприємства, яка спрямовуватиметься на задоволення потреб туристів в активному відпочинку, лікуванні, оздоровленні, інтелектуальному розвитку (прогулянки, екскурсії, тури, подорожі), реалізовуватиметься через усвідомлене та дбайливе спілкування з навколишнім природним середовищем на основі раціонального ресурсоспоживання і взаємної вигоди.

В основу формування та раціонального використання туристичних ресурсів окремих регіонів слід покласти засаду максимально допустимого навантаження на ресурсну базу туризму, перевищення якої спричиняє негативні наслідки фізичного, екологічного, соціального та медико-психологічного характеру.

Допустиме туристичне навантаження можна поділити на чотири основних види.

По-перше, це фізично допустиме навантаження, або рівень відвідуваності туристичної дестинації, перевищення якого призводить до фізичної руйнації ресурсної бази туризму.

По-друге, це екологічно допустиме навантаження, тобто той рівень відвідуваності туристичної дестинації, перевищення якого призводить до шкідливих екологічних наслідків (як результат дій туристів, або функціонування обслуговуючої туризм інфраструктури).

По-третє, це туристичне психологічно та медично допустиме навантаження, або рівень відвідуваності туристичної дестинації, перевищення якого призводить до погіршення вражень від подорожі або навіть погіршення самопочуття туристів.

По-четверте, це місцеве соціально-допустиме навантаження, тобто такий рівень відвідуваності туристичної дестинації, перевищення якого призводить до негативних наслідків для способу життя місцевого населення і погіршення його взаємовідносин з туристами (наприклад, прийнятий на міжнародному рівні коефіцієнт гостинності визначає за оптимальне співвідношення числа

туристів та місцевих мешканців не вище, ніж один до трьох).

Введення в практику системи ефективного екологоорієнтованого управління, дозволить досягнути значних економічних прибутків від туризму шляхом розробки цікавих, відносно нових, екологічно безпечних туристичних продуктів (екотури, екостежки, екоекскурсії, змістовні екотуристичні програми, лекції, семінари тощо), які охоплюватимуть широкий спектр послуг.

Практичне (семінарське) заняття:

ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Мета: ознайомитися із основними передумовами, концепціями та стратегіями сталого розвитку туристичної діяльності та значенням екологізації туризму для його сталого розвитку.

При опрацюванні теми студент повинен:

знати:

а) визначення терміну «сталий туризм»;

б) сутність концепції та стратегії сталого розвитку туризму;

в) основні види та принципи сталого туризму;

г) проблемні питання проведення екологізації туристичної діяльності;

д) відповідь на основні питання теми:

1. Формування стратегій сталого розвитку туризму.
2. Створення умов для функціонування туризму на засадах сталого розвитку.
3. Перелік та сутність показників, які використовуються в стратегії збалансованого розвитку туризму.
4. Поняття екологізації туризму та її значення для сталого розвитку.
5. Інтенсивність впливу туризму на довкілля.
6. Заходи забезпечення раціонального, еколого-збалансованого туристичного природокористування.
7. Екологізація системи управління туристичною діяльністю в Україні.
8. Екологістичний менеджмент як складова сталого розвитку туризму.
9. Організаційний аспект екологічного менеджменту туризму.
10. Реалізація функцій управління мотивації та контролю в екологічному менеджменті туризму.

уміти:

а) виконувати тестові завдання для поточної перевірки знань та давати відповіді на контрольні питання теми;

б) визначати із системи індикаторів сталого розвитку показники, які характеризують сталий розвиток туристичної галузі;

в) провести SWOT-аналіз сталого розвитку туристичної сфери в Запорізькому регіоні (для аналізу можна вибрати інший регіон, наприклад, де проживає здобувач).

ТЕСТИ

1. На початку яких років почали використовувати частіше термін «сталий туризм»:
а) 90-х років;
б) 70-х років;
в) 80-х років;
г) 2000-х років.

2. Вставте пропущений текст у визначення "сталий розвиток туризму означає ефективне управління всіма видами ресурсів, забезпечення задоволення .....за умов збереження культурної цілісності, екологічної безпеки, біологічного різноманіття та систем життєзабезпечення відпочинкового середовища»:
а) економічних, соціальних та естетичних потреб;
б) економічних, екологічних та культурних потреб;
в) природних, ринкових та демографічних вимог;
г) міждисциплінарних, проблемних і системних вимог.

3. Які вимоги повинен виконувати сталий туризм (викресліть зайву):
а) підтримувати основні екологічні процеси, забезпечити відтворення природних ресурсів та біорізноманіття;
б) раціонально використовувати природні ресурси, сприяти збереженню природної спадщини та біорізноманіття;
в) підтримувати соціально-культурну, історичну спадщину та традиції регіону, задіяного в туристичній сфері;
г) забезпечити отримання економічної дохідності та створення умов для соціального розвитку місцевих територій.

4. Основними видами сталого туризму є (викресліть зайвий):
а) лікувальний туризм;
б) екотуризм;
в) сільський туризм;
г) зелений туризм;
д) агротуризм;
е) м'який туризм.

5. Показники впливу на довкілля, які вже використовуються в стратегії збалансованого розвитку туризму (викресліть зайвий) :
а) обсяг комплексного економічного збитку від негативного впливу туризму на довкілля;
б) стан якості повітря, ґрунтів та водних об’єктів;
в) рівень забруднення природних ландшафтів;
г) кількість відвідувачів, які прибувають громадським транспортом;
д) кількість підприємств, які вживають заходів для захисту довкілля, наприклад, здійснюють повторну переробку сміття.

6. Основними проблемними питаннями на шляху проведення екологізації туристичної діяльності є:

а) усі разом взяті;
б) відсутність дієвої нормативно-правової бази, яка б ефективно регулювала, встановлювала основні поняття та особливості запровадження екологічно-орієнтованих видів туризму на території України;
в) недостатність фінансування, відсутність належного кадрового забезпечення;
г) відсутність досвіду організації екологічно-орієнтованих видів туризму.

7. Найбільш небезпечними є вплив туризму на (викресліть зайве):

а) споживання значної кількості енергії;
б) рослинний та тваринний світ;
в) санітарний стан території;
г) атмосферне повітря;
д) водні об'єкти;
е) грунт та рельєф.

8. Основні значення екологізації туризму для сталого розвитку полягають у (викресліть непотрібне):

а) створенні мережі інформаційних туристичних і курортних порталів в мережі Інтернет;
б) збереженні та відновлені вразливих, екологічно нестійких природних територій;
в) усуненні існуючих джерел впливів на довкілля в процесі туристичної діяльності;
г) узгодженому плануванні туристичної активності з іншими видами економічної діяльності;
д) впровадженні в туристичну галузь екологічно м'яких технологій;
е) мінімізації тисків на навколишнє середовище за рахунок рівномірного розподілу туристів (у часі і просторі) та створенні альтернативних зон відпочинку.

9. Найбільш перспективними видами туристичної діяльності, які найменш загрозливі для природи є:

а) санаторно-курортне оздоровлення, лікування, водний, мисливський, пішохідний, кінний, культурно-пізнавальний, екологічний, сільський, зелений та агротуризм;
б) діловий, релігійний, екологічний, сільський, зелений, агротуризм та екологічний;
в) санаторно-курортне оздоровлення, рекреаційний, спортивний, водний, мисливський, пішохідний та кінний;
г) лікувально-оздоровчий, водний, мисливський, пішохідний, кінний, культурно-пізнавальний, релігійний та автомобільний.

10. Екологічними проблемами, які створює туризм, є (викресліть зайву):

а) створення, з урахуванням соціально-економічних інтересів держави, ефективну модель інвестиційної політики в галузі туризму;
б) збільшення концентрацій туристичних потоків (особливо в межах природно-заповідних територій) ;

в) інтенсифікація ресурсоспоживання та природокористування (в умовах функціонування туристичної інфраструктури і створення туристичного продукту);
г) надмірна концентрація об'єктів туристичної інфраструктури на незначних за площею територіях;
д) забруднення і засмічування земельних ділянок, водних об'єктів (морів, озер, річок, ставків) внаслідок утворення несанкціонованих звалищ.

11. Принципи, які закладено в основі екологічного менеджменту туризму є наступними:
а) усі разом взяті;
б) орієнтації на екологічну свідомість туристів й організаторів туристичної діяльності;
в) економічної результативності та прибутковості туристичної галузі;
г) своєчасного, ефективного вирішення і попередження екологічних проблем відповідальності за екологічні наслідки управлінської діяльності.

12. Система планомірного, цілеспрямованого формування, регулювання і контролю за використанням природних ресурсів у процесі лікування, оздоровлення, купання, проведення дозвілля, ігор, прогулянок тощо з найбільшою екологічною та економічною ефективністю, це:
а) управління природокористуванням;
б) екологічний маркетинг;
в) менеджмент туризму;
г) складова туристичних ресурсів.

13. Процес екологізації системи управління в туризмі поєднує у собі:
а) плановий, організаційний, мотиваційний та контрольний аспекти;
б) розробку і впровадження екокультурних норм та правил поведінки в природному середовищі;
в) проектування та прокладання екотуристичних маршрутів, проведення екологічних тренінгів;
г) основні аспекти екологічного, зеленого, сільського та аграрного туризму.

14. Аспект екологічного менеджменту туризму, який орієнтований на створення більш якісного екологічного туристичного продукту та отримання економічного прибутку від його реалізації, це :
а) організаційний аспект;
б) плановий аспект;
в) мотиваційний аспект;
г) контрольний аспект.

15. Максимально допустиме туристичне навантаження на рекреаційно-туристичні ресурси країни або регіону, яке не порушує стійкість середовища та забезпечує можливість відтворення природо-ресурсної бази туристичного регіону, це:
а) логістичний потенціал ресурсної бази туризму;
б) матеріально-технічна база туризму;
в) туристичні ресурси, які формують туристичну зацікавленість;

г) логістична модель збалансованого розвитку.

16. Максимальне навантаження, яке може прийняти туристична територія (або конкретний туристичний об'єкт) без шкоди для місцевих ресурсів, без негативних вражень та погіршення стану здоров'я туристів від подорожі та виникнення екологічних, соціально-економічних проблем у місцевих мешканців, це:

а) допустиме туристичне навантаження;

б) менеджмент ресурсів;

в) логістична модель збалансованого розвитку;

г) мінімальне туристичне навантаження.

17. Допустиме туристичне навантаження поділяється на чотири основних види (викресліть зайвий):

а) економічно допустиме навантаження;

б) фізично допустиме навантаження;

в) екологічно допустиме навантаження;

г) туристичне психологічно та медично допустиме навантаження;

місцеве соціально-допустиме навантаження.

18. Географічна територія, яка має певні межі і може залучати й задовольняти потреби досить широкої групи туристів:

а) дестинація;

б) обмежена частина земної поверхні в природних, державних, адміністративних або умовних межах;

в) ареал;

г) сукупність земельних ділянок, які використовуються для розміщення об'єктів загального користування.

19. Прийнятий на міжнародному рівні коефіцієнт гостинності визначає за оптимальне співвідношення числа туристів та місцевих мешканців не вище, ніж:

а) один до трьох;

б) один до двох;

в) один до чотирьох;

г) один до одного.

20. Продовжіть твердження: "Специфічна роль в екологічному менеджменті відводиться…

а) мотивації;

б) функції контролю;

в) плановому аспекту;

г) організаційному аспекту.

Завдання для самостійної роботи студентів:

Завдання 1. Розглянути перелік завдань та індикаторів цілей сталого розвитку, наведеними у першому Добровільному національному огляді «Цілі сталого розвитку Україна» та виділити ті із них, які можуть використовуватися

для характеристики сталого розвитку туристичної галузі. Окремо навести стан досягнення виділених індикаторів у досліджуваному році та орієнтовний його розмір на 2030 рр. Для аналізу використати статистичні дані Моніторингового звіту «Цілі СР-Україна-2021», першого Добровільного національного огляду щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку та форму таблиці 1.

Таблиця 1

Завдання та стан досягнення окремих індикаторів сталого розвитку туристичної галузі

Ціль сталого розвитку	Завдання	Індикатори	202_ р. (факт)	2030 р. (орієнтир)
Ціль 1				
……				

Завдання 2. Здійснити SWOT-аналіз перспектив сталого розвитку туристичної сфери у Запорізькому (або іншому) регіоні України. Результати його проведення занести у таблицю 2.

Таблиця 2

SWOT-аналіз сталого розвитку туристичної сфери

Переваги (сильні сторони)	**Недоліки (слабкі сторони)**
Можливості	**Загрози**

Питання для самоконтролю:

9. На яких напрямах базується механізм забезпечення сталого розвитку ринку туристичних послуг? На вашу думку, який напрям є головним в сучасних умовах і чому?
10. Які існують види та принципи сталого туризму?
11. Які показники сталого розвитку туризму існують? Наведіть перелік тих, що використовуються в стратегії сталого розвитку туризму.
12. Які умови треба створити для функціонування туризму на засадах сталого розвитку?
13. У чому суть екологізації туризму в контексті сталого розвитку?
14. Які проблемні питання виникають на шляху проведення екологізації туристичної діяльності?

15. Які напрямки довкілля зазнають найбільш інтенсивного і небезпечного впливу туризму?
16. Що можна досягти за допомогою системи ефективного екологоорієнтованого управління?
17. На що повинна орієнтуватися сучасна система екологічного менеджменту туризму?
18. Що має на меті логістична модель збалансованого розвитку?

Список рекомендованої літератури

1. Борблік К. Е. Формування стратегії сталого розвитку ринку туристичних послуг України : дис... докт. філософії : 051 / Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Кривий Ріг, 2020. 209 с. URL: https://elar.tsatu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/98c92449-8eca-42e9-89ad-2f5e4ef74cd3/content
2. Гузь Д.О. Формування стратегії забезпечення стійкого економічного розвитку підприємств туристичної сфери : дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова, Одеса, 2018. 217 с. URL: https://tourlib.net/aref_tourism/guz.pdf
3. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь): навч. посіб. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 300 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/isayenko.htm
4. Осітнянко Д.О., Примак Т.Ю. Впровадження принципів сталого розвитку в туристичній індустрії. Електронне наукове фахове видання *«Ефективна економіка»,* № 1, 2020. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7612
5. Моніторинговий звіт «Цілі Сталого Розвитку -Україна-2021»: веб-сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/
6. Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку : [електронне видання] : матеріали доп. Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 23–24 жовт. 2014 р.) / голова редкол. С.В. Мельниченко. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 418 с.

Тема 8. СПІЛЬНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ РОЛЬ В СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Навчальні питання:

1. Стратегія сталого розвитку Європейського Союзу.
2. Спільна аграрна політика ЄС в контексті сталого розвитку.
3. «FARM TO FORK STRATEGY» як основа Європейської зеленої угоди (European Green Deal).

1. Стратегія сталого розвитку Європейського Союзу

Стратегія сталого розвитку є базовою стратегією Європейського Союзу і прописана у його базових документах. Євросоюз став міжнародним лідером у боротьбі проти змін клімату та у впровадженні низьковуглецевої, високотехнологічної, ресурсозберігаючої економіки. Стратегічним документом ЄС щодо стратегії сталого розвитку стала стратегія «Європа 2020», розроблена Європейською комісією та прийнята Європейською радою у 2010 р. Стратегія визначала три чіткі взаємопов'язані пріоритети розвитку ЄС до 2020 р.:

- розумне зростання (smart growth): розвиток економіки, що будується на знаннях та інноваціях;
- стале зростання (sustainable growth): розвиток ресурсозберігаючої, зеленої та конкурентної економіки;
- соціально орієнтоване зростання (inclusive growth): розвиток економіки, що забезпечує високу зайнятість населення, соціальний захист та розвиток територій.

Згідно з аналізом Євростату за 2020 р., переважна більшість цілей стратегії «Європа 2020» були досягнуті або, принаймні, близькі до досягнення. Так, згідно Європейської Екологічної агенції, 27 країн ЄС ще у 2019 році досягли скорочення викидів парникових газів на 24 % порівняно з 1990 роком, виконавши поставлену ціль у 20 % скорочення. Частка енергії, отриманої з відновлюваних джерел, у 2019 р. у країнах ЄС становила 18,9 %, дещо не досягнувши поставленої мети у 20 %.

Сьогодні ЄС аналізує свій прогрес у сталому розвитку за 10 основними напрямками і 100 індикаторами. Для кожного з напрямів визначений один головний індикатор, який, на думку експертів ЄС, найбільш повно відбиває стан справ за даним напрямом. Відповідні напрями та головні індикатори сталого розвитку ЄС є наступними (першим іде напрям, за ним відповідний індикатор):

- Соціально-економічний розвиток / Реальний ВВП на душу населення;
- Стале споживання та виробництво / Ресурсозбереження (оцінює затрати ресурсів на одиницю виробленої продукції);

- Соціальна захищеність / Кількість населення, яке піддається ризику бідності;

- Демографічні зміни / Рівень зайнятості старшого покоління;

- Громадське здоров'я / Середня тривалість життя та тривалість життя у здоровому стані;

- Зміни клімату та енергія / Викиди парникових газів та енергоспоживання;

- Сталий транспорт / Енергоспоживання транспорту порівняно з рівнем ВВП;

- Природний капітал / Загальний індекс диких птахів;

- Глобальне партнерство / Офіційна підтримка розвитку бідних країн;

- Гарне управління / (головний індикатор не визначено).

Найбільш амбітним пріоритетом стратегії сталого розвитку Європейського Союзу останніх років (грудень 2019 р.) стала стратегія Європейської Зеленої Угоди - European Green Deal (EU Green Deal — EGD), що передбачає не просто належний захист та збереження довкілля, а повну трансформацію економіки Євросоюзу з метою перетворення Європи на перший клімат-нейтральний континент, де негативний вплив людини на природне довкілля та клімат планети зведено до мінімуму. Це стратегія, яка має на меті перетворити ЄС на справедливе та квітуче суспільство з сучасною, ефективною та конкурентоспроможною економікою, де в 2050 р. не буде сумарного викиду парникових газів і де економічне зростання не відокремлене від використання ресурсів, це відповідь на глобальні виклики кліматичних змін, забруднення та втрати біорізноманіття, а, отже, позиціонування ЄС як глобального лідера в цій сфері.

Стратегія EU Green Deal складається з трьох частин:

(1) Трансформація економіки ЄС для сталого майбутнього: розробка комплексу глибоко трансформаційних політик та включення сталості у всі політики ЄС;

(2) ЄС як світовий лідер;

(3) Європейський кліматичний пакт.

CSRD (Corporate Sustainability Reporting Directive) — це нова директива Європейського Союзу, яка ставить перед компаніями завдання забезпечити повну прозорість у питаннях екологічної та соціальної відповідальності, а також корпоративного управління — ESG (Environmental (навколишнє середовище), Social (соціальний аспект) та Governance (управління)). Згідно з останніми змінами в законодавстві, де перше звітування відбудеться вже у 2025 році для багатьох підприємств Європи, що відповідають критеріям CSRD, а з 2026 року буде поширюватися на більшість малих і середніх підприємств (SMEs), а також на некомплексні кредитні установи. Сюди також включені українські компанії, які ведуть діяльність в ЄС або є частиною європейських холдингів.

2. Спільна аграрна політика ЄС в контексті сталого розвитку

Сільське господарство та сільські райони займають центральне місце в Європейській зеленій угоді (The European Green Deal). Серед ключових кроків та цілей реалізації Європейської зеленої угоди є наступні цілі, які безпосередньо пов'язані з сільським господарством та сільською місцевістю:

• Збільшити обов'язкову цільову частку відновлюваних джерел в енергетичному балансі ЄС до 40%.

• До 2030 року досягти загального скорочення кінцевого та первинного споживання енергії на 36-39%.

• Система оподаткування енергетичних продуктів також повинна підтримувати «зелений» перехід, надаючи відповідні стимули, зокрема мінімальні податкові ставки на опалення та транспорт.

• Забезпечити використання 49 % відновлюваних джерел енергії в будівлях до 2030 року.

• Збільшити використання відновлюваної енергії в опаленні та охолодженні на +1,1 відсоткового пункту щороку до 2030 року.

• Відновити європейські ліси, ґрунти, водно-болотні угіддя та торфовища, що збільшить поглинання CO2 і зробить наше середовище більш стійким до зміни клімату.

• Біоенергетика сприяє поетапній відмові від викопного палива та декарбонізації економіки ЄС. Зокрема, жорсткі нові критерії, щоб уникнути нестабільної вирубки лісу та захистити території з високою цінністю біорізноманіття.

Спільна аграрна політика (САП) стосується продуктів харчування, навколишнього середовища та сільської місцевості. САП — це партнерство між суспільством і сільським господарством, а також між Європою та її фермерами, яке забезпечує стабільне постачання продовольства, гарантує дохід фермерів, захищає навколишнє середовище та підтримує життєдіяльність сільських територій.

Сільське господарство відрізняється від більшості інших видів бізнесу, оскільки має наступні особливості:

• незважаючи на важливість виробництва продуктів харчування, дохід фермерів приблизно на 40% нижчий порівняно з несільськогосподарським доходом;

• сільське господарство більше залежить від погоди та клімату, ніж багато інших галузей;

• існує неминучий розрив у часі між споживчим попитом і фермерами, які можуть запропонувати — вирощування більше пшениці або виробництво молока неминуче вимагає часу. Будучи економічно ефективними, фермери повинні працювати в екологічно чистий спосіб і підтримувати наші ґрунти та біорізноманіття.

Невизначеність бізнесу та вплив сільського господарства на навколишнє середовище підтверджують значну роль, яку державний сектор відіграє для європейських фермерів. САП вживає таких заходів:

• підтримка доходів через прямі виплати забезпечує стабільність доходів і винагороджує фермерів за екологічно чисте сільське господарство та надання державних послуг, які зазвичай не оплачуються на ринках, наприклад, піклування про сільську місцевість;

• ринкові заходи для подолання складних ринкових ситуацій, таких як раптове падіння попиту через занепокоєння здоров'ям або падіння цін у результаті тимчасового надлишку пропозиції на ринку;

• заходи розвитку сільських територій з національними та регіональними програмами для вирішення конкретних потреб і проблем, з якими стикаються сільські території;

• Європейський фонд сільськогосподарських гарантій (EAGF) надає пряму підтримку та фінансує ринкові заходи;

• Європейський аграрний фонд розвитку сільської місцевості (EAFRD) фінансує розвиток сільської місцевості.

2 грудня 2021 року було офіційно ухвалено угоду про реформу Спільної аграрної політики. Нове законодавство, яке набуло чинності у 2023 році, прокладає шлях до більш справедливої, екологічнішої та більш орієнтованої на продуктивність САП. Вона буде спрямована на забезпечення сталого майбутнього для європейських фермерів, надання більш цілеспрямованої підтримки невеликим фермам і надання більшої гнучкості для країн ЄС для адаптації заходів до місцевих умов.

Нова САП стане ключовим інструментом у досягненні амбіцій FARM TO FORK STRATEGY та Стратегії біорізноманіття до 2030 року.

Дев'ять цілей стратегічного плану САП, 2023-2027 рр.:

1) підвищення конкурентоспроможності;

2) місце фермерів у ланцюгу створення доданої вартості;

3) клімат, заходи: врахування Green Deal, стратегії Farm-to-Fork, стратегії біорізноманіття;

4) стале управління ресурсами;

5) збереження ландшафтів і біорізноманіття;

6) підтримка зміни поколінь;

7) динамічний сільський розвиток; міжгалузеві аспекти: знання та інновації, стійкий розвиток, спрощення;

8) продовольча безпека, якість і добробут тварин;

9) забезпечення доходів, 3 спільні цілі: стійкість до криз, довкілля та клімат, сільська місцевість.

Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року — це комплексний і довгостроковий план із захисту природи та припинення деградації екосистем. Стратегія має на меті вивести біорізноманіття Європи на шлях відновлення до 2030 року та містить конкретні дії та зобов'язання. Це пропозиція щодо внеску ЄС у майбутні міжнародні переговори щодо глобальної системи

біорізноманіття після 2020 року. Будучи основною частиною Європейської зеленої угоди, він також підтримуватиме відновлення екології після пандемії Covid-19.

3. «FARM TO FORK STRATEGY» як основа Європейської зеленої угоди (European Green Deal)

FARM TO FORK STRATEGY лежить в основі Європейської зеленої угоди (European Green Deal) з метою зробити харчові системи справедливими, здоровими та екологічно чистими. Дослівно «FARM TO FORK STRATEGY» перекладається як СТРАТЕГІЯ ВІД ФЕРМИ ДО ВИЛКИ. В українській літературі частіше використовується не дослівний переклад, а такий: ВІД ФЕРМИ ДО СТОЛУ. Переведення харчових систем на шлях сталого розвитку також відкриває нові можливості для операторів у ланцюжку створення вартості харчових продуктів.

FARM TO FORK STRATEGY повинна забезпечити:

- стале виробництво харчових продуктів (первинне виробництво);
- стале виробництво харчових продуктів та розподіл (перероблення та розподіл);
- стале споживання продуктів харчування;
- запобігання втратам харчових продуктів і утворенню відходів.

Стале виробництво харчових продуктів (первинне виробництво).

Етап первинного виробництва — це місце походження харчового продукту: ферма, де вирощують сільськогосподарську продукцію, або море, де ловлять рибу. FARM TO FORK STRATEGY спрямована на зменшення впливу первинного виробництва на навколишнє середовище та клімат, одночасно забезпечуючи справедливі економічні прибутки для фермерів, рибалок і виробників аквакультури.

Стратегія встановлює цілі щодо значного зменшення використання та ризику хімічних пестицидів, використання добрив і продажу антимікробних препаратів, а також збільшення сільськогосподарських угідь під органічне землеробство. Вона також буде спрямована на покращення добробуту тварин, захист здоров'я рослин і сприяння прийняттю нових екологічних бізнес-моделей, циркулярної біоекономіки та переходу до сталого виробництва риби та морепродуктів.

Перероблення та розподіл харчових продуктів.

FARM TO FORK STRATEGY мобілізує харчову промисловість для підвищення доступності здорових, стійких продуктів харчування. Мета полягає в тому, щоб зменшити загальний вплив харчової системи на навколишнє середовище та полегшити прийняття здорового харчування.

Європейська комісія вживатиме заходів для розширення та просування екологічних методів виробництва та циклічних бізнес-моделей у харчовій промисловості та роздрібній торгівлі, зокрема для малих та середніх підприємств (МСП).

Стале споживання продуктів харчування.

FARM TO FORK STRATEGY спрямована на покращення доступності та ціни на екологічно чисті продукти харчування, а також на сприяння прийняттю споживачами здорових і стійких дієт. Ключові елементи включають покращення інформування споживачів, посилення сталих закупівель продовольства та заохочення до прийняття фіскальних заходів, які підтримують стале споживання продуктів харчування.

Запобігання втратам харчових продуктів і утворенню відходів.

Економіка замкнутого циклу повинна зберігати додану вартість продуктів та запобігати утворенню відходів. Така концепція передбачає, що ресурси утримуються в економіці навіть тоді, коли продукт досягнув кінця свого життєвого циклу, так щоб ресурси могли бути використані знову, що створить їх подальшу додаткову цінність. Перехід до економіки замкнутого циклу вимагає змін у шкалі цінностей, від дизайну продукту до нових бізнес та ринкових моделей, від нових шляхів перетворення відходів в ресурси до нових моделей поведінки споживачів. Мається на увазі повна зміна системи та інновації не тільки у технологіях, але і у логістиці, суспільстві, фінансах та політиці.

В економічно розвинених регіонах до продовольчих відходів призводить велика кількість і широкий спектр брендів постачальників. Роздрібні магазини повинні замовити різні типи продуктів того ж виробника, щоб мати можливість встановити вигідні ціни. Споживачі також очікують, що в магазинах буде доступний широкий асортимент товарів, що вимагає залучення широкого спектру виробників різних брендів. Проте широкий асортимент продукції збільшує ймовірність того, що деякі з них досягають своєї дати кінцевого споживання до того, як вони будуть продані. Таким чином, перед продавцями продовольства виникає дилема: з одного боку, для залучення ширшого кола споживачів, необхідність максимального заповнення полиць схожою продукцією, а з іншого – можливість ігнорування цими ж споживачами продуктів харчування, близьких до закінчення кінцевого терміну вживання через наявність її великої кількості. Особливо ця проблема відчутна для невеликих роздрібних магазинів.

В Україні, на відміну від країн ЄС, до високих втрат продовольства призводить також недостатня розвиненість переробних потужностей. Вітчизняна харчова промисловість не здатна обробляти та зберігати свіжою сільськогосподарську продукцію, яка б могла задовольнити наявний попит. Частково ця проблеми зумовлена сезонністю виробництва сільськогосподарської продукції та необхідністю значних інвестицій у споруди, які не будуть використовуватися впродовж усього року. Одним із напрямів вирішення цієї проблеми є договірний господарський зв’язок між переробниками та товаровиробниками. Уряду потрібно забезпечити сприятливе конкурентне середовище й інвестиційний клімат, які стимулюватимуть приватний сектор інвестувати в харчову промисловість і

працювати більш тісно з товаровиробниками для вирішення проблем постачання.

Практичне (семінарське) заняття:

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ В УКРАЇНІ

Мета: ознайомитися із основними документами Стратегії сталого розвитку Європейського Союзу та виділити пріоритетні напрями спільної аграрної політики ЄС (САП) в контексті сталого сільського розвитку та можливості їх застосування в Україні.

При опрацюванні теми студент повинен:

знати:

а) визначення терміну «сільський розвиток»;

б) основні напрями та головні індикатори сталого розвитку ЄС;

в) сутність спільної аграрної політики ЄС в контексті сталого розвитку;

г) стратегію «FARM TO FORK STRATEGY», яка лежить в основі Європейської зеленої угоди (European Green Deal);

д) відповідь на основні питання теми:

1. Три взаємопов'язані пріоритети розвитку ЄС до 2020 р. та їх основні цілі, визначені Стратегією «Європа 2020».
2. Стала стратегія Європейської Зеленої Угоди (The European Green Deal).
3. Відповідні напрями та головні індикатори сталого розвитку ЄС.
4. Конкретна політика, заходи та сутність трьох складових Стратегії EU Green Deal (EGD)
5. Характеристика спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу.
6. Дев'ять цілей стратегічного плану САП на 2023-2027 рр. та їх взаємозв'язок із іншими стратегіями сталого розвитку ЄС.
7. Чотири цілі, які повинна забезпечити FARM TO FORK STRATEGY та їх характеристика.

уміти:

а) виконувати тестові завдання для поточної перевірки знань та давати відповіді на контрольні питання теми;

б) визначати із системи індикаторів сталого розвитку показники, які характеризують сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості в України;

в) оцінити участь різних форм господарювання у зрівноваженому розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні.

ТЕСТИ

1. **Яка стратегія стала Стратегічним документом Європейського Союзу щодо стратегії сталого розвитку:**

а) «Європа 2020»;
б) European Green Deal;
в) «Farm to fork strateqy»;
г) «Європа 2010».

2. **Які три чіткі взаємопов'язані пріоритети розвитку визначала Стратегія ЄС до 2020 р. (викресліть зайвий):**

а) впровадження стратегії ЄС у формі Європейської Зеленої Угоди (The European Green Deal);
б) розумне зростання (smart growth): розвиток економіки, що будується на знаннях та інноваціях;
в) стале зростання (sustainable growth): розвиток ресурсозберігаючої, зеленої та конкурентної економіки;
г) соціально орієнтоване зростання (inclusive growth): розвиток економіки, що забезпечує високу зайнятість населення, соціальний захист та розвиток територій.

3. **Який індикатор відповідає одному із головних напрямів сталого розвитку ЄС "Соціально-економічний розвиток":**

а) реальний валовий внутрішній продукт на душу населення;
б) ресурсозбереження;
в) середня тривалість життя та тривалість життя у здоровому стані;
г) кількість населення, яке піддається ризику бідності.

4. **Який індикатор відповідає одному із головних напрямів сталого розвитку ЄС "Демографічні зміни":**

а) рівень зайнятості старшого покоління;
б) середня тривалість життя та тривалість життя у здоровому стані;
в) кількість населення, яке піддається ризику бідності;
г) офіційна підтримка розвитку бідних країн.

5. **Який напрямок сталого розвитку ЄС знаходиться у загрозливому стані:**

а) "Природний капітал";
б) "Зміни клімату та енергія";
в) "Демографічні зміни";
г) "Громадське здоров'я";
д) "Сталий транспорт".

6. **Яких напрямів стосується Спільна аграрна політика (САП) Європейського Союзу?:**

а) продуктів харчування, навколишнього середовища та сільської місцевості;
б) сільського господарства, Європейського кліматичного пакту та продуктів харчування;

в) безпеки продуктів харчування,поводження з відходами та навколишнього середовища;
г) продуктів харчування, сільської місцевості та зменшення забруднення.

7. Спільна аграрна політика ЄС спрямована на те, щоб (викресліть зайве):

а) впровадити системи оподаткування енергетичних продуктів, яка повинна підтримати «зелений» перехід до сталого розвитку;
б) підтримувати фермерів і покращувати продуктивність сільського господарства, забезпечуючи стабільне постачання доступних продуктів харчування;
в) захистити фермерів Європейського Союзу, щоб вони заробляли на "розумне" життя;
г) допомогти в боротьбі зі зміною клімату та в раціональному управлінні природними ресурсами;
д) підтримувати сільські території та ландшафти в ЄС;
е) підтримувати життя сільської економіки шляхом сприяння створенню робочих місць у сільському господарстві, агропродовольчій промисловості та суміжних секторах.

8. Яких заходів вживає САП для фермерів ЄС (викресліть неактуальний):

а) збільшення використання відновлюваної енергії в опаленні та охолодженні сільських територій;
б) підтримка доходів через прямі виплати забезпечує стабільність доходів і винагороджує фермерів за екологічно чисте сільське господарство;
в) ринкові заходи для подолання складних ринкових ситуацій (раптове падіння попиту);
г) заходи розвитку сільських територій з національними та регіональними програмами для вирішення конкретних потреб і проблем сільських територій.

9. Впровадження FARM TO FORK STRATEGY повинне забезпечити (викресліть зайве):

а) сталий розвиток та управління ресурсами сільської місцевості;
б) стале виробництво харчових продуктів (первинне виробництво);
в) стале виробництво харчових продуктів та розподіл (перероблення та розподіл);
г) стале споживання продуктів харчування;
д) запобігання втратам харчових продуктів і утворенню відходів.

10. Яка із наведених дій FARM TO FORK STRATEGY не відноситься до напряму забезпечення сталого виробництва продуктів харчування:

а) відновлення осушених торфовищ під сільськогосподарське використання;
б) оцінка та перегляд існуючого добробуту тварин;

в) перегляд відповідних Інструкцій щодо засобів захисту рослин та мікроорганізмів, які використовуються в засобах захисту рослин;
г) впровадження вуглецевого сільського господарства в ЄС.

11. Цілі FARM TO FORK STRATEGY щодо значного зменшення використання та ризику хімічних пестицидів, використання добрив і продажу антимікробних препаратів, а також збільшення сільськогосподарських угідь під органічне землеробство відносяться до:

а) стале виробництво харчових продуктів (первинне виробництво);
б) стале виробництво харчових продуктів та розподіл (перероблення та розподіл);
в) запобігання втратам харчових продуктів і утворенню відходів;
г) стале споживання продуктів харчування.

12. Пропозиція щодо сталої системи маркування харчових продуктів для надання споживачам можливості робити екологічний вибір продуктів харчування, відноситься до:

а) стале споживання продуктів харчування;
б) стале виробництво харчових продуктів (первинне виробництво);
в) стале виробництво харчових продуктів та розподіл (перероблення та розподіл);
г) запобігання втратам харчових продуктів і утворенню відходів.

13. В Україні, на відміну від країн ЄС, до високих втрат продовольства призводить такий основний фактор, як:

а) недостатній розвиток переробних потужностей;
б) наближений термін кінцевого споживання продуктів;
в) високі запаси продовольства у домогосподарствах;
г) втрата смакових властивостей продуктів.

Завдання для самостійної роботи студентів:

Завдання 1. Розглянути перелік завдань та індикаторів цілей сталого розвитку, наведеними у першому Добровільному національному огляді «Цілі сталого розвитку Україна» та виділити ті із них, які можуть використовуватися для характеристики сталого розвитку сільського господарства та сільської місцевості в Україні. Окремо навести стан досягнення виділених індикаторів у досліджуваному році та орієнтовний його розмір на 2030 рр. Для аналізу використати статистичні дані Моніторингових звітів «Цілі СР-Україна», першого Добровільного національного огляду щодо прогресу України у досягненні Цілей Сталого Розвитку та форму таблиці 1.

Таблиця 1

Завдання та стан досягнення окремих індикаторів сталого розвитку сільського господарства та сільської місцевості

Ціль сталого розвитку	Завдання	Індикатори	202_ р. (факт)	2030 р. (орієнтир)
Ціль 1				
……				

Завдання 2. Оцінити участь різних форм господарювання у сталому розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні. Порядок оцінки передбачає позиціонування кожної форми господарювання за кожним запропонованим критерієм.

А – агрохолдинги;
П – середні та малі сільськогосподарські підприємства;
Ф – фермерські господарства з найманою робочою силою;
С – сімейні фермерські господарства;
О – особисті селянські господарства.

Критерії	Оцінка										
	-5	-4	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
1. Економічний блок											
1.1. Вклад у продовольчу безпеку України											
1.2. Виконання бюджетоутворювальної функції											
1.3.Валютні надходження від експорту сільськогосподарської продукції											
1.4. Формування широкого (+), малого (-) асортименту сільськогосподарської продукції											
1.5. Вплив на впорядкування галузевої											

структури сільського господарства											
1.6. Роль в активізації підприємництва на селі											
1.7. Участь у формуванні місцевого продовольчого ринку											
1.8. Якість сільськогосподарської продукції											
1.9. Економічна перспектива (орієнтація на безперервність діяльності)											
1.10. Виробнича гнучкість та кризостійкість											
1.11. Диверсифікація виробництва											
1.12. Інноваційність та модернізація виробництва											
1.13. Продуктивність праці нижчий рівень (-), вищий рівень (+)											
2. Екологічний блок											
2.1. Організація ведення органічного землеробства											
2.2. Генерування і використання бази органічних добрив											
2.3. Застосування науково обґрунтованих багатопільних сівозмін											
2.4. Моноспеціалізація, монокультуризація у рослинництві надмірний рівень (-), допустимий рівень (+)											
2.5. Дотримання санітарних норм у тваринництві											
2.6. Хімічне забруднення землі надмірний рівень (-), гранично допустимий рівень (+)											

2.7. Забруднення довкілля надмірний рівень (-), гранично допустимий рівень (+)											
2.8. Розораність ґрунтів надмірний рівень (-), допустимий рівень (+)											
2.9. Збереження біологічного розмаїття											
2.10. Контроль щодо дотримання норм застосування хімічних засобів у процесі виробництва і зберігання продукції											
2.11. Водоємкість виробництва надмірний рівень (-), допустимий рівень (+)											
2.12. Деградація ґрунтів внаслідок їхнього виснаження											
3. Соціальний блок											
3.1. Доходи зайнятих низькі (-), високі (+)											
3.2. Підвищення зайнятості на сільських територіях											
3.3. Забезпечення зайнятості сільського населення у віці старше 55 років											
3.4. Забезпечення умов для професійної реалізації молодих кадрів											
3.5. Формування прошарку середнього класу сільського населення											
3.6. Збереження сільського типу поселення, родинних звичаїв і традицій із зміною поколінь											
3.7. Соціальна відповідальність (участь у вирішенні соціальних											

проблем працівників, громади, контрагентів)											
3.8. Послаблення трудової міграції											
3.9. Участь у створенні та функціонуванні соціальних об'єктів на селі											
3.10. Підтримка об'єктів культурно-історичної спадщини											
3.11. Активна громадянська позиція											

Завдання 3. Вибрати одну із запропонованих тем і написати реферат:

1. Трансформація економіки ЄС для сталого майбутнього.
2. Імпементація стратегії сталого розвитку в агарному секторі економіки України.
3. Спільна аграрна політика для розвитку сільської місцевості.
4. Стале виробництво харчових продуктів "від лану до столу".
5. Стратегія сталого розвитку: виклики для України.
6. Європейська зелена угода (European green deal).

Питання для самоконтролю:

1. В яких стратегічних документах ЄС та коли прописана стратегія «Європа 2020»?
2. Які основні цілі визначала стратегія сталого розвитку «Європа 2020» та якого рівня досягло їх виконання?
3. Що передбачає Європейська Зелена Угода (The European Green Deal), як найбільший пріоритет стратегії сталого розвитку Європейського Союзу останніх років?
4. Чому сільське господарство та сільські райони займають центральне місце в Європейській зеленій угоді?
5. Коли була започаткована САП ЄС і на що вона спрямована?
6. Як здійснюється фінансування САП в рамках бюджету ЄС?
7. Які цілі стратегічного плану САП на 2023-2027 рр.?
8. Що має на меті Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року?
9. Які цілі містять пропозиції Європейської комісії щодо закону про відновлення природи?
10. Яким чином FARM TO FORK STRATEGY спрямована на прискорення нашого переходу до сталої харчової системи?
11. Які дії для сталого перероблення та розподілу харчових продуктів встановлює FARM TO FORK STRATEGY?

12. Які дії для сталого споживання продуктів харчування встановлює FARM TO FORK STRATEGY?

Список рекомендованої літератури

1. Махмудов Х.З., Устік Т.В. Напрямки імпементації стратегії сталого розвитку в агарному секторі економіки України. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва*. Серія „Економічні науки”. № 4. 2018, С. 31-41.
2. Перший Добровільний національний огляд Цілі сталого розвитку: Україна. URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a0fc2a99-ada3-4a6d-b65b-cb542c3d5b77&title=DobrovilniiNatsionalniiOgliadSchodoTsileiStalogoRozvitkuVUkraini
3. Роман Корінець. Посібник для фахівців з аграрного та сільського розвитку територіальних громад. Київ. 2023. 157 с. URL: https://edorada.org/articles/601
4. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти [Електронний ресурс]: підручник / І.Л. Якименко, Л.П. Петрашко, Т.М. Димань, О.М. Салавор, Є.Б. Шаповалов, М.А. Галабурда, О.В Ничик, О.В. Мартинюк. К.: НУХТ, 2022. 337 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7990/1/stratehiia_staloho.pdf.

Тема 9. СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Навчальні питання:

1. Регіональні аспекти сталого розвитку.
2. Економічні, соціальні і екологічні аспекти сталого розвитку територіальних громад.
3. Стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій.

1. Регіональні аспекти сталого розвитку

При дослідженні регіональної проблематики треба мати на увазі, що в якості регіону може розглядатися будь-яка територія. Якісній характеристиці регіону повинна бути притаманна певна цілісність, яка об'єднує близькі за своєю сутністю одиниці. Ними можуть бути земельні ресурси, надра, населені пункти, адміністративно-територіальні утворення, природно-географічні утворення тощо.

У функціональному розумінні регіон включає певну множинність виокремлених ознак чи явищ, для забезпечення яких має функціонувати їхня організація на приданій їм території. З цих позицій може бути прийнятною більш широка трактовка поняття регіону як «особливого виду території, що характеризується специфічною цілісністю, велика територіальна одиниця (група земель, штатів чи держав)».

В ухваленій конференцією ООН з питань навколишнього середовища та розвитку Програмі дій «Порядок денний на XXI століття» зазначається, що більшість ресурсно-екологічних, соціальних та економічних проблем і їх вирішення залежать від характеру місцевих умов. Відповідно до цього участь і співробітництво місцевих органів управління слід віднести до вирішальних чинників у досягненні поставлених цілей сталого розвитку. Адже саме регіональні та місцеві органи створюють економічну, соціальну й екологічну інфраструктуру, управляють нею, підтримують її, визначають у регіонах політику і норми в галузі охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів, надають допомогу в реалізації національних, регіональних і місцевих ресурсно-екологічних пріоритетів. Органи управління відіграють також важливу роль в освіті громадськості, її мобілізації та орієнтуванні на досягнення цілей сталого розвитку.

Регіон як поняття є своєрідною формою економічного, соціального і екологічного уявлення про географічний простір-час (рис. 1), а також мобілізації з цією метою матеріальних, трудових, фінансових та інтелектуальних ресурсів. В будь-якому регіоні сформувалися і функціонують специфічні територіально-виробничі та соціально-поселенські системи, які характеризуються певною структурою і мають великі відмінності; кожному регіону властиві специфічні природно-екологічні умови.

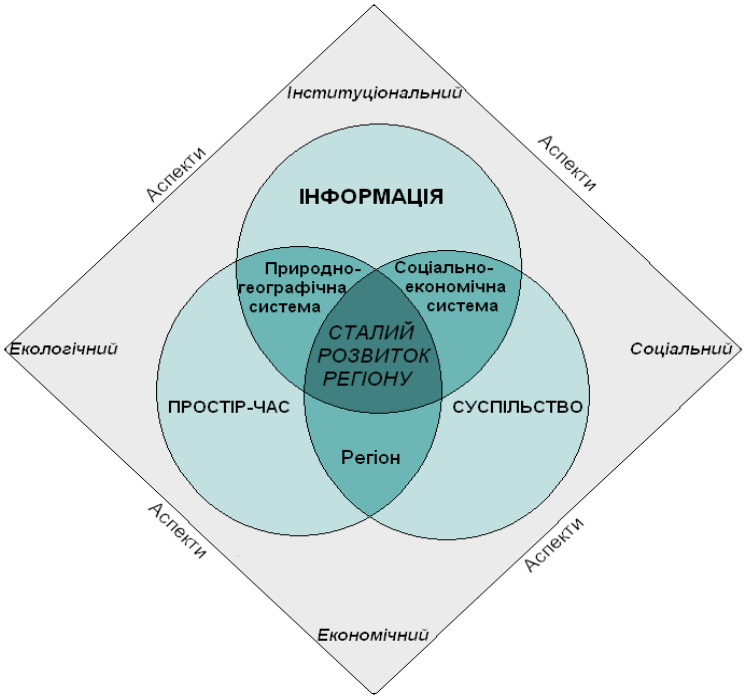

Рис. 1 Логіко-структурне відображення розуміння поняття «*сталий розвитку регіону»*

Найважливіша передумова переходу регіонів до сталого розвитку полягає у всебічному збалансуванні і оптимізації інтересів соціального прогресу, екології та економіки за максимально можливою кількістю демографічних, соціальних, екологічних, економічних, виробничих і техніко-технологічних параметрів і показників.

Одночасно із розробленням Національних стратегій сталого розвитку, мають бути розроблені й відповідні регіональні стратегії, а на їхній основі регіональні програми переходу на принципи сталого розвитку і довгострокові плани конкретних дій у цьому напрямі. Без таких винятково важливих документів, підготовлених із залученням не лише вчених різних наукових напрямів, а й практичних працівників регіональних і місцевих органів управління та фахівців окремих підприємств і галузей народного господарства, неможлива ефективна реалізація Національної та регіональних стратегій сталого розвитку.

В сучасній теорії сталого розвитку отримав визнання той факт, що одним із самих ефективних і результативних способів прив'язки цілей «Порядку денного на XXI століття» є розробка «Місцевих порядків денних на XXI століття». Світовий досвід переходу країн до сталого розвитку показав, що сталий розвиток може бути досягнутий перш за все на місцевому рівні, і потім розповсюдитися на значно більші території.

До завдань державної регіональної політики сталого розвитку можна віднести наступні.

1. Перехід на використання екологічних природо-, енерго- і матеріало-зберігаючих технологій, що дасть можливість покращити стан довкілля, дозволить вирішувати ресурсно-екологічні проблеми, а це позитивно вплине і

на якість життя та стан здоров'я населення.

2. Раціональне природокористування, охорона і створення умов для відтворення природних ресурсів, рекреаційне природокористування, підтримання екологічної безпеки, що сприяло б екологічному благополуччю населення.

3. Регулювання демографічної ситуації в регіонах, забезпечення соціальної справедливості та соціальних гарантій населенню, створення гідних умов та оплати праці з метою покращення матеріального добробуту та соціального благополуччя кожної родини.

Реалізація економічних реформ неможлива без децентралізації, метою якої є створення нових самодостатніх місцевих громад з розширеними повноваженнями для надання якісних послуг населенню. Водночас децентралізація неможлива без проведення адміністративно-територіальної реформи. Процес формування об'єднаних територіальних громад в Україні відбувається доволі повільно. Існує проблема узгодження інтересів у межах одного регіону, тобто інтересів районів, міст, сіл та селищ. Часто на практиці з'ясовується, що пріоритети адміністративних одиниць у межах одного району можуть кардинально відрізнятися одна від одної. Це при умові наявності таких стратегій. Необхідно узгодити усі стратегії розвитку адміністративно-територіальних одиниць у межах регіону. Експерти наголошують, що прозорість та публічність у цьому процесі є запорукою успіху, адже формування перспективних планів та стратегій розвитку, проведення громадських обговорень, ухвалення рішень про об'єднання передбачає залучення великої кількості учасників (територіальна громада, органи місцевого самоврядування «базового рівня», обласна рада, обласна державна адміністрація, громадські організації, науково-дослідні установи та ін.).

2. Економічні, соціальні і екологічні аспекти сталого розвитку територіальних громад

Сталий соціально-економічний розвиток покликаний враховувати особливості природних циклів та передбачати заходи щодо їх ефективного відновлення. Належна якість природного середовища в процесі саме такого розвитку має розглядатися не лише як необхідна передумова, а й як кінцевий результат.

Багато учених, які вивчають особливості застосування стратегії сталого розвитку в сучасній державі, бачать взаємозв'язок соціальних, економічних і екологічних параметрів і розглядають їх в єдиному комплексі. Також при розробці критеріїв стійкого розвитку відображаються ці три найважливіших складових компоненту. Негативний світовий фінансово-економічний стан став причиною різкого падіння економіки, загострення соціальних проблем і неясних перспектив на майбутнє.

Ці обставини диктують необхідність пошуку шляхів комплексного рішення економічних, соціальних і екологічних проблем в умовах глобалізації

і ставлять проблему переходу України на модель стійкого соціально-економічного розвитку в розряд найбільш актуальних. При цьому головною «ареною» для впровадження принципів і механізмів сталого розвитку виступають регіони. Для здійснення цього регіони наділені відповідним юридичним статусом, володіють певною правомочністю, мають органи влади і управління.

Вчені виділяють сім основних блоків чинників стійкого розвитку регіонів:

1) Екологічні чинники, до блоку яких відносяться природно-кліматичні умови і техногенні забруднення. При цьому до техногенних забруднень відносяться не забруднення на території регіону, але і трансграничні забруднення атмосферного повітря, водних об'єктів тощо, причому не тільки по відношенню до інших держав, але і по відношенню до інших регіонів і територій країни;

2) Фінансово-економічні чинники, до яких слід віднести:

стабільність бюджету регіону, незалежність від дотацій і трансфертів інших бюджетів;

участь регіону у державних цільових програмах, національних проектах, стратегіях розвитку;

діяльність кредитних установ, страхових і інших компаній, що здійснюють діяльність в регіоні;

вплив економічної нестабільності, що спостерігається в цілому в регіоні.

3) Промислово-виробничі чинники, такі як наявність на території регіону потужної виробничої бази; різних мінеральних ресурсів; залежність регіону від монополій, що в ньому створюються.

4) Наявність в регіоні розвиненої інфраструктури. До цього блоку слід віднести такі чинники, як:

наявність і стан в регіоні автодорожньої і залізничної мережі, аеродромів, річкових і морських портів;

зв'язок, телекомунікації;

ринкова інфраструктура регіону.

5) Продовольча безпека регіону включає чинники:

комплексний стан сільського господарства регіону;

стан торгової мережі;

наявність і розвиток переробних підприємств на території регіону;

діяльність вертикально-інтегрованих комплексів в агропромисловому комплексі регіону.

6) Регіональний маркетинг об'єднує такі чинники, як впізнанність регіону у засобах масової інформації; бренди регіону; національні, регіональні свята, урочистості, які організовані і проводяться на території регіону.

7) Соціальна сфера, культура, громадська діяльність включає групу таких чинників, як:

розвинена соціальна сфера;

наукові, освітні установи;

наявність кваліфікованих трудових ресурсів і робочих місць;

установи культури і мистецтва, заходи;

діяльність громадських організацій різної спрямованості;

міжнаціональні і міжрелігійні відносини, присутні серед населення регіону.

Умовно в даних семи блоках чинників можна виділити три основні групи чинників стійкого розвитку, які можуть бути застосовані до певної території:

Екологічні чинники (об'єднують екологічні і фактори продовольчої безпеки території).

Фінансово-економічні чинники (об'єднують економічні промислово-виробничі, фактори наявності розвиненої інфраструктури і продовольчої безпеки території).

Суспільно-громадські чинники (об'єднують фактори соціальної сфери, культури, громадської діяльності і регіонального маркетингу).

Незважаючи на безперервну трансформацію виробничих галузей, Україна має найвищий серед європейських держав інтегральний показник антропогенних навантажень на навколишнє природне середовище. Доводиться констатувати, що багато проблем соціально-економічної та екологічної незбалансованості починали формуватися на рівні регіону і лише пізніше набували національних масштабів. Наразі вони характеризуються значними регіональними відмінностями. Це стосується як стану соціальних процесів, особливо рівня якості життя населення, так і рівня економічного розвитку й раціонального використання природно-ресурсного потенціалу в регіонах. Вирішення зазначених проблем необхідно розпочинати з розроблення єдиної методології формування концептуальних підходів до розвитку і територіальної організації країни. Екологічна система регіону є базовою для забезпечення сталого розвитку інших систем – економічної та соціальної.

3. Стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій

Прагнення України до інтеграції у європейське співтовариство потребує розробки заходів і механізмів сталого розвитку українського села та якнайскорішого прийняття рішень у цій сфері розвитку людського потенціалу нашої держави. Без подолання негативних тенденцій у розвитку сільських територій, на яких проживає майже третина населення України, наша країна не зможе ефективно конкурувати з іншими країнами. Сільське населення України складає 31 % наявного населення, а сільськогосподарські угіддя – 70 % земельного фонду країни. Отже, сталість розвитку сільських територій значною мірою визначає забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Зарубіжний досвід процесів децентралізації, зокрема в Швеції, Польщі та інших європейських країнах, свідчить про успішність цих процесів і про їх позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни. Серед основних

позитивних результатів децентралізації слід відмітити активізацію співпраці бізнесу з місцевою владою, розвиток малого і середнього бізнесу, конструктивне вирішення громадами власних проблем, формування достатнього рівня доходів на місцевих рівнях для розвитку громад і самофінансування проектів, ефективне використання ресурсного потенціалу, диверсифікація місцевої економіки з метою забезпечення ефективної зайнятості населення і зростання рівня їх доходів. Саме ці цілі мають покладатися в основу реформи децентралізації в Україні.

На сільських територіях високими темпами і у великих масштабах відбувається знелюднення, що за теорією просторової економіки неминуче призведе до зниження капіталізації активів, як виробничого, так і природного характеру. Зменшиться продуктивна інвестиційна привабливість (інвестиція з довгостроковою виробничою перспективою), натомість буде створено ґрунт для масової спекуляції землею. Отже, можна зробити висновки:

- наявні проблеми ігнорування фундаментальних основ сільського розвитку;
- політика не змодельована та не адаптована до стану національних інститутів;
- де-юре відсутня, а де-факто реалізується агрохолдингова модель сільського розвитку.

Стратегічною метою сталого розвитку сільських територій визначено забезпечення збалансованого економічного, демографічного, соціального та екологічного розвитку сільських територій на основі підвищення конкурентоспроможності й дохідності сільськогосподарського виробництва, диверсифікації господарської діяльності та розширення несільськогосподарського підприємництва на селі, охорони й раціонального використання природних, трудових і виробничих ресурсів сільських територій, досягнення соціальних стандартів і нормативів проживання для сільського населення.

Розвиток сільських територій України зумовлений нагальною вимогою сучасності позбутися негативних реалій, що накопичилися в аграрній і соціальній сферах села. Відповідно вибрані і наступні пріоритети сталого розвитку.

Стратегічний пріоритет «Збереження сільської поселенської мережі та покращення відтворення людності». В основі досягнення його цілей – задоволення потреб людини, створення привабливих умов для проживання і праці в сільській місцевості, які визначають економічний та соціальний вектори сталого розвитку. Доступність сільського населення до послуг соціального спрямування низька і з року в рік знижується, погіршується їх асортимент та якість. Нині у 52 % загальної кількості сіл відсутній обов’язковий для кожного села фельдшерсько-акушерський пункт. Лише 34 % сіл забезпечені дитячими дошкільними установами, школами – 41 %.

За пріоритетом «Соціальний захист сільського населення» передбачається формування умов для сталого розвитку сільських територій

пов’язане з вирішенням соціальних проблем села, досягненням соціальних стандартів і нормативів проживання для сільського населення. Загальною метою досягнення цілей є створення соціальної повноцінності сільських територій для забезпечення доступу кожної людини до життєво необхідних соціальних благ незалежно від місця проживання.

Мета пріоритету «Забезпечення сільських жителів якісною медичною допомогою» полягає у формуванні якісно нової системи надання кваліфікованої медичної допомоги на основі максимального збереження наявної й розбудови нової мережі закладів охорони здоров’я, розвитку нових прогресивних форм медичного обслуговування та збереження його доступності.

Стратегічний пріоритет «Доступність загальної освіти на селі» передбачає забезпечення оптимальної доступності здобуття якісної дошкільної, загальної середньої (як обов’язкових) освіти кожній сільській дитині, позашкільної, професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти (за бажанням) кожному громадянину незалежно від місця його проживання, стану здоров’я, соціального походження та фінансових можливостей сім’ї.

За стратегічним пріоритетом «Поліпшення житлових умов», передбачається забезпечення жителів комфортним житлом, яке відповідатиме сучасним потребам різних категорій сільського населення та технологічним, економічним та екологічним вимогам, як основна мета - передбачає досягнення відповідних цільових індикаторів, зокрема щодо збільшення житлового фонду на селі на 3,3 %, його якісне покращення, забезпечення молодих сімей житлом в межах норми.

Один із основних стратегічних пріоритетів обґрунтовано «Забезпечення зайнятості та підвищення рівня життя сільського населення». В умовах адміністративно-територіальної реформи принциповою є фінансова спроможність об’єднаних територіальних громад до розвитку сільських територій. Виявити перспективні джерела збільшення фінансових можливостей громад дозволяє оцінка структури власних доходів ОТГ, в якій за 2018 рік більше 70 % становили податок на доходи фізичних осіб і єдиний податок. Таким чином, визначальним чинником зростання доходів об’єднаних територіальних громад є забезпечення максимально повної та продуктивної зайнятості сільських жителів при збільшенні їх доходів в частині оплати праці і від підприємницької діяльності.

Стратегічний пріоритет «Диверсифікація сільської економіки». Світовою практикою доведено дієвість політики стимулювання диверсифікації сільської економіки як надійної основи підвищення рівня зайнятості та доходів населення. Наявні статистичні дані не дозволяють провести комплексну оцінку диверсифікації сільської економіки. Однак, рівень диверсифікації навіть сільськогосподарського виробництва оцінюється як невисокий. Диверсифікація сільської економіки пов’язана з розвитком підприємництва на селі. Це стратегічний пріоритет «Розвиток підприємництва

та малих форм господарювання на селі».

«Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації» також визначено стратегічним пріоритетом. В розвинених країнах світу успішною бізнес-моделлю сільської економіки є кооперація. В Україні з ряду причин (відсутність державної програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на селі; недосконаліть механізмів державної підтримки фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації; зорієнтованість більшості державних програм у галузі сільського господарства та розвитку сільських територій на підтримку великих підприємств; низький рівень розвитку інформаційно-консультаційної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на селі; недостатність фінансових можливостей селянських господарств для формування матеріально-технічної бази кооперативів; нестача фахівців з сільськогосподарської обслуговуючої кооперації) потенціал такого економічного укладу залишається нереалізованим.

Стратегічною метою пріоритету «Раціональне використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій» є відтворення навколишнього природного середовища, включаючи збереження його біорізноманіття, раціональне використання непоновлюваних природних ресурсів та максимальне залучення до господарського обороту поновлюваних джерел енергії.

Для «Забезпечення техногенної та екологічної безпеки життєдіяльності сільського населення й охорони навколишнього природного середовища в сільській місцевості» необхідно першочергово сформувати ефективну систему запобіжних заходів і контролю за їх виконанням. При стимулюванні зайнятості та підприємництва концепція сталого розвитку передбачає здійснення господарської діяльності при збереженні природно-ресусного потенціалу, що визначає екологічний вектор сталого розвитку. Порушення оптимального співвідношення різних категорій земельних угідь, надмірна освоєність земельного фонду та розораність сільськогосподарських угідь спричинили порушення екологічної стійкості агроландшафтів.

В забезпеченні реалізації основних напрямів сталого розвитку сільських територій України за соціальним, економічним та екологічним векторами науковцями «Інституту аграрної економіки» обґрунтовано стратегічні пріоритети щодо створення необхідних інституційних та інвестиційних умов розвитку.

Це стратегічний пріоритет «Матеріально-технічне забезпечення розвитку виробництва та сільських територій». В свою чергу, досягнення цілей за цим пріоритетом неможливе без відповідного інвестиційного забезпечення. Відповідно вибрано стратегічний пріоритет «Інвестиційне забезпечення розвитку виробництва та сільських територій».

Відсутність розвиненої на місцевому рівні системи дорадництва в Україні, як це передбачено угодою між Україною і ЄС, низький рівень охоплення дорадчими послугами внаслідок недостатньої кількості дорадчих

служб та дорадників, стримує розвиток підприємництва, перш за все малих форм господарювання, на селі. Відповідно виділено стратегічний пріоритет «Розвиток сільськогосподарської інформаційно-консультаційної (дорадчої) діяльності».

Установлений суспільний порядок організації та управління сільським господарством не сприяє розвитку сільських громад і територій та підвищенню рівня життя сільських жителів, для більшості яких сільськогосподарська діяльність є основним джерелом надходження доходів. На сучасному етапі стратегічний пріоритет «Удосконалення управління сталим розвитком сільського господарства і сільських територій» має бути спрямований на раціональне поєднання галузевої та територіально-самоврядної систем управління відповідно до міжнародних стандартів і директив ЄС. Актуалізація цього пріоритету обумовлена реформою децентралізації, за результатами проведення якої формуються інституційні умови, що значною мірою визначатимуть напрями розвитку сільських територій.

Для реалізації зазначених вище завдань необхідне стале фінансове забезпечення. Воно залежить від державного фінансування регіонального розвитку. Тому для успішної реалізації регіональної політики сталого розвитку в першу чергу необхідні державні фінансові та інвестиційні ресурси. Під час реалізації політики сталого розвитку в регіонах у першу чергу варто врахувати регіональну специфіку територій.

Практичне (семінарське) заняття:

УПРАВЛІННЯ СОЦІОЕКОЛОГІЧНОЮ СИСТЕМОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Мета: ознайомитися із регіональними аспектами сталого розвитку, виділити пріоритетні напрями управління соціоекологічною системою територіальної громади в контексті сталого розвитку сільських територій України.

При опрацюванні теми студент повинен:

знати:

а) визначення терміну «стала територіальна громадська спільнота»;

б) основні блоки чинників стійкого розвитку регіонів;

в) негативні тенденції у розвитку сільських територій;

г) стратегічні пріоритети у розвитку сільських територій;

д) відповідь на основні питання теми:

1. Логіко-структурне відображення розуміння поняття «сталий розвитку регіону».
2. Найважливіші передумови переходу регіонів до сталого розвитку.
3. Завдання державної регіональної політики сталого розвитку.

4. Екологічні чинники сталого розвитку регіону та фактори, які їх формують.
5. Фінансово-економічні чинники сталого розвитку регіону та фактори, які їх формують.
6. Суспільно-громадські чинники сталого розвитку регіону.
7. Стратегічна мета сталого розвитку сільських територій та негативні тенденціїї, які ускладнюють її досягнення.
8. Стратегічні пріоритети управління соціоекологічною системою територіальної громади в контексті сталого розвитку сільських територій.

уміти:

а) виконувати тестові завдання для поточної перевірки знань та давати відповіді на контрольні питання теми;

б) оцінити стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій та їх вплив на функціонування територіальних громад.

в) ознайомитися із практичними прикладами стратегій міст, територіальних громад та виділити відповідність їх оперативних цілей Цілям сталого розвитку України.

ТЕСТИ

1. Земельні ресурси, надра, населенні пункти, адміністративно територіальні утворення, населені пункти, природно-географічні утворення тощо, це якісна характеристика:

а) регіону;
б) території;
в) територіальної громади;
г) сталого розвитку.

2. Поняття, яке є своєрідною формою економічного, соціального і екологічного уявлення про географічний простір, час та мобілізації з цією метою матеріальних, трудових, фінансових та інтелектуальних ресурсів, це:

а) регіон;
б) територія;
в) громада;
г) община.

3. Під сталою територіальною громадською спільнотою розуміється сталий розвиток:

а) усе разом узяте;
б) сільська громада;
в) міська громада;
г) мікрорайон міста.

4. До завдань державної регіональної політики сталого розвитку можна віднести наступні (викресліть зайве):
а) діяльність банків, кредитних установ, страхових і інших компаній;
б) перехід на використання екологічних природо-, енерго- і матеріало-зберігаючих технологій;
в) раціональне природокористування, охорона і створення умов для відтворення природних ресурсів, рекреаційне природокористування, підтримання екологічної безпеки;
г) регулювання демографічної ситуації в регіонах, забезпечення соціальної справедливості та соціальних гарантій населенню, створення гідних умов та оплати праці.

5. Створення нових самодостатніх місцевих громад з розширеними повноваженнями для надання якісних послуг населенню неможливе без:
а) адміністративно-територіальної реформи;
б) податкової реформи;
в) банківської реформи;
г) реформи фінансової системи.

6. Які негативні проблеми склалися у сучасних умовах у розвитку сільської місцевості (викресліть зайву):
а) толерантність до будь-яких форм господарювання;
б) ігнорування фундаментальних основ сільського розвитку;
в) не змодельована та не адаптована політика до стану національних інститутів;
г) реалізація агрохолдингової моделі сільського розвитку.

7. Наявність та доступність природних ресурсів та їх локалізації в регіонах впливає на:
а) економічний сталий розвиток регіону;
б) екологічний сталий розвиток регіону;
в) соціальний сталий розвиток регіону;
г) інституціональний сталий розвиток регіону.

8. Які три основні групи чинників сталого розвитку можуть бути застосовані до певної території (викресліть зайвий):
а) інституційні чинники;
б) екологічні чинники;
в) фінансово-економічні чинники;
г) суспільно-громадські чинники.

9. Такі чинники, як впізнанність регіону у засобах масової інформації, національні, регіональні свята та урочистості, які проводяться на території регіону відносяться до блоку сталого розвитку регіону:
а) регіональний маркетинг;
б) соціальна сфера, культура, громадська діяльність;
в) розвинена інфраструктура;
г) продовольча безпека регіону.

10. Діяльність вертикально-інтегрованих комплексів в агропромисловому комплексі регіону, це складова блоку чинників сталого розвитку регіону:
а) продовольча безпека регіону;
б) промислово-виробничий;
в) фінансово-економічний;
г) регіональний маркетинг;
д) соціальна сфера.
11. Серед основних позитивних результатів зарубіжного досвіду децентралізації в сільській місцевості, є (викресліть неактуальний):
а) подолання бідності в сільській місцевості;
б) активізація співпраці бізнесу з місцевою владою;
в) розвиток малого і середнього бізнесу;
г) формування достатнього рівня доходів на місцевих рівнях для розвитку громад і самофінансування проектів;
д) конструктивне вирішення громадами власних проблем;
е) ефективне використання ресурсного потенціалу.
12. В основі розвитку сільських територій лежить:
а) збереження і збагачення людського потенціалу села;
б) стале виробництво харчових продуктів та розподіл;
в) розширення несільськогосподарського підприємництва на селі;
г) підвищення конкурентоспроможності й дохідності сільськогосподарського виробництва.
13. На скільки відсотків є нижчим рівень заробітної плати в сільському господарстві у порівнянні із середнім рівнем по національній економіці:
а) 23–40 %;
б) 13–30 %;
в) 3–4 %;
г) 38–50 %.
14. Який стратегічний пріоритет має бути спрямований на раціональне поєднання галузевої та територіально-самоврядної систем управління відповідно до міжнародних стандартів і директив ЄС:
а) «Удосконалення управління сталим розвитком сільського господарства і сільських територій»;
б) «Матеріально-технічне забезпечення розвитку виробництва та сільських територій»;
в) «Розвиток сільськогосподарської інформаційно-консультаційної (дорадчої) діяльності»;
г) «Інвестиційне забезпечення розвитку виробництва та сільських територій»;
д) «Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації».
15. Що лежить в основі досягнення цілей Стратегічного пріоритету «Збереження сільської поселенської мережі та покращення відтворення людності»:

а) задоволення потреб людини, створення привабливих умов для проживання і праці в сільській місцевості;
б) забезпечення жителів комфортним житлом, яке відповідатиме сучасним потребам різних категорій сільського населення та технологічним, економічним та екологічним вимогам;
в) забезпечення максимально повної та продуктивної зайнятості сільських жителів при збільшенні їх доходів в частині оплати праці і від підприємницької діяльності;
г) формування якісно нової системи надання кваліфікованої медичної допомоги.

16. Виявити перспективні джерела збільшення фінансових можливостей сільських громад дозволяє реалізація наступного Стратегічного пріоритету:

а) «Забезпечення зайнятості та підвищення рівня життя сільського населення»;
б) «Збереження сільської поселенської мережі та покращення відтворення людності»;
в) «Диверсифікація сільської економіки»;
г) «Раціональне використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій».

17. Якими є стратегічні напрями розвитку Мелітополя, наведені у Стратегії Мелітополя до 2030 року (викресліть зайву):

а) місто із високим соціальним розвитком;
б) місто розвиненого бізнесу зі сприятливими умовами для інвестування;
в) місто ресурсоефективної та екобезпечної інфраструктури;
г) місто ефективного врядування та сучасних публічних послуг.

18. Якими є стратегічні цілі напряму розвитку А, наведені у Стратегії Мелітополя до 2030 року (викресліть зайву):

а) бізнес у сфері енергоефективності;
б) залучення інвестицій та розвиток інфраструктури підтримки бізнесу;
в) формування сприятливого бізнес-середовища та умов для просування продукції місцевого виробника;
г) розвиток трудового потенціалу;
д) муніципальний маркетинг та розвиток туризму.

19. Якими є стратегічні цілі напряму розвитку В, наведені у Стратегії Мелітополя до 2030 року (викресліть зайву):

а) безпечне та сприятливе для життя і здоров'я навколишнє середовище;
б) підвищення ефективності міської інфраструктури;
в) підвищення енергоефективності та безпечності житлового фонду;
г) покращення стану довкілля та екологічної безпеки міста;
д) привабливий, сучасний, безпечний міський простір.

20. Якими є стратегічні цілі напряму розвитку С, наведені у Стратегії Мелітополя до 2030 року (викресліть зайву):

а) якість соціального життя;

б) формування ефективної політики партнерства в муніципальному управлінні;
в) підвищення якості надання медичних послуг;
г) формування сучасного інклюзивного культурного, освітнього та спортивного простору міста;
д) забезпечення правопорядку та підвищення безпеки.

Завдання для самостійної роботи студентів:

Завдання 1. Розробити ранжувальний список важливості показників територіальної громади для забезпечення сталого розвитку: 1) кадрове забезпечення; 2) юридичне забезпечення; 3) географічно-кліматичні умови; 4) фінансово-матеріальне забезпечення; 5) морально-культурний рівень мешканців.

Завдання 2. Розглянути перелік завдань та індикаторів цілей сталого розвитку сільських територій, наведеними у книзі «Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України», та виділити ті із них, які на вашу думку, мають вирішальний вплив на функціонування сільських територіальних громад. На основі розгляду Стратегії розвитку Гірсівської сільської об'єднаної територіальної громади до 2025 року виділити стратегічні та оперативні цілі, які відносяться до питань сталого розвитку громади та збігаються із вище наведеним переліком стратегічних пріоритетів сталого розвитку сільських територій.

Завдання 3. Розглянути перелік стратегічних та оперативних цілей, наведених у Стратегії міста Мелітополя на період до 2030 року. Порівняти оперативні цілі із Цілями сталого розвитку України та виділити ті із них, які знайшли своє відображення у стратегії міста Мелітополя (таблиця 1). Написати висновки, які за вашою думкою цілі сталого розвитку є актуальними, але не розглянуті у Стратегії розвитку міста Мелітополя на період до 2030 року.

Таблиця 1

Схема відповідності Стратегічних цілей Стратегії розвитку міста Мелітополя Цілям сталого розвитку України до 2030 року

Стратегічні цілі Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року (17 цілей)	Стратегічні цілі Стратегії розвитку міста Мелітополя											
	A				B				C			
Ціль 1…….												

Питання для самоконтролю:

19. Яка суттєва різниця між визначенням поняття «регіон» і «територія» в контексті сталого розвитку?
20. Яка найважливіша передумова переходу регіонів до сталого розвитку?
21. Які основні завдання державної регіональної політики сталого розвитку?
22. Без чого неможлива реалізація економічних реформ у регіонах?
23. Які сім основних блоків чинників стійкого розвитку регіонів виділяється?
24. Від яких факторів залежить екологічний сталий розвиток регіону?
25. Від яких факторів залежить економічний сталий розвиток регіону?
26. Чому сталість розвитку сільських територій значною мірою визначає забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому?
27. Що лежить в основі сталого розвитку сільських територій?
28. Які основні пріоритети сталого розвитку сільських територій?

Список рекомендованої літератури

1. Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України / [Гадзало Я.М., Жук В.М., Могилова М.М. та ін.]; за ред. Я.М. Гадзала. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2019. – 40 с. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b8f01423-2668-4ee7-92ba-0ee423ad54c5

2. Перший Добровільний національний огляд Цілі сталого розвитку: Україна. URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a0fc2a99-ada3-4a6d-b65b-cb542c3d5b77&title=DobrovilniiNatsionalniiOgliadSchodoTsileiStalogoRozvitkuVUkraini

3. Роман Корінець. Посібник для фахівців з аграрного та сільського розвитку територіальних громад. Київ. 2023. 157 с. https://edorada.org/articles/601

4. Стратегія міста Мелітополя на період до 2030 року URL: https://salo.li/C4f3B06

5. Худавердієва В. А. Економічні, соціальні і екологічні аспекти стійкого розвитку. *Теоретичні та практичні питання узгодження інтересів розвитку територіальної системи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (31 жовтня 2020 року). Харків. 2020. 481 с. URL: https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/7ccd8146-a5ae-4054-9ab7-4a26a4b62386/content

Тема 10. ПРОЦЕС ПЛАНУВАННЯ МІСЦЕВОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Навчальні питання:

4. Стратегічний регіональний розвиток: підходи, принципи та особливості.
5. Процес планування й підготовки Стратегії сталого місцевого розвитку (ССМР).
6. Організація роботи над Стратегією сталого розвитку.

1. Стратегічний регіональний розвиток: підходи, принципи та особливості

Стратегічний підхід до сталого розвитку спрямований на видозміну всієї філософії мислення та політичної діяльності. Планування сталого розвитку на місцевому рівні являє собою активний процес, що дозволяє органам місцевого самоврядування задіяти до нього весь наявний потенціал, всі природоохоронні організації, підприємства-природокористувачі, громадські організації і населення, визначити потреби різних груп суспільства, а потім на основі угод між всіма зацікавленими сторонами находити прийнятні рішення і способи їх реалізації.

Основні сучасні підходи, що застосовуються в міжнародній практиці стратегічного регіонального розвитку:

- врахування тенденцій та перспективних напрямів розвитку, визначених в основних стратегічних документах країни, регіону;
- дотримання принципів сталого розвитку, що передбачає забезпечення балансу у вирішенні економічних, соціальних та екологічних проблем;
- концентрація зусиль та ресурсів на пріоритетні напрямки розвитку та точки зростання;
- врахування культурних, історичних, суспільно-політичних, економічних особливостей та традицій конкретної території;
- використання передового міжнародного та національного досвіду стратегічного планування та регіонального розвитку;
- широка громадська участь в процесі розробки, обговорення і реалізації стратегій, що передбачає ефективну взаємодію влади, бізнесу, громадських організацій, наукових кіл тощо.

Основні принципи, що скеровують регіональну стратегію сталого розвитку у національному вимірі:

• Орієнтація на потреби й інтереси людей.
• Консенсус щодо довготермінової мети (бачення).
• Усебічність та цілісність.
• Спрямованість на чіткі бюджетні пріоритети.
• Покладання на комплексний та точний аналіз.
• Обов'язковість моніторингу, навчання та вдосконалення.

• Наявність відповідальності та лідерства на місцевому рівні.

• Наявність впливової провідної установи та висока готовність органів влади дотримуватися зобов'язань.

• Розбудова існуючих механізмів і стратегій.

• Активна й ефективна участь.

• Зв'язок між національним та місцевим рівнями.

• Розвиток та зміцнення наявного потенціалу.

Особливостями запропонованого підходу до розробки регіональних стратегій є:

1. Сучасна стратегія є продуктом партнерства представників представницької та виконавчої влади регіону, керівників найбільших підприємств, банків, асоціацій бізнесу, університетів, наукових організацій, ЗМІ, громадських та неурядових організацій, громадських активістів.

2. Стратегія, по суті, представляє собою договір, за яким різні гілки влади, ділові кола, громадські та інші задіяні організації беруть на себе зобов'язання за спільним просуванням прийнятих або найважливіших (стратегічних) проектів та заходів. Стратегія – це договір суспільної згоди, інструмент організованого, прозорого діалогу влади, бізнесу та регіональної спільноти.

3. Стратегія повинна, з одного боку, бути своєрідною «проекцією майбутнього», з іншого – чітким індикатором дії «тут і зараз» для досягнення поставлених цілей.

4. Інструментом реалізації стратегій є, в першу чергу, План реалізації Стратегії (який приймається разом зі стратегією), а також програми соціально-економічного розвитку, комплексні цільові програми розвитку окремих галузей чи сфер (наприклад, програми інноваційного розвитку), бізнес-плани та проекти комерційних та громадських організацій.

2. Процес планування й підготовки Стратегії сталого місцевого розвитку (ССМР)

Сталий місцевий розвиток означає ефективне управління, наділені повноваженнями та кваліфіковані місцеві учасники процесу, якісні системи надання послуг громадянам, здорове середовище та життєздатна місцева економіка. Незважаючи на те, що у довоєнний час багато областей України досягли тимчасових успіхів у деяких з цих напрямків сталого розвитку, загальна тенденція погіршення соціальних, економічних та екологічних умов життя населення переважала у більшості з них. Міським органам влади та організаціям громадянського суспільства часто не вистачає відповідного досвіду, вмінь та ресурсів, необхідних для розробки реальної стратегії сталого розвитку, які б дозволили їм вирішити гострі місцеві проблеми.

Стратегічне планування має два основні аспекти: *(1) стратегія як документ з розробки політики та (2) стратегія як процес планування і підготовки, що включає низку конкретних кроків з укладання такого*

документу. Обидва аспекти повинні відповідати певним вимогам для досягнення дійсних цілей планування.

Стратегія як процес планування і підготовки.

Процес планування у "циклі" розробки стратегії є вкрай важливим для підготовки дієвої та успішної ССМР. Саме на цьому етапі формується система заходів і підходів до укладання і впровадження ССМР, покликана заохотити місцеву громаду і допомогти їй у досягненні консенсусу щодо стратегічного бачення, цілей і завдань сталого розвитку. Така система повинна забезпечити комплекс узгоджених механізмів залучення, інформування та інституційної підтримки, що сприяли б досягненню цілей і завдань.

Процес підготовки ССМР.

2.1. ***Вимірювання***. Процес підготовки ССМР, як правило, розпочинається з так званого "вимірювання", що полягає у визначенні та фіксуванні інтересів різних зацікавлених сторін. Вимірювання потрібне для того, щоб заручитися необхідною підтримкою з боку усіх зацікавлених сторін та спонукати їх розділити відповідальність за весь процес стратегічного планування.

2.2. ***Створення форуму ССМР за участі всіх зацікавлених сторін та органу управління (секретаріату чи координаційного органу).*** На чолі процесу формулювання і реалізації ССМР має бути Форум МПД -21 (Місцевий порядок денний 21 століття) за участі всіх зацікавлених сторін: орган, що користується повагою, не є політично заангажованим та має чітко визначені повноваження скеровувати процес. МПД-21 визначається як план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на муніципальному рівні, укладений органами місцевої влади разом з місцевими громадянами та іншими зацікавленими сторонами.

2.3. ***Забезпечення політичної підтримки ССМР та розуміння всіма зацікавленими сторонами відповідальності за її впровадження.*** Наявність політичної волі та підтримки сталого розвитку на децентралізованих рівнях (наприклад, міської ради, регіональних органів влади, тощо) та на вищих рівнях державного управління (центральний уряд та/чи парламент) є вирішальним для ефективної та успішної ССМР. Сталий розвиток передбачає прийняття ключових рішень стосовно соціальних перетворень. Відсутність політичної волі може зашкодити впровадженню ССМР і поставити під загрозу реалізацію спільного стратегічного бачення, сформульованого за активної і широкої участі громадськості. У реальному житті політична воля і зобов'язання породжуються різними соціальними силами і зумовлюються наявністю динамічного балансу їх інтересів. Процес ССМР має допомогти матеріалізувати цю волю і досягти позитивного балансу інтересів.

2.4. ***Мобілізація необхідних ресурсів***. Процес розробки і впровадження стратегії вимагає комплексу ресурсів для забезпечення участі, координації та управління проектами, збору й аналізу інформації. До таких ресурсів належать, зокрема: належні знання, навички і потенціал; підтримка з боку різних зацікавлених сторін; фінансові кошти для здійснення процесу й

узгодження розроблених планів і політики. Потреби у розвитку потенціалу для успішної реалізації ССМР існують на індивідуальному, інституційному та системному рівнях, а процес розробки та впровадження стратегії допомагає розбудовувати і зміцнювати вже існуючий місцевий потенціал розвитку і забезпечувати стабільність на місцевому рівні.

2.5. ***Укладання графіку розробки ССМР, інвентаризація наявних на місцевому рівні стратегій і механізмів планування.*** Важливо, щоб ССМР не розглядалася як абсолютно нова або відособлена ініціатива. Стратегія повинна базуватися на наявних процесах стратегічного планування на місцевому рівні (наприклад, LEAP, LEHAP, стратегіях муніципального розвитку або місцевих планах дій, тощо) та сприяти їх поєднанню. Розробляючи графік і архітектуру процесу ССМР, необхідно скласти інвентар усіх процесів стратегічного планування, які вже відбуваються у громаді/муніципалітеті або відбувалися раніше, оскільки вони надають чудову можливість накопичення досвіду та винесення важливих уроків. Це допоможе вирішити, які попередні механізми варто розвивати, і від яких підходів краще відмовитися, де існують можливості для взаємного підсилення, і де є потреба в усуненні недоліків.

2.6. ***Визначення зацікавлених сторін та їхньої ролі у ССМР, забезпечення їх активної та змістовної участі у процесі розробки і впровадження стратегії.*** Важливим кроком на етапі планування є аналіз зацікавлених сторін, що має триєдину мету:

• визначити коло основних учасників між представниками зацікавлених сторін;

• розподілити ролі між основними учасниками;

• розробити стратегію залучення зацікавлених сторін.

Визначення зацікавлених сторін. Визначення ключових учасників передбачає два кроки: визначення інтересів та визначення груп, що є носіями цих інтересів. Для правильного визначення інтересів зацікавлених сторін з опорою на питання чи проблеми, які можуть їх об'єднувати (наприклад, усі зацікавлені сторони, що опікуються охороною довкілля, розвитком туризму чи фермерства, тощо), необхідно розуміти:

• інтереси і мотиви зацікавлених сторін стосовно певного питання;

• права, ресурси та інші засоби і повноваження, наявні (або не наявні) у них для реалізації своїх інтересів та мотивів;

• зовнішній тиск, що спонукає їх до змін;

• ступінь сприйняття ними необхідних змін або їхнього опору змінам;

• законодавчі, регуляторні, бюрократичні та ресурсні обмеження у запровадженні змін.

Розподіл ролей між зацікавленими сторонами. Із самого початку важливо чітко визначити, яку роль виконуватиме кожний з учасників у процесі стратегічного планування та якими будуть відносини між ними. Різні групи, які необхідно залучити до процесу розробки і впровадження стратегії, намагатимуться відстоювати і захищати власні інтереси. Їхня участь у процесі та внесок до його результатів можуть бути різними: наприклад, окреслити

існуючі проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення; сформулювати перспективи і цілі на майбутнє; обговорити варіанти політики та дії, спрямовані на їх впровадження, тощо.

2.7. ***Стратегія мобілізації зацікавлених осіб та забезпечення їх участі у процесі розробки і впровадження ССМР***.

Формулювання і реалізація цілісної і дієвої стратегії сталого місцевого розвитку вимагає мобілізації й активної участі місцевих груп інтересів у поліпшенні свого соціального й економічного становища, що є достатньо складним завданням у країнах, де попередні режими значною мірою вихолостили поняття громади та взаємної довіри. Небажання певних груп долучатися до загальної справи відбиває їх недовіру до цілого процесу соціального діалогу та, ймовірно, до місцевої влади. Для того, аби подолати це небажання, міські виборні органи та місцеві адміністрації повинні започаткувати відкритий і конструктивний діалог із громадськістю, надати серйозні й переконливі аргументи на користь спільних довготермінових переваг сталого розвитку та продемонструвати власну готовність і зобов'язання дослухатися до проблем громадян та їхніх пропозицій щодо вирішення місцевих проблем.

2.8. ***Створення робочих груп та групи з реалізації стратегії.*** Важливим завданням, що має бути виконане на підготовчому етапі, є визначення ролі та функцій місцевої влади у формулюванні ССМР, для чого можна використати один з трьох можливих підходів, а саме:

1) Фахівці з органів місцевої влади розробляють стратегію без технічної допомоги та консультативної підтримки із зовні, покладаючись на власний потенціал. Основними перевагами (П) та недоліками (Н) такого підходу є такі:

• Фахівці добре розуміють місцеві умови "зсередини" (П);

• Адміністрація несе основний тягар витрат: кошти, робочий час, людські ресурси (П) та (Н);

• Процес розробки стратегії може забрати значно більше часу (Н);

• Висновки можуть не сприйматися як цілком об'єктивні та авторитетні (Н);

• Пропозиції можуть виявитися недостатньо обгрунтованими через відсутність досвіду чи інформації (Н).

2) Фахівці з органів місцевої влади не залучені до розробки стратегії; цим займається команда консультантів Головними аргументами на користь залучення консультантів до планування стратегій місцевого і регіонального розвитку є такі:

• місцева і регіональна влада виконує також й інші функції і не може зосередитися лише на розробці стратегії;

• процес планування є новим, складним та масштабним видом діяльності, а місцевим чи регіональним гравцям не вистачає необхідних знань, навичок, інформації та досвіду для її виконання;

• використання послуг консультантів, як правило, гарантує більшу об'єктивність аналізу і пропозицій щодо розвитку та надає більшої ваги й

авторитетності процесу планування, особливо в очах фінансових установ; крім того, консультанти можуть добре пригодитися у налагодженні контактів з такими установами.

3) Комбінований підхід, який дозволяє поєднати переваги обох підходів У процесі планування і підготовки стратегії бажано застосовувати комбінований підхід.

2.9. ***Розробка календарного графіка для процесу ССМР***. Секретаріат має визначити заходи, що їх треба вжити для розробки і впровадження стратегії, необхідний потенціал та ресурси, скласти графік і розподілити обов'язки. Загальний календарний план підготовки і реалізації ССМР можна побудувати, наприклад, навколо бюджетного процесу уряду або інших ключових стратегій, чинних на відповідний час. Необхідно встановити чіткі й розумні терміни виконання окремих завдань, що забезпечують успішне завершення процесу, а також правила і строки звітування про прогрес у досягненні результатів.

2.10. ***Роль експериментів і пілотних проектів***. Чимало результатів стратегії є такими за своєю природою, що потребують значного часу для їх досягнення. Затримки з отриманням результатів можуть скласти враження відсутності роботи на місцях і, як наслідок, до втрати зацікавленості, довіри і підтримки. Досвід свідчить про корисність пілотних або демонстраційних проектів, які здійснюються впродовж процесу роботи над стратегією. Вони показують, якими шляхами може бути впроваджена стратегія, наочно і переконливо доводячи її практичні вигоди і результати на ранніх стадіях процесу (наприклад, ефективні шляхи утилізації твердих відходів, удосконалена робота громадського транспорту, збереження енергії, охорона природних об'єктів, поліпшене постачання питної води, тощо). Демонстраційні проекти допомагають реалізовувати концепцію сталого розвитку на практиці через конкретні планомірні дії.

3. Організація роботи над Стратегією сталого розвитку

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. визначено, що стратегія сталого розвитку територій розробляється з метою зміцнення фінансових можливостей громади і визначення компетенцій органів місцевого самоврядування; окрім того, стратегія сприяє вибору із сукупності альтернативних найбільш ефективні механізми стимулювання економічної активності. Стратегія має допомагати органам місцевого самоврядування адаптуватися до змін та спрямовувати дії для досягнення визначеної мети. Ініціювати процес розроблення стратегії може будь-який суб’єкт місцевого розвитку.

Загальні вимоги до Стратегії як документу з розробки політики сталого розвитку, зводяться до наступного:

1) привабливість нової стратегії для переважної більшості громадян;

2) новизна в постановці цілей і завдань з урахуванням переходу до сталого розвитку;

3) орієнтованість на всі категорії громадян;

4) реалістичність політики регіонального та місцевого розвитку в умовах переходу до сталого розвитку;

5) консолідація суспільства, партнерство, залучення до процесу формування та реалізації стратегії представників бізнесу, фахівців різних сфер, широких кіл громадськості;

6) оцінка соціальних вигод та екологічних наслідків від впровадження інвестиційних проектів, запланованих на період реалізації стратегії;

7) орієнтованість на конкретні результати;

8) запровадження в межах повноважень стимулів для суб'єктів бізнесу, що реалізують проекти з мінімальним негативним впливом на здоров'я людини і навколишнє середовище;

9) постійний моніторинг та оцінка результативності стратегії;

10) публічність звітування.

Проект стратегії/плану розвитку має включати:

• вступ з коротким обґрунтуванням підстав для розроблення, інформацію про головного розробника;

• аналітичну частину – докладний опис основних тенденцій соціально-економічного розвитку регіону та результати моніторингу й оцінки результативності виконання завдань діючої регіональної стратегії;

• SWOT-аналіз та характеристику порівняльних переваг, викликів та ризиків перспективного розвитку;

• можливі сценарії розвитку;

• стратегічне бачення на запланований період;

• стратегічні цілі, пріоритети розвитку регіону на відповідний період;

• оперативні цілі, які мають на меті забезпечити досягнення стратегічних цілей;

• основні завдання, етапи та механізми їх реалізації: інституційне, організаційне, фінансове забезпечення реалізації стратегії;

• систему моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональної стратегії, у тому числі індикатори результативності реалізації її цілей та завдань.

Окремим розділом (додатком) стратегії має бути Стратегічна екологічна оцінка.

Процес стратегічного планування розвитку можна представити як перелік кількох послідовних етапів:

1. Формування робочої групи.

2. Проведення стратегічного аналізу, формування профілю територіальної громади.

3. Формування стратегічного бачення, місії та системи цінностей.

4. Формування системи стратегічних та оперативних цілей. Формування ймовірних сценаріїв розвитку, вибір пріоритетного сценарію.

5. Формалізація механізму реалізації Стратегії.

6. Підготовка плану заходів з реалізації Стратегії.

7. Оцінка фінансового забезпечення реалізації Стратегії.

8. Розроблення системи моніторингу реалізації Стратегії.

9. Оприлюднення, громадське обговорення та ухвалення Стратегії.

На початковому етапі формується робоча група, завданнями якої є:

1. Підготовка стратегічного бачення, стратегічних та оперативних цілей, виокремлення завдань до кожної з них.

2. Підготовка зведеної Стратегії сталого розвитку.

3. Напрацювання щодо можливих змін до нормативних актів.

4. Визначення пріоритетів та розроблення заходів, які мають бути першочергово реалізовані й включені у Стратегію сталого розвитку.

У межах проведення стратегічного аналізу, формування профілю територіальної громади мають бути виконані дослідження довкілля для визначення потенційних можливостей розвитку та аналіз основних соціально-економічних та демографічних тенденцій безпосередньо області/міста/села/селища для подальшого використання у прогнозуванні тенденцій розвитку на плановий період та формування на їх основні сценаріїв розвитку.

Використання методики SWOT-аналізу дає змогу згенерувати критичну множину стратегій розвитку для окремого об’єкта на регіональному рівні, що дозволяє впорядкувати наявну інформацію про об’єкт дослідження, проаналізувати внутрішні чинники, що впливають і формують специфіку соціально-економічних процесів в місті, та зовнішні чинники, що визначаються впливом зовнішнього щодо території середовища.

Формування стратегічного бачення, місії та системи цінностей відіграє центральну роль у розробленні стратегії розвитку і стає основою для подальшого формування стратегічних цілей, та опосередковано впливає на вибір операційних цілей, а також відбір проектів та заходів з досягнення цих цілей. Стратегічне бачення представляє бажану картину ймовірного майбутнього для конкретної території.

Стратегічне бачення має бути реалістичним, специфічним, досить амбітним. Основою для формування стратегічного бачення є результати SWOT-аналізу. SWOT-аналіз побудований на основі висновків членів робочої групи, результатів оцінки потенціалу міста на базі аналітичних досліджень, оцінки конкурентного потенціалу розвитку території.

Формування системи стратегічних та оперативних цілей відбувається на основі стратегічного бачення і є своєрідною конкретизацією цього бачення. Вони є формулюванням шляхів досягнення бачення, реальним вираженням кінцевих результатів, які планується досягти за визначений період. Стратегічні цілі повинні мати чітку спрямованість на один з компонентів сталого розвитку: економічний, соціальний, екологічний. Має бути визначено від двох до п’яти стратегічних цілей.

Формування ймовірних сценаріїв розвитку, вибір пріоритетного сценарію. Сценарії розвитку міста залежать від поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на місто як соціально-економічну одиницю. Зазвичай формуються: «Базовий сценарій», «Оптимістичний (традиційний) сценарій» та «Песимістичний (реалістичний) сценарій». Альтернативні базовому сценарії необхідні для подальшого перегляду, корекції (у разі потреби) цілей регіональної стратегії та стратегічного бачення.

Для прикладу наведемо три сценарії розвитку міста.

1) Консервативний сценарій. Характерний для влади, яка все ще належить політикам «старої хвилі», вихованим в попередній соціальній та політичній системі. Продовження неефективного здійснення управління місцевою владою. При цьому громадянська позиція населення майже не враховується при прийнятті рішень.

2) Інерційний сценарій розвитку. У цьому випадку виникаючі зовнішні можливості та загрози взаємокомпенсуються. Водночас відбувається поступовий перехід від покоління старих управлінців до управлінців нової генерації, які мають більш прогресивні демократичні цінності. Зовнішнє середовище характеризується певною макроекономічною нестабільністю, економіка міста не отримує стимулів для інтенсивного розвитку.

3) Сценарій сталого розвитку. У довгостроковій перспективі стратегічний потенціал і високий рівень освіченості населення дадуть можливість розвивати людський потенціал, який стане базовою перевагою та основною сильною характеристикою міста. Важливим є збереження високого людського потенціалу і виведення його на якісно новий рівень.

Формалізація механізму реалізації стратегії визначає її розроблення з урахуванням інституційного та організаційного забезпечення реалізації Стратегії, яка передбачає налагодження ефективної системи стратегічного управління, механізмів конструктивного партнерства, що включають інструменти соціального (що не передбачає комерційної вигоди) і економічного (з комерційною вигодою) партнерства.

Підготовка плану заходів з реалізації стратегії та оцінка фінансового забезпечення реалізації Стратегії проводиться відповідно до цілей, визначених у Стратегії. До цього процесу залучаються органи місцевої влади та представники заінтересованих сторін. Під час формування Плану заходів з реалізації Стратегії будуть опрацьовуватися можливі джерела фінансування та реальність залучення для його виконання необхідних ресурсів: державний та місцевий бюджети, кошти проектів міжнародної допомоги, державні та міжнародні гранти, приватні інвестиції, кошти населення тощо.

Розроблення системи моніторингу реалізації Стратегії має включати Орган з моніторингу (створюється з урахуванням особливостей територіальної громади), Документ (Положення) про систему моніторингу виконання Стратегії. Цей документ має містити розділ з описом системи моніторингу, її впровадження та системою індикативних показників досягнення оперативних цілей (відповідно до прогнозу за пріоритетним

сценарієм) для подальшого аналізу та можливої координації оперативних цілей.

Для оприлюднення, громадського обговорення та ухвалення Стратегії сталого розвитку, Плану заходів з реалізації Стратегії та системи моніторингу реалізації Стратегії має бути ініційовано проведення громадських слухань (або використані інші форми громадського обговорення: консультації, електронні обговорення, семінари). Після громадського обговорення та доопрацювання документів, їх подають на розгляд і ухвалення відповідному органу влади в якості політики місцевого економічного розвитку громади.

Розробка стратегії сталого розвитку громади є не просто складним процесом, а багатокомпонентним механізмом, який визначає джерела забезпечення зростання територій, методи раціоналізації управління потенціалом громади, аспекти підвищення прозорості відносин між владою і громадськістю. В результаті адміністративної і фінансової децентралізації в Україні відбулось створення оптимального бізнес-клімату для розвитку територій, а тому сьогодні пріоритетним завданням є формування стратегічного бачення щодо соціально-економічного зростання громад і вдосконалення практики досягнення цілей сталого розвитку.

Практичне (семінарське) заняття:

ПЛАНУВАННЯ І ПІДГОТОВКА СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

Мета: ознайомитися із стратегічним плануванням сталого місцевого розвитку з погляду аспектів: стратегія як документ з розробки політики та стратегія як процес планування і підготовки, що включає низку конкретних кроків з розробки такого документу.

При опрацюванні теми студент повинен:

знати:

а) основні принципи та підходи, які застосовуються в міжнародній практиці стратегічного регіонального розвитку;

б) основні принципи, якими має керуватися регіональна стратегія сталого розвитку у національному вимірі;

в) складові процесу планування й підготовки Стратегії сталого місцевого розвитку;

г) підходи до організації роботи над Стратегією сталого розвитку;

д) відповідь на основні питання теми:

1. Причини виникнення та принципи формування стратегічного підходу до сталого розвитку.
2. Найважливіші особливості стратегічного підходу до сталого розвитку.
3. Стратегія як процес планування і підготовки, що включає низку конкретних кроків зі створення відповідного документу.

4. Забезпечення політичної підтримки Стратегії сталого місцевого розвитку (ССМР) та розуміння всіма зацікавленими сторонами відповідальності за її впровадження.
5. Стратегія мобілізації зацікавлених осіб та забезпечення їх участі у процесі розробки і впровадження ССМР.
6. Загальні вимоги до стратегічного документу сталого розвитку територіальної громади.

уміти:

а) виконувати тестові завдання для поточної перевірки знань та давати відповіді на контрольні питання теми;

б) виділяти різницю між різними аспектами стратегічного планування сталого місцевого розвитку;

в) проводити SWOT-аналіз та характеристику порівняльних переваг, викликів та ризиків сталого розвитку для міста, селища, територіальної громади тощо.

ТЕСТИ

1. Які основні напрямки передбачає Стратегічний підхід до сталого розвитку як зміну всієї філософії мислення та політичної діяльності (викресліть недіючий):

а) від зорієнтованості на якісні результати управлінських процесів до фокусування на прийнятті законів;
б) від розробки та виконання незмінних планів до створення адаптивної системи, яка може постійно вдосконалюватися;
в) від погляду, що держава є відповідальною за розвиток, до визнання того, що це є відповідальністю всього суспільства;
г) від централізованого та контрольованого процесу прийняття рішень до поширення прозорих переговорів, співпраці та узгоджених дій;
д) від галузевого до інтегрованого планування;
е) від зосередження на дорогих проектах до розвитку, який виходить з власних можливостей країни.

2. Широка громадська участь в процесі розробки, обговорення і реалізації стратегій, що передбачає ефективну взаємодію влади, бізнесу, громадських організацій, наукових кіл властива для:

а) міжнародної практики стратегічного регіонального розвитку;
б) національної практики стратегічного регіонального розвитку;
в) видозміни всієї філософії мислення та політичної діяльності;
г) дотримання принципів сталого розвитку.

3. Яких галузей суспільного життя стосується стратегічне планування розвитку:

а) усіх основних галузей життєдіяльності людей;
б) окремих проблемних галузей;

в) тих галузей, що потребують значних інвестицій для оновлення;
г) тих галузей, для реформування яких є достатньо ресурсів;
д) усі відповіді неправильні.

4. Основні принципи, які скеровують регіональну стратегію сталого розвитку у національному вимірі (викресліть зайвий):

а) чітка орієнтація на вказівки центральної влади;
б) орієнтація на потреби й інтереси людей;
в) спрямованість на чіткі бюджетні пріоритети;
г) наявність відповідальності та лідерства на місцевому рівні;
д) розбудова існуючих механізмів і стратегій;
е) розвиток та зміцнення наявного потенціалу.

5. Який міжнародний документ визначив основи підходу до стратегічного планування місцевого сталого розвитку?:

а) Програма дій «Порядок денний на ХХ1 століття», прийнята Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку, 1992 р.;
б) Декларація та План дій, прийняті світовим самітом у Йоганнесбурзі;
в) Декларація Конференції ООН «Людина і довкілля» 1972 р.;
г) Доповідь комісії Г.Х.Брундтланд «Наше спільне майбутнє».

6. Хто має брати участь у реалізації ССМР?:

а) усі відповіді правильні;
б) органи державного управління;
в) органи місцевого самоврядування;
г) неурядові організації;
д) Форум МПД – 21.

7. Які головні передумови потрібні для впровадження ССМР?:

а) усі відповіді неправильні;
б) достатня кількість населення міста чи села;
в) певна оптимальна площа поселення;
г) наявність певного потенціалу та базової інфраструктури.

8. До обмеження для розвитку спілок громад можна віднести:

а) всі відповіді правильні;
б) посилення конфліктів, пов’язаних із розподілом обмежених ресурсів;
в) надію громад на вирішення всіх проблем місцевими органами влади;
г) залучення зовнішніх людських ресурсів;
д) незбалансованість потреб великих міст і невеликих громад.

9. Місцевий порядок денний на XXI століття – це:

а) план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні на основі взаємодії між місцевими органами влади, місцевими громадами та зацікавленими сторонами;
б) сукупність дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на рівні держави;
в) план дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку на регіональному рівні;
г) план дій щодо соціальної мобілізації громади.

10. Що входить у завдання Робочої групи як початкового етапу процесу стратегічного планування розвитку (викресліть зайве):

а) дослідження довкілля для визначення потенційних можливостей розвитку;
б) підготовка стратегічного бачення, стратегічних та оперативних цілей та завдань до них;
в) підготовка зведеної Стратегії сталого розвитку;
г) напрацювання щодо можливих змін до нормативних актів;
д) визначення пріоритетів та розробка заходів, які мають бути першочергово реалізовані й включені у Стратегію сталого розвитку.

11. Відображає спільну думку представників громади щодо майбутнього, яке вони хочуть побудувати протягом встановленого стратегічного періоду, це:

а) внутрішній вимір стратегічного бачення;
б) зовнішній вимір стратегічного бачення;
в) конкурентні позиції, які громада намагається завоювати у відповідному середовищі;
г) формування стратегічного бачення, місії та системи цінностей стратегії розвитку.

12. Формулювання шляхів досягнення стратегічного бачення через реальне вираження кінцевих результатів, це:

а) стратегічні цілі;
б) оперативні цілі;
в) завдання стратегії сталого розвитку;
г) поточні цілі.

13. Скільки орієнтовно має бути стратегічних цілей:

а) 2-5;
б) 3-7;
в) 1-6;
г) 4-8.

14. Забезпечення узгодження зі стратегічними цілями і врахування найважливіших проблем розвитку, які можуть бути вирішені у межах повноважень органу місцевого самоврядування та наявних ресурсів, це :

а) план заходів з реалізації Стратегії;
б) системи моніторингу реалізації Стратегії;
в) формування механізмів реалізації стратегії;
г) формування ймовірних сценаріїв розвитку;
д) формування стратегічного бачення, місії та системи цінностей.

15. Що включають в себе результати SWOT-аналіз?:

а) визначення основних пріоритетів розвитку;
б) виявлення сильних сторін;
в) виявлення можливостей;
г) виявлення слабких сторін;
д) виявлення загроз.

16. Система, яка повинна забезпечити комплекс узгоджених механізмів залучення, інформування та інституційної підтримки, що сприяли б досягненню цілей і завдань характеризує такий аспект стратегічного планування, як:

а) стратегія як процес планування і підготовки;
б) стратегія як документ з розробки політики;
в) формування системи заходів і підходів до стратегічного планування;
г) комплекс узгоджених механізмів залучення, інформування та інституційної підтримки стратегії.

17. Процес підготовки ССМР, який полягає у визначенні та фіксуванні інтересів різних зацікавлених сторін, має назву :

а) вимірювання;
б) порівняння;
в) створення форуму;
г) мобілізація необхідних ресурсів.

18. План дій, спрямований на забезпечення сталого розвитку на муніципальному рівні, укладений органами місцевої влади разом з місцевими громадянами та іншими зацікавленими сторонами, це:

а) форум МПД -21;
б) місцевий порядок денний 20 століття;
в) ССМР;
г) LEHAP.

19. Аналіз закавлених сторін на етапі планування ССМР має триєдину мету (викресліть зайву):

а) визначення інтересів та визначення груп, що є носіями цих інтересів;
б) визначити коло основних учасників між представниками зацікавлених сторін;
в) розподілити ролі між основними учасниками;
г) розробити стратегію залучення зацікавлених сторін.

Завдання для самостійної роботи студентів:

Завдання 1. Проаналізувати законодавчу базу з питань розроблення стратегічних та програмних документів розвитку регіонів (областей) та територіальних громад в Україні та актуальні зміни, які відбулися протягом останнього часу у напрямі сталого розвитку.

Завдання 2. Ознайомитися зі змістом книги «Цілі сталого розвитку. Що треба знати органам місцевого самоврядування». Проаналізувати кожну ціль окремо. Висловити свої пропозиції та зауваження у вигляді есе.

Завдання 3. Провести SWOT-аналіз та характеристику порівняльних переваг, викликів та ризиків сталого розвитку для міста, селища, територіальної громади тощо, у якій проживає здобувач вищої освіти. Оцінити відповідність діяльності громади принципам сталого розвитку.

Питання для самоконтролю:

1. На що спрямований стратегічний підхід до сталого розвитку?
2. Якими є основні принципи та підходи міжнародної практики стратегічного регіонального розвитку?
3. Якими є основні принципи регіональної стратегії сталого розвитку у національному вимірі?
4. Що собою представляє стратегія сталого місцевого розвитку (ССМР)?
5. Перерахуйте основні складові процесу планування й підготовки Стратегії сталого місцевого розвитку. Які із них є першочергово важливими для розробки дієвої стратегії?
6. Якими є загальні вимоги до стратегічного документу сталого розвитку територіальної громади?
7. Що таке Форум МПД -21?
8. Які складові має включати Проект стратегії/плану розвитку?
9. Які послідовні етапи включає Процес стратегічного планування розвитку?

Список рекомендованої літератури

1. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. / [О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, І. В. Валентюк, А. Ф. Ткачук] К. 2017. 121 с. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/453/04_Strateg_Plan-PRN-5.pdf
2. Добровольський В. В., Безсонов Є. М., Нєпєіна Г. В., Крисінська Д. О., Сербулова Н. А. Стратегії сталого розвитку : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 160 с. URL: https://surl.li/ptjnaw
3. Марушевський Г.Б., Нижник О.М. Методичні рекомендації для врахування Цілей сталого розвитку в стратегіях розвитку територіальних громад / Публікацію підготовлено за підтримки Глобального екологічного фонду (ГЕФ) та у співпраці з Програмою розвитку ООН в Україні (ПРООН), 60 с. URL: https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/UNDP_MetRecommendation_v03.pdf
4. Методичні рекомендації щодо формування і реалізації стратегічних і програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади. 28 с. URL: https://ck-oda.gov.ua/docs/2019/03012019_31.pdf.
5. Планування місцевого сталого розвитку. Посібник з формулювання стратегії місцевого сталого розвитку. Практичні рекомендації по плануванню, реалізації та оцінюванню місцевих стратегій сталого розвитку

для країн з перехідною економікою ПРООН, Муніципальна програма сталого розвитку., 2005 р., 65 с. URL: http://msdp.undp.org.ua/data/publications/losd_manual_ukr.pdf.
6. Пустова Світлана, Боголюбов Володимир, Попова Ольга. Особливості розробки стратегії сталого розвитку територіальних громад в Україні / Věda a perspektivy № 5(5) 2021 ISSN 2695-1584 (Print) ISSN 2695-1592 (Online), с. 84-96. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/572/576.
7. Стратегія міста Мелітополя на період до 2030 року URL: https://salo.li/C4f3B06
8. «Цілі сталого розвитку. Що треба знати органам місцевого самоврядування». Організація «Об'єднані міста і органи місцевого самоврядування». 24 с. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/tsili-staloho-rozvytku-shcho-treba-znaty-orhanam-mistsevoho-samovryaduvannya

ГЛОСАРІЙ

А

Антропогенні екологічні кризи — неурівноважені стани у функціонуванні та розвитку екосистем, спричинені людиною (її діяльністю, існуванням, опосередкованими впливами тощо). У сучасній біосфері саме такі екологічні кризи є переважаючими.

Б

Біоекономіка – це парадигма, за якої створення, розвиток та активізація економічних систем ґрунтується на використанні збалансованим шляхом відновлюваних біологічних ресурсів. Біоекономіка будує мости між біотехнологією та економікою, а також між наукою, виробництвом та суспільством і лежить в основі наукової та інноваційної політики, розробленої в багатьох країнах.

Біологічні ресурси – сукупність генетичних ресурсів, організмів або їх частин, популяцій або будь-яких інших біотичних компонентів екосистем, які мають фактичну або потенційну користь або цінність для людства.

Біорізноманіття – різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми й екологічні комплекси, частиною яких вони є; включає в себе різноманіття в межах виду, між видами і різноманіття екосистем (Конвенція ООН про охорону біологічного різноманіття).

В

Врядування (англ. governance) – розроблення і реалізація публічної політики на засадах партнерської взаємодії державної влади та місцевого самоврядування, які створюють сприятливі політико-правові та фінансові передумови, з приватним сектором, що генерує робочі місця і забезпечує доходи, та громадянським суспільством, яке мобілізує внутрішні ресурси для досягнення пріоритетних цілей суспільного розвитку.

Валовий національний доход — сукупна ринкова вартість новостворених, призначених для кінцевого споживання товарів і послуг, виготовлених протягом звітного періоду (частіше за один рік) на підприємствах національної приналежності, які перебувають у власності юридичних і фізичних осіб певної держави як на її території, так і за кордоном.

Д

Деградація земель — природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів.

Державне управління – діяльність держави (органів державної влади), спрямована на створення умов для найефективнішої реалізації функцій держави, основних прав і свобод громадян, узгодження різноманітних груп

інтересів у суспільстві та між державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами.

Е

Екоекономіка – це економіка, що здатна забезпечити задоволення потреби сучасних поколінь, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. У вітчизняній літературі застосовується також термін "екологічно збалансована економіка", у якій визначальною є гіпотеза про те, що виробництво більше не може розвиватися без урахування законів цілісності природних систем.

Економіка спільного використання (шерингова економіка) — це економічна модель, що визначається як діяльність на основі однорангового зв'язку (P2P) і полягає в придбанні, наданні або спільному доступі до товарів і послуг. Основою парадигми шерингової економіки є оптимізація використання активів, зниження транзакційних витрат та розширення доступу до базових благ через цифрові платформи.

Екологічні індикатори – це показники, які дозволяють судити про стан і зміни екологічної складової сталого розвитку.

Екосистема (біоценоз) — основна одиниця біосфери, яка є об'єктом вивчення екології. Екосистема — складний природний комплекс живих істот, що взаємодіють з неорганічним середовищем та знаходяться в матеріально енергетичній залежності від неї.

Екологічна складова концепції сталого розвитку - забезпечення цілісності біологічних і фізичних природних систем через збереження здібностей до самовідновлення та динамічної адаптації таких систем до змін.

Економічна складова концепції сталого розвитку - оптимальне використання обмежених ресурсів і впровадження екологічних природо-, енерго- та матеріалозберігаючих технологій, включаючи створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку та знищення відходів. Сутність економічної складової полягає у забезпеченні стійкого використання природного капіталу, тобто у його "непроїданні".

Ж

Життєстійкість (англ. resilience) – здатність системи та суспільства адаптуватися до потенційних природних і природно-техногенних небезпек, чинити їм опір або змінюватись для того, щоб досягти прийнятного рівня функціонування та підтримувати цей рівень і свою структуру. Життєстійкість соціально-екологічних систем залежить від: 1) величини впливу, який система може нейтралізувати і при цьому залишитися в тому самому стані; 2) ступеня здатності системи до самоорганізації; 3) ступеня здатності системи до створення потенціалу для навчання та адаптації до реальних умов.

З

Заінтересовані сторони (англ. stakeholders) – групи осіб або особи, які мають інтерес, залучені або перебувають під впливом політики чи плану уряду, громади або підприємства. Цей термін поширюється на державні, громадські, формальні та неформальні організації.

Закономірність – це властивість системи відповідати певним законам (закон – це необхідний, істотний, постійно повторюваний взаємозв'язок явищ реального світу, що визначає етапи і форми процесу розвитку явищ природи, суспільства і духовної культури). Закономірність забезпечує змінам відповідність причинно-наслідковим зв'язкам, коли за тих самих обставин зміни в системі відбуваються у цілком визначеному напрямку.

Збалансоване використання (англ. sustainable use) – використання природних ресурсів у такий спосіб і такими темпами, які не призводять у довгостроковій перспективі до вичерпання природних ресурсів, тим самим зберігаючи здатність природно-ресурсного потенціалу країни задовольняти потреби теперішнього та майбутніх поколінь.

Збалансоване економічне зростання (англ. sustainable growth) – економічне зростання, основане на ефективному використанні ресурсів, створенні конкурентоспроможної низьковуглецевої економіки, виявленні екологічно чистих джерел зростання економіки, розвитку еко-орієнтованих галузей, використанні екологічно чистих технологій, охороні довкілля, збереженні біорізноманіття, поліпшенні бізнес-середовища, зокрема для малих і середніх підприємств.

Збалансоване споживання та виробництво (англ. sustainable consumption and production) – використання системного підходу для мінімізації негативного впливу на довкілля, зумовленого системою споживання та виробництва у суспільстві.

Зелена економіка — це модель економічного розвитку, яка поєднує економічне зростання з екологічною відповідальністю та соціальною справедливістю. Зелена економіка представляє собою інноваційний та стратегічний шлях розвитку глобальної, національної та регіональної економіки, де її основними пріоритетами є досягнення екологічних та соціальних ефектів, спрямованих на забезпечення сталого економічного зростання.

І

Індикатор (показник) – характеристика процесу, об'єкта чи системи, за допомогою якої можна кількісно та якісно оцінювати зміни, що відбуваються, у формі, зручній для порівняння та аналізу. Індикатори дають можливість вимірювати прогрес і реєструвати ступінь досягнення визначених цілей та завдань.

Індикатори сталого розвитку – групи системних (економічних, соціальних, екологічних) або інтегральних (соціально-економічних, соціально-економічно-екологічних) показників, які дають змогу робити висновки про стан або зміни процесів розвитку. Це підбірка статистичних даних, що характеризують явища, які практично неможливо безпосередньо виміряти.

Інклюзивне зростання (англ. inclusive growth) – економічне зростання, яке створює для всіх верств населення максимальні можливості для працевлаштування та участі в усіх сферах життєдіяльності країни, а також забезпечує справедливий розподіл результатів праці.

Інклюзивне суспільство (англ. inclusive society) – суспільство, яке не фокусується на расових, статевих, класових, вікових і географічних відмінностях осіб та соціальних груп і забезпечує рівність можливостей та залучення усіх членів суспільства до створення соціальних інституцій, які регулюють соціальну взаємодію.

Інтеграція (від лат. integrum - ціле, integratio - відновлення) – стан об'єднаності окремих частин і функцій системи в ціле, а також процес, що веде до такого стану; об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи.

К

Концепція сталого розвитку — це ідея збалансованого розвитку, що задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби, інтегруючи економічні, соціальні та екологічні аспекти в єдину систему. Вона спрямована на досягнення гармонії між зростанням економіки, добробутом людей та збереженням довкілля через такі глобальні цілі, як подолання бідності, голоду, забезпечення освіти, здоров'я та захист клімату, що втілено в 17 Цілях сталого розвитку (ЦСР) до 2030 року.

Концепція сталого розвитку туризму – це сукупність ідей, концепцій, положень та постулатів різних наук, спрямована на зміну стосунків людини і природи для розширення можливостей економічного зростання та створення скоординованої глобальної стратегії виживання людства, орієнтованої на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери.

М

Моніторинг (від лат. monitor – той, що наглядає) сталого розвитку – комплексна система систематичних спостережень, оцінювання і прогнозування стану соціального, економічного та екологічного аспектів розвитку суспільства в окремому регіоні або країні. Об’єктом моніторингу сталого розвитку є соціальна, екологічна та економічна підсистеми. Суб’єктами моніторингу сталого розвитку є органи державної (місцевої) влади і громадськість (недержавні громадські організації).

Н

Належне врядування (Good Governance) – нова концепція управління, що визначає механізми, процеси та структури, за допомогою яких органи влади, громадяни та соціальні групи координують свої інтереси, використовують права та виконують обов'язки, а також виступають посередниками у вирішенні проблемних питань розвитку суспільства.

Незворотність – властивість процесів довільно протікати у певному напрямку без можливості природного повернення у вихідний стан. Ця властивість забезпечує неможливість повернення системи в попередній стан (незворотність еволюційних процесів, незворотність часу, неможливість "двічі вступити в одну річку" тощо).

Ноосфера — сфера розуму; сфера взаємодії суспільства та природи, в межах якої розумна людська діяльність стає визначальним фактором розвитку (ця сфера позначається також термінами «антропосфера», «біосфера», «біотехносфера»).

П

Парниковий ефект — явище в атмосфері Землі та інших планет, при якому енергія сонячних променів, відбиваючись від поверхні, не може повернутися у космос, оскільки затримується молекулами різних газів, що призводить до підвищення температури поверхні.

Природні катастрофи - природні зміни на поверхні Землі або в атмосфері, які мають потужні негативні наслідки для існування живих істот та людини.

Природні ресурси — це сукупність об'єктів та систем живої та неживої природи, компоненти природного середовища, що оточують людину, які використовуються в процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб людини та суспільства.

Повна зайнятість – стан економіки, за якого кількість вакансій відповідає чисельності безробітних або перевищує його. 100 відсоткова зайнятість неможлива, оскільки є природний рівень безробіття, який у будь-якій країні становить 4 - 7 %.

Р

Розвиток – це незворотна, спрямована і закономірна зміна матеріальних (речовина, організм, екосистема, підприємство) та ідеальних (мова, мораль, культура, релігія) об'єктів. Це особливий тип змін, характерними рисами якого є їх необоротність, спрямованість і закономірність. Процеси розвитку характеризуються обов'язковою наявністю цих трьох зазначених властивостей.

С

Соціальна складова концепції сталого розвитку – забезпечення стабільності соціальних і культурних систем через справедливий розподіл благ не тільки всередині одного покоління, а й між поколіннями.

Системний аналіз – це сукупність методів і засобів, які використовуються при дослідженні складних і надскладних об'єктів (соціальні, економічні, людино-машинні системи). Відповідальним етапом системного аналізу є побудова узагальненої моделі, яка відображає взаємозв'язки реальної ситуації об'єкта, який досліджується.

Система (від гр. systema – складене з частин, поєднання) – множина елементів, які знаходяться у відношеннях і зв'язках між собою, завдяки чому утворюється певна цілісність, єдність. Термін "система" використовується людством з давніх часів і охоплює значний перелік об'єктів різного походження: сонячна система, система числення, виробнича система тощо.

Спрямованість – здатність системи змінюватися в одних напрямках більшою мірою, ніж в інших. Ця властивість надає змінам певного вектору, забезпечує можливість їх накопичення і виникнення нової якості. Властивості незворотності і спрямованості функціонально суттєво відрізняються і доповнюють одна одну.

Сталий розвиток (англ. sustainable development) – розвиток, який дає змогу задовольнити потреби теперішніх поколінь і залишає можливість майбутнім поколінням задовольнити їхні потреби. Це збалансований розвиток країни і регіонів, при якому економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення та підтримувати життєдіяльність теперішнього і майбутніх поколінь.

Сталий туризм - туристична діяльність, за якої управління всіма ресурсами проходить таким чином, що економічні, соціальні, естетичні потреби задовольняються та зберігається культурна складова, екологічні процеси, біологічне різноманіття та системи підтримки життя.

Ц

Цільовий показник – значення індикатора, яке заплановано досягти в результаті реалізації стратегії сталого розвитку.

Циркулярна (кругова) економіка – нова економічна модель, у якій ресурси використовуються максимально ефективно, а відходи — мінімізуються або перетворюються на нові ресурси. Вона протиставляється традиційній лінійній моделі «взяти — зробити — використати — викинути».